

KOOLIUUENDUSLANE

Toimetajamõtisklus

Kalju Leht

„Kooliuuenduslase” 20. numbri puhul

Ilmar Kopso

Eesti koolmeister 18. sajandil

Lembit Andresen

Enn Murdmaa – koolimees ja haridusjuht

Heino Rannap

Ühest vähemtuntud õpetajate kutseorganisatsioonist

Harri Kelder

Eva Lootsar – 90 aastat sünnist

Mare Torm

Keskkonnaharidus ei ole koolis enam võõras

Sirje Aher

Kas integreerida või mitte?

Mare Leino

Õppeainete integreerimisest

Mall Liiva, Kersti Rohtmets, Anu Sulg

■

Ants Eglonilt *Kooliuuenduslasele*

1997

2

KOOLIÜENDUSLANE

KIRJASTUSE „KOOLIBRI“ VÄLJAANNE

nr 20 (81) 1997

TALLINN „KOOLIBRI“ 1997

Toimetuse nõukogu: Ants Haljamaa (Kirjastus „Koolibri“),
Ilmar Kopso (Pedagoogika Arhiivmuuseum),
Kai Võlli (Johannes Käisi Selts),
Kalju Leht (toimetaja).
Korrektor: Vivian Leibak.
Tehniline toimetaja: Gädvi Kuklase.

Haridusministeerium lubab kasutada õppe–metoodilise materjalina.

TOIMETAJAMÕTISKLUS

Lugeja kätte jõuab KU 20. number. See pole lausa juubel, aga mingi tähis ometi. Mida ma toimetajana sel puhul ütelda võiksin? Õigupoolest on kõik tarviliku KU käekäigu kohta öelnud Ilmar Kopso. Olgu ta tänatud mitte üksnes ütlema, vaid ka (ja see on peamine) – kaasa mõtlema ja tegema päris algusest tänini.

Omalt poolt poetan järgmist.

Tuleb kahetseda, et eesti õpetaja on jäänud lugemisahtraks. Eriti nüüd, uue vabariigi aastail. Muidugi ei ole see uurimuslikult tõestatud väide, see on tähelepanekutel toetuv üldmulje.

Endistel aegadel nii ei olnud. Vastuoksa: eesti õpetaja, õieti kogu eesti rahvas, on ikkagi olnud usin iseõppija, enese- ja teisteharija. Alates tsaariajast, kui kirjasõna juba kuigivõrd liikvele pääses. Esimese vabariigi aja õpetaja oli suur raamatusõber. Tema isiklik raamatuvara ei olnud suur (raamat kallis, aga palk ka tollal väike), aga pedagoogilise kirjanduse tähtteosed olid omal kohal ja kandsid hoolsa läbitöötamise märke. „Kasvatuse” ja „Õpetajate Lehe” tellimine oli endast mõistetav, ehkki pruugiti ka kooli tellitud numbreid.

Nüüd ulatub info õpetajani loendamatutest kanalitest – kuipalju libiseb üle, kuipalju jõuab päralt, kuipalju suudetakse tõeliselt „omastada”. Räägitakse raamatu väljasuremisest tema traditsioonilisel kujul. Arvan, et praeguste põlvkondade kestel seda siiski ei sünni. Ja kui see kunagi juhtub, siis tähendab see *homo sapiens*’ile hävi ja lagu.

Muidugi võidakse arvata, et räägin sedaviisi KU nigela leviku pärast. Ka seda, aga sootuks hullem on õpetaja aina labiilsemaks muutuv psüühika ja keskendusvõime kärbumine. Ka vaimsel „omastamisel” (nagu bioloogiliselgi) on oma režiim ja ajamõõde. Nagu kunstiteose retseptisoonis on ohtlik kunsti mõõdamines vastu võtta, nii on see ohtlik vaimuelus üldse. Seega siis arvan, et kui oodatakse õpetajalt täisväärtuslikku tööd, peab talle jääma vaimse „taastootmise” võimalus. Sellesse peaks ilmtingimata kuuluma ka süvenev lugemine – nii erialane kui muidu vaimu-tervendav.

KU teatud erimeelsus seisneb selles, et oleme vähemalt kolmandikmahus avaldanud tekste Eesti haridusminevikust. Uuemal ajal ei peeta lugu sellest, mis enne „teist vabariiki” Eestimaa hariduses on korda saadetud. Antagu mulle andeks, aga minu lugupidamine ei kuulu õpetajale, kes oma rahva hariduslugu põhioluski ei tunne. Rääkimata juba haridusjuhtidest. Aga just juhtide asjatundmatus on silmahakkav – vastasel korral suutnuksid nad vältida meie kõigi silme ees sündinud vigu.

Olen sügavalt veendunud, et kunagi tuleb „vigade parandus”. Kunagi astuvad esile meist objektiivsemad analüütikud ja osutavad, kes, kus ja millal „ämbrisse astus”. Ainult et vigade ahelas on kaotsi läinud palju korvamatut.

Mõni tagasivaateline täheldus KU käidud tee puhul.

Toimetajana tahan kõigepealt tänu avaldada kaastöölistele. Neid on 20 nr kohta tubliski üle saja. Kaastöö nõutamine on – esialgsest kokkuleppes teksti laekumiseni – üsna vaevarikas ja käib mõnikord kõvasti närvi pihta. Eriti tegevõpetajate puhul, kes teadagi on ajapuuduses ja pelgavad kasinat kirjutamiskogemust. Ometi just nendelt on tulnud vägagi sisutihedaid artikleid. Märgin siin ära viljakamad (viis ja enam kirjutist) autorid: F. Eisen (13), T. Kuurme (8), S. Aher (6), M.-L. Laherand (6), E. Siim (6), H. Rannap (6), H. Kelder (6), A. Ervald (5), I. Kopso (5).

Ilmunud kaastöödest märgin eraldi kolme: Ellen Läti „Rakvere õpetajate seminari vaimust” (nr-d 3–5) – ulatuslik memuaarkirjutis, mille hariduslooline väärtus on tähelepanev; Ene Sepa „Eesti haridusministrid läbi aegade” (nr-d 10–11), mis põhineb mahukal uurimuslikul eeltööl; Evi Leštšenko „Loodusega tutvumine 4- ja 5-aastaste rühmas” (nr-d 2–3 ja 6–7), mida lasteaednikud on kõrgelt hinnanud kui suure rakendusväärtusega materjali.

Asendamatut kaastööd ja abi olen saanud Pedagoogika Arhiivmuuseumilt – sealt on pärit pea kõik taasavaldatud tekstid Eesti haridusloost koos fotode ja kommentaaridega.

Otsestest kaastöötajatest olen lõpuni tänulik pr Gädvi Kuklasele ja Vivian Leibakule.

Ja kõige viimaks: ilma kirjastuse „Koolibri” kirjastusliku toetuseta oleks KU ammu hingusele läinud. On lootusi, et edaspidi ka haridusministeerium öla alla paneb. Elame-näeme.

Kalju Leht

„KOOLIUUENDUSLASE” 20. NUMBRI PUHUL

„Kooliuuenduslase” esimene number jõudis 1990. aastal lugejaini toonase haridusministri Rein Loigu saatesõnadega: „„Kooliuuenduslane” saab teoks tänu entusiasmile, missioonitundele ja vastutusele meie kooli tänase ja homse päeva eest.” Need sõnad iseloomustavad „Kooliuuenduslase” (taas)sündi. Ja kogu eesti pedagoogilise ajakirjanduse eluallikat. 80 aastat tagasi, veel Vene riigis saatis Peeter Põld toimetajana teele ajakirja „Kasvatus ja Haridus” esimese numbriga „...rohkem teadvust, sügavamat teadmist, omapärasemat mõtlemist, tugevamat eneseaitamist, kindlamat kohuste ja õiguste tundmist /—/ meie põdevale kooli ja kasvatuses põllule”. Pedagoogiline ajakirjandus pole Eestimaal olnud ning ei saa lähiaastailgi olema eduka äriidee teostus: ta on olnud ja on esmajoones vaimupürgimus.

„Kasvatust ja Haridust” andis välja Jaan Tõnissoni juhitud „Postimehe” kirjastus, 1919.–1940. a ilmunud ajakiri „Kasvatus” oli Eesti Õpetajate Liidu häälekandja ning väljaanne, Johannes Käisi toimetatud „Kooliuuendaja” 1933.–1940.a sündis ja toimis samuti Eesti Õpetajate Liidu toetusel. Omaalgatuslikku alget ja pinda usaldas taasilmunud „Kooliuuendaja” ka 1990. aastal, kui kuulutas end Johannes Käisi Seltsi väljaandeks. Kummatai selgus kohe: see, mis kunagises Eesti Vabariigis oli loomulik, ei pruugi olla nüüdses Eesti Vabariigis võimalik. N-ö erapinnal võib küll käsikirja kokku seada, kuid selleks, et ilmselt mittetulunduslik pedagoogiline ajakiri trükk ja lugejaini jõuaks, peab ikka mingi riigiasutuse hõlma alla pugema. Nii kohtamegi KU tiitellehel väljaandjana mitmeid hariduse keskasutusi: Haridusministeerium, Õppekirjanduse Keskus, Eesti Hariduse Arenduskeskus, Haridustöötajate Koolituskeskus, Metoodika- ja Koolituskeskus. Äsjane loetelu markeerib likvideerimis–reorganiseerimismängude tsükleid Tõnismäe kandis. Samaaegselt osutab taas, et KU 20. numbrini jõudmine on toetunud millelegi püsikindlamale kui liblikaealised ametiasutused.

Kõrval- ja samaaegselt lähedalseisjana võin kinnitada: nood nimetatud riigiasutused on tublisti kaasa aidanud KU püsivusele. Ühtlasi tuleb KUgi veergudel tunnistada tõsiasja, et KU tegevtoimetaja Kalju Leheta poleks naeratavalt ametnikel niisugust nooblit võimalust tekkinudki.

Alates 14. numbrist on KU väljaandjana esinenud kirjastus „Koolibri”. Algul riigiasutusega koos, viimased paar numbrit üksipäini. Võiks öelda, et ring on täis saanud: KU on jõudnud pinnale, kust eesti pedagoogiline perioodika „Kasvatus ja Haridus” näol alustas, nimelt omaalgatuslikule erapinnale. Niisiis on „Koolibri” juhid praegu Jaan Tõnissoni rollis. Kummatai on „Koolibri” juhtidel põhjust Tõnismäe poole vaadata tõdeda, et ring on ka teisel täis saanud – taas on meil Eesti Vabariik. Niisiis on praegused tõnismäelased Eesti Vabariigi esimese haridusministri Peeter Põllu ning tema järglaste ja kaaskondlaste rollis...

Üks tubli mees, haridusministergi olnud, küsis minu käest pool aastat tagasi: „Kas see, mida pakub ”Kooliuuenduslane”, ikka on kooliuuendus?” Otsene küsi-

mus, kuid nõuab kaarega vastust. Kõigepealt peame määratlema, mis on kooli-
uuendus. Klassik Käis selgitas 1939. aastal: „Kooli uuenduse ala on kooli sisemine
elu – õppetegevuse ja kasvatustöö edasiarendamine uuenduspedagoogika tee-
del.” (Käis, J. Kooli uuendustööst Eestis. – Kooli uuenduslane, nr 8, 1994, lk 6.)
Paneme tähele metafoorseid ühendit „uuenduspedagoogika teedel” J. Käisi kasu-
tuses. See ei ole ümardav, vaid lahtiarutav, liikumisele osutav metafoor. Kooli uuen-
daja mäletab, kust tee alguse sai, märkab ja arvestab seda, mis parasjagu
ümberringi toimub, ning teab, et ideaalina särav kooli uuenduslik lahend jääb
külmaks taevatäheks, kui ta maapeal juba toimivate lahenditega sugugi ei seondu.
Need, kes liiguvad kooli uuenduse teedel, mõtlemata, kust tulek, ja märkamata, mis
maastikul tee kulgeb, ei ole mitte kooli uuendajad, vaid palverändurid.

KU ongi olnud nii ettepoole vaatav, hetkeseisundit vaagiv kui ka käidud teest
õppust otsiv kooli uuenduslane. Meie insenerliku mõttelaadiga hariduselus, kus uus
näib heana ning vana vananenuna, on minevikuvaatest õppust võtmise oskus ja
tahe omaette väärtus. Me ei ole tulnud tänasesse päeva ei Ameerikast ega
Rootsist, vaid eelnenud aastakümneist. Meie kooli uuenduse juured on esimeses
Eesti Vabariigis, niitipidi selle sajandi esimeses aastakümneski – ajas, mida
vahepealne nõukogude udu õieti näha ei lasknud ja millest ta meid võõrutada
püüdis. Tollane Eesti Vabariik ei ole poolmüütiline Lehola Lembitu aeg. EV oli
mõneski tahus euroopalikum kui Euroopa ise: näit vähemusrahvustele hariduse
andmises ning kooli uuenduseski. Igatahes kinnitas sinise väljaande järjekindlale
lugejale tuttav Herman Rajamaa 1950. aastate algul eesti õpetajale, kes kaalus
Rootsi kooli tööleasumist: „Kui sa õpetad siin keskeltläbigi nii, nagu sa õpetasid
Eestis, siis oled siin juba väga hea õpetaja.”

KU on jõudnud lugejale pakkuda 9 J. Käisile keskendunud käsitlust ning
taasavaldanud 6 kirjutist J. Käisilt endalt. Igati loomulik ja vajalik tähelepanusuund.
Kummati ei saa KULE ette heita palvejüngerlust. Ta on märganud kooli uuenduse
variantsust, tutvustades ka Jüri Parijõge, Gustav Reialit, Adele Oengo-Juhandit jt
eesti kooli uuenduse palge kujundajaid. Mõttevahetust, vaidlustki tuleb pidada
koolielu loomulikuks nähteks. Seda tõde meenutab näit K. Lehe artikkel „Märt Raud
contra Johannes Käis”. (KU nr 13, 1995, lk 6–12.)

Eespool kasutasin sõna „taastrükk”. Lubatagu siin osutada töigale, et Kalju Leht
koos Ferdinand Eiseniga panid 1989. aastal, mil ilmus raamatuke „Valik Johannes
Käisi töid”, aluse mujal maailmas enesestmõistetavale, kuid eesti pedagoogikas
seni puudunud traditsioonile. Seda traditsiooni – taasüllitada minevikutekste, on
KU tunnustamisväärselt toetanud. Niisugused tekstid KUs märgivad mitte nn
hapukurgihooaegu toimetajatöös, vaid lugeja juurdlemisvõime järjekindlat usalda-
mist. See on vaimuküpsuse näit.

1917. a aprillis tulevikusihte seadval 1. rahvahariduse kongressil esines P. Põld
eesti haridusideoloogia klassikasse jäänud ettekandega „Meie hariduslised pa-
leused ja nende teostamine”. Sealseid algusmõtteid sobib meenutada (ning taas-
trükitraditsiooni austades pikemalt tsiteerida) ka „Kooli uuenduslase” 20. num-
bri puhul: „Meil algab nüüd tõsine, täit tahtejõudu nõudev töö, suur loomine, ehitamine,
kus plaan selge, pind kindel, materjal käepärast peab olema. Ei saa mitte uut
haridusehoonet ühe käeliigutusega või mõnel nõia sõnal üles kerkima panna.
Järk-järgult peab ta sündima, kord-korralt, kusjuures rusuks langenud varemed

tulevad eest ära koristada, tervemad vana koja osad aga nii kaua päävarjuks tarvitada, kuni uus koda valmis saab. Kuid uued vormid ei sünnita veel mitte uut elu. Neil kujudel peab sisemist tugevust, kandejõudu, sisu olema, mis ka uus on. See aga oleneb sellest, mil määral uued kujud meie hingeliseks tarviduseks, mil mõõdul meie ise oma hingelaadi, oma soovide ja tahtmiste poolest oleme uuenenud nõnda, et meie enam teistviisi elada ei taha ega suuda. Teiste sõnadega: uute vormide sisu sünnib meie hingest, nende kindlus ja kestus – meie hinge tugevusest, nende sügavus ja avarus – meie hinge ulatusest.” (Põld, P. Meie hariduslised paleused ja nende teostamine. – Kasvatus ja Haridus, 1917, nr 3/4, lk 65.)

Jäägem siis ustavaks Peeter Põllule ja öelgem: kui nüüdsed haridusjuhid ja kogu õpetajaskond suudaksid keskenduda hariduse korraldamises kestuse joonele, tähendaks see asumist loomulikule arengule. KU on selles suunas märku andnud.

Ilmar Kopso

„KOOLIUUENDUSLASES“ NR 1 (62) – 20 (81) ILMUNUD TÖÖDE BIBLIOGRAAFIANIMESTIK

Tööd on rühmitatud autoriti. Ühe autori tööd on järjestatud kronoloogiliselt. Bibliograafianimestiku koostas programmil Pro-Cite 2.2.1 Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi teadur Kaja Lokk. Tööde sisu avamisel on kasutatud märksõnu, nii nagu neid kasutatakse EPAMi andmebaasis.

■ Adamson, Andres

1. Andres Adamsonilt „Kooliuuendustlasele” / küsitles Kalju Leht. – nr 14 (75), 1995. – lk 77–79: 1 foto. – Sisu: Adamson, Andres (foto); Haridustöötajate Koolituskeskus; õpetajate täiendkoolitus; muukeelse hariduse korraldamine Eestis.

■ Aher, Kaidi ja Aher, Martin

1. Kaidi ja Martin Aherilt „Kooliuuendustlasele”. Sniifi raamat / – nr 9 (70), 1994. – lk 85–97: ill. – Sisu: loodusaineline omalooming.

■ Aher, Sirje

1. Keskkonnakasvatus koolis. Projekt „Kodu” / – nr 8 (69), 1994. – lk 41–46. –

Sisu: kool; keskkonnakasvatus; õppekava koostamine; projekt „Kodu”; kogumik „Project Wild”; tööjuhendid; teema „Toit”; teema „Vähk sinu einekarbis”.

2. Loodusteadusliku sisuga mängud / – nr 9 (70), 1994. – lk 56–63. – Sisu: loodusteadusliku sisuga mäng; praktiline ülesanne; Cornell, Joseph; nõuandeid õpetajale; kolme tüüpi mängud; näited.
3. Looduskaitseaasta 1995 / – nr 11 (72), 1995. – lk 45–47. – Sisu: looduskaitseaasta; looduskaitsetöö; säästev areng; bioloogilise mitmekesisuse säilitamine; loomaliikide loendusandmed; looduskaitseaasta tähistamine koolides.
4. Arvamus Kaja Saare koduloartiklite koh-

- ta / – nr 11 (72), 1995. – lk 56–57. [Vaata „Kooliuuenduslane” nr 7 ja 10.] – Sisu: artiklite arvustus; kodulooprogrammi teemaatika; õpetamise meetod.
5. Keskkonnateemaatika kooli õppekavas / – nr 17 (78), 1996. – lk 45–48: 1 diagramm. [Diagramm: Euroopa linnaelanikkond 1950–1990.] – Sisu: keskkonnakasvatus; kooli õppekava kujundamine; keskkonnahoiakute kujunemine; positiivne suhtumine; mõjutavad tegurid.
6. Keskkonnaharidus ei ole koolis enam võõras / – nr 20 (81), 1997. – lk 47–52. – Sisu: keskkonnaharidus; arengusuunad; strateegia.
- **Andresen, Lembit**
1. Eesti koolmeister 18. sajandil / – nr 20 (81), 1997. – lk 28–32. – Sisu: 18. sajand; külakoolmeister; koolitamine; ametisse määramine; töö tasustamine.
- **Belova, Jevgenija**
1. [Kaasautor: Tshurilin, Nikolai] Nekotorõje problemõ podkotovki võpusknika russkojazõtshnoi shkoloõ Estonii / – nr 17 (78), 1996. – lk 78–79. – Sisu: venekeelne kool; kooliõpetaja; tolerantsus; integreerumine; õppimine eesti keeles.
- **Eglon, Ants**
1. [Pühendus „Kooliuuenduslasele”] / – nr 1 (62), 1990. – lk 4. [Autograaf: „Ants Eglon”.] – Sisu: „Kooliuuenduslane”; pühendus; autograaf.
2. Õppekavalisi suundumusi / – nr 12 (73), 1995. – lk 37–42: 1 foto. – Sisu: kooliuuendus; Eesti NSV hariduseksperiment; õppeplaani koostamine; *curriculum*-tüüpi õppekava koostamine; Riigi Kooliamet; õppekava töövõrsioon; Eglon, Ants (foto).
3. Ants Eglonilt „Kooliuuenduslasele” / – nr 20 (81), 1997. – lk 67–68. – Sisu: haridusreform; haridusministrid.
- **Eilart, Jaan**
1. Johannes Käis loodusõpetuse meetoodika ja koolifenoloogia rajajana / – nr 14 (75), 1995. – lk 59–65. [Rmt.: „Koolile pühendatud elu”. Tln., 1985, lk 62–77./Järgneb.] – Sisu: Käis, Johannes; loodusteadlane; loodusõpetuse meetoodika; koolifenoloogia rajaja.
2. Johannes Käis loodusõpetuse meetoodika ja koolifenoloogia rajajana / – nr 15 (76), 1996. – lk 42–48. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 14.] – Sisu: Käis, Johannes; loodusõpetuse meetoodika; loodusvaatluse meetoodilised alused; õppevahendid; koolilooduskaitse; populaarteadusliku kirjanduse suhted loodusõpetusega.
- **Eisen, Ferdinand**
1. „Kooliuuenduslase” sünd ja taassüünd / – nr 1 (62), 1990. – lk 9–12. – Sisu: „Kooliuuenduslane”; kooliuuendustöö; Käis, Johannes; „Kooliuuendusnurk”; kooliuuendus- rühm; Johannes Käisi Selts; Eesti–Soome kooliuuendussuhted.
2. Ühest ebavõrdsest võitlusest meie pedagoogilise mõtte lähiminevikus (diskussioon Johannes Käisi „Valitud tööde” ümber) / – nr 2 (63), 1992. – lk 30–36. [Järgneb.] – Sisu: nõukogude võim; ideoloogiline surutus; Käis, Johannes; „Valitud tööde”; didaktiline probleem; vastuolu ametliku hariduspoliitikaga; diskussioon; repressioonid.
3. Ühest ebavõrdsest võitlusest meie pedagoogilise mõtte lähiminevikus / – nr 3 (64), 1993. – lk 23–30. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 2.] – Sisu: Käis, Johannes; „Valitud tööde”; diskussioon; pedagoogiliste ideede hukkamõistmine; pedagoogiline pärand.
4. Johannes Käis loodusõpetuse meetoodikuna / – nr 5 (66), 1993. – lk 26–31. – Sisu: Käis, Johannes; loodusõpetus; meetoodika; ülesanne; bioloogilis-ökoloogiline käsitlus; vaatlus; fenoloogiline vaatlus; õppekäik; looduskaitse ökoloogiline põhimõte; olulisemad tööd loodusõpetuse meetoodika alalt.
5. Johannes Käis trükisõnas ja käsikirjades / – nr 7 (68), 1993. – lk 19–23. – Sisu: Käis, Johannes; trükisõnas ilmunud teosed; käsikirjad; publitsistika; „Õpetuse alused ja teed”; „Loodusõpetuse meetoodika. Meetoodiline käsiraamat õpetajale”.
6. Takka nägemusi aastakümnete / – nr 10 (71), 1994. – lk 5–10. [Järgneb.] – Sisu: haridus; väärtushinnang; nõukogude aeg; haridussüsteem; Keskkooli Nõukogu; 11-klassiline eesti kool; NSVL Haridusministeerium; tsentraliseerimine; originaalõpik; IV klassi ajalooõpik; õppe- edukus.
7. „Kooliuuenduslasele” ja tema kaudu eesti õpetajale / – nr 10 (71), 1994. – lk 66–68.

- Sisu: „Kooliuuenduslane”; eesti kool; arengu järjepidevus; probleemid kasvatustöö valdkonnas; individuaalne suund kasvatases; õppekava projekt; demokraatlik haridussüsteem; eliitharidus.
8. Takka nägemusi aastakümnete / – nr 11 (72), 1995. – lk 15–22. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 10.] – Sisu: NSVL Haridusministeerium; nõukogude kool; üldhariduskooli diferentseerimine; üldine keskharidus; fakultatiivaine; süvaõpe; vene keele õpetamine; emakeele tundide vähendamise nõue; viiepäevase töö-nädala kehtestamine algklassides; tasandusklass; õpikute fond.
  9. Valter Hormi kohta / – nr 12 (73), 1995. – lk 36. – Sisu: Horm, Valter; haridustegevus; Eesti Õpetajate Liit.
  10. Pedagoogilise mõtte areng Eestis aastail 1918–1940 / – nr 16 (77), 1996. – lk 4–8. [Järgneb.] – Sisu: Põld, Peeter (foto); Ramul, Konstantin (foto); Rägo, Gustav (foto); Tarvel, Peeter (foto); Tartu Ülikool; Didaktilis–metoodiline Seminar; pedagoogilise mõtte areng; Käis, Johannes.
  11. Pedagoogilise mõtte areng Eestis aastail 1918–1940 / – nr 17 (78), 1996. – lk 6–14. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 16.] – Sisu: kooliuuendusliikumine; üldõpetus; kodulugu; individuaalne tööviis; Oliik, Kustav (foto); Raam, Voldemar (foto); Käis, Johannes (foto); Reial, Gustav (foto); Murdmaa, Enn (foto); Tartu Õpetajate Seminar; vilistlaskogu juhatus (foto).
  12. Uusi mõjustusi pedagoogilise mõtte arengus 1930ndate aastate teisel poolel / – nr 19 (80), 1997. – lk 15–20. – Sisu: pedagoogilise mõtte areng; Haridusministeerium; koolielu arengu juhtimine; Kann, Nikolai; Jaakson, Aleksander; üleriigiline koolijuhatajate kokkutulek; alg- ja täienduskoolide juhatajate nõupidamine; Kiisel, Otto; õppe- ja kasvatustöö kava; algkoolide juhatajate ja koolide inspektorite suvelaager; algkooli õppekavad; õpikute standardiseerimine; standardõpikud; Eesti Õpetajate Liit; Oisars, Edgar; pedagoogika autonoomia; kooliuuendustöö; Käis, Johannes.
- **Elango, Aleksander**
1. Mõningaid mälestusi koostööst Johannes Käisiga / – nr 2 (63), 1992. – lk 36–39. – Sisu: mälestused; koostöö; Käis, Johannes.
  2. Isetegevusest õpetajate edasiharimises ja selle rakendamisvõimalusi pedagoogilise uurimistöö teenistusse / – nr 19 (80), 1997. – lk 21–27. [Rmt-st: Pedagoogiline aastaraamat I. Tln., 1932.] – Sisu: taastrükk; pedagoogiline uurimistöö; õpetajate edasiharimine; tööruhma–meetod; katsekool; katseklass; pedagoogiline instituut.
- **Elango, Õie**
1. Vabaharidustöö Eesti Vabariigis 1918–1940 [1. osa] / – nr 8 (69), 1994. – lk 14–19. [Järgneb.] – Sisu: vabaharidustöö; Haridusministeerium; Eesti Karskusliit; Eesti Haridusliit; ajakiri „Areng”; Tallinna Rahvaülikooli Selts; Tallinna Kolledž; Skandinaavia Klubi; Tartu Rahvaülikool; Haapsalu Rahvaülikool; Pärnu Rahvaülikool; Narva Rahvaülikool; Rakvere Rahvaülikool; Virumaa Rahvaülikooli Selts; Kunda Rahvaülikool; Kehra {Ravila} Rahvaülikool; Valga Rahvaülikool; kongress; rahvakultuuri ja rahvahariduse nõukogu.
  2. Vabaharidustöö Eesti Vabariigis 1918–1940 [2. osa] / – nr 9 (70), 1994. – lk 8–12. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 8.] – Sisu: vabaharidustöö; rahvaharidustöö; rahvamajade võrk; Eesti Haridusliit; Lauljate Liit; Eesti Naisliit; Ülemaaline Eesti Noorsoo Ühendus; Ülemaaline Maanoorte Ühendus; Eesti Töölise Haridusliit; õpiring; raamatukogude võrk; Raamatuaasta; vähemusrahvuste kultuurihuvi; vene haridus– ja heategevate seltside liit; Tallinna Rahvaülikooli vene osakond; Piirimaade Selts.
- **Ervald, Andry**
1. Mõni sõna Matist ja merest ... ja metsast / – nr 3 (64), 1992. – lk 66–68. – Sisu: kevadine väljasõit loodusesse; olukirjeldus.
  2. Maaliv kirjutamine / – nr 4 (65), 1993. – lk 41–45: 5 joonist. [Vanalinna Muusikamaja metoodikakogumikust „Artes” II, 1989, lk 43–48.] – Sisu: kirjatehnika; kirjutamise õpetamine; metoodika; maaliv kirjutamine.

3. Andry Ervaldilt „Kooliuuenduslasele” / – nr 8 (69), 1994. – lk 77–83. – Sisu: Autošarž. Palad: Karupoeg läheb reisi- ma. Tõsijutt kuldsest riigist. Saar. Mida tean Andry Ervaldist.
4. Kaksteist keksu / – nr 11 (72), 1995. – lk 63–67: 8 joonist. [Järgneb.] – Sisu: liikumismäng; keks; erinevate rahvaste kek- sud; mängureeglid.
5. Kaksteist keksu / – nr 12 (73), 1995. – lk 80–85: 11 joonist. [Algus: „Kooliuuen- duslane” nr 11.] – Sisu: liikumismäng; erinevate rahvaste kek- sud; mängu- reeglid.

■ Gabral, Hans

1. Mõnest Eesti kunstiõpetuse korraldamise suunast / – nr 19 (80), 1997. – lk 28–32. – Sisu: kujutatav kunst; kunstiõpetus; kor- raldus; joonistamisõpetus; tööõpetus; kooliuuendus; Rimmel, Aleksander; kunstiline kasvatus.

■ Grass, Ene

1. V klassi ajalugu / – nr 13 (74), 1995. – lk 44–53: ill. [Johannes Käisi Seltsi ja Riigi Kooliameti kirjutiste võistluse (1995) au- hinnatöö.] – Sisu: ajalugu; viies klass; kool; lühiülevaade; õpetamise eesmärgid; eelteadmised; õppevahendid; tee- makäsitlus.

■ Gretškina, Elsa

1. Elsa Gretškinalt „Kooliuuenduslasele” / usutles Kalju Leht. – nr 15 (76), 1996. – lk 62–66: 4 fotot. – Sisu: Gretškina, Elsa (foto); hariduskongress 1987; haridus- struktuuri muutmine; Riiklik Haridusko- mitee; Vene Erakool „Polüloog”.

■ Haljamaa, Ants

1. Ants Haljamaalt „Kooliuuenduslasele” / – nr 12 (73), 1995. – lk 86–89: 1 foto. – Sisu: Haljamaa, Ants (foto); eesti õpeta- ja; kirjastuskultuur; minevik ja tänapäev; kirjastus „Koolibri”; õppekirjandus.

■ Hiie, Eha

1. Ilmus kogumik algklassiõpilaste kõne arendamiseks / – nr 7 (68), 1993. – lk 39–42. [Hiie, E. Mõtle ja jutusta. Kogu- mik kõne arendamiseks. Tln., „Koolibri”, 1993.] – Sisu: kolmas klass; emakeel; õpilane; kõne arendamine; suhtlemisos- kuse kujundamine.

■ Horm, Valter

1. Eesti Õpetajate Liit 1917–1937 / – nr 12 (73), 1995. – lk 5–35: ill. [Ajakirjast „Kas- vatus” 1937, nr 4/5.] – Sisu: taastrükk; õpetajate ühinemispüüded; Eesti Kirja- meeste Selts; Eestimaa Rahvakoolide Õpetajate Vastastikune Abistamise Selts; Eesti Kooliõpetajate Keskliit; esi- mene ülemaaline rahva- hariduse kong- ress; teine õpetajate ülemaaline kongress; Eesti Õpetajate Liit; ajakiri „Kasvatus”; ühtluskool; ülemaaline kesk- kooliõpetajate kogu; E. Õ. Liidu tegevus koolikorralduse alal; Õpetajate Koda; E. Õ. Liidu kasvatusõpetuslik tegevus; noorsooajakiri „Noorusmaa”; karskus- kasvatusdöö; õpetajate huvide kaitsmine; kirjastustegevus; ilmunud väljaannete ni- mekiri; E. Õ. Liidu tegevuse juhtimine; Treffner, Konstantin (foto); Annusson, Jüri (foto); Välbe, M.(foto); Veiderma, Aleksander(foto); Põld, Peeter (foto); Murdmaa, Enn (foto).

■ Hyyrö, Tuula (vt. ka Raatikainen, Tuu- la)

1. Eesti aabits soomlase pilguga / tõlkinud soome keelest Kai Völlli. – nr 14 (75), 1995. – lk 74–76. – Sisu: aabits; sünnilu- gu; Luik, Viivi; Kokamägi, Epp–Maria; sisu tutvustus; Hyyrö, Tuula.

■ Jakobson, Eha

1. Ainekava ühtsusest ehk ühtsest aineka- vast / – nr 19 (80), 1997. – lk 36–59: ill. – Sisu: ainekava; teine klass; üldõpetus; projekt „Lumi”; loodusõpetus; emakeel; matemaatika; kunst; muusika; kehaline kasvatus.

■ Jõgisalu, Harri

1. Harri Jõgisalult „Kooliuuenduslasele” / – nr 6 (67), 1993. – lk 58–64: 1 foto. – Sisu: Jõgisalu, Harri (foto); biograafia; Palad: Esimene sinilill. Talveaeg. Öömajaline. „Ära valeta!”.

■ Jõgise, Seoriin

1. Nikolai Rimmel koolimehe ja keeleme- toodikuna / – nr 14 (75), 1995. – lk 65–69: 1 foto. – Sisu: Rimmel, Nikolai (foto); biograafia; tegevus keelemetoodi- kuna; keelemetoodiline looming.

■ Kalda, Maie

1. Maie Kaldalt „Kooliuuenduslasele” / küsit-les Kalju Leht. – nr 11 (72), 1995. – lk 68–73: 1 foto. – Sisu: Kalda, Maie (foto); kirjandusteadlane; kirjandusõpetuse õp-pekirjandus; Väike-Maarja Keskkool; Inglise, Juta; kirjandusõpetaja.

■ Kallas, Roman

1. Novõi predmet i vetshnõje problemõ / – nr 16 (77), 1996. – lk 65–79. – Sisu: eesti keel riigikeelena; eesti kirjandus vene koolis; sotsiaalne funktsioon; esteetiline funktsioon.

■ Kallas, Teet

1. Teet Kallaselt „Kooliuuenduslasele” / – nr 17 (78), 1996. – lk 66–67. – Sisu: Tallin-na 21. Keskkool; koolivaim; õpilase mä-lestused.

■ Kalvik, Silvia

1. Esteetiline suhtumine ja kodukultuur / – nr 17 (78), 1996. – lk 49–51: ill. – Sisu: esteetiline kasvatus; kodukultuur; käitu-miskultuur; algklass; kunstõpetus; män-guline tegevus.

■ Kelder, Harri

1. Õpetajate Kojast / – nr 10 (71), 1994. – lk 26–30. – Sisu: Õpetajate Koda; tege-vus; Eesti Õpetajate Liit; Eesti Keskkoo-liõpetajate Kogu; Eesti Kutsekoollide Õpetajate Ühing.
2. Riiklikult järelevalvest haridussüsteemis tagasisaatega kolmekümnendaisse aas-taise / – nr 16 (77), 1996. – lk 25–30. – Sisu: riiklik järelevalve; koolinõunik; hari-dusnõunik; koolide inspektor; koolide peainspektor; õppe- ja kasvatustöö üle-valve seadus; näidistundide andmine; õpetajate teenistuse hindamine; aruan-ne; kvalifikatsiooninõuded; Reial, Gus-tav; Lang, Juhan; Grüntal, Julius; Alttoa, Villem; Enno, Ernst; Raud, Märt.
3. Ühest ametikoolituse minevikuvormist / – nr 17 (78), 1996. – lk 29–34: 1 tabel. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 16/ Tabel: kutseaineliste täienduskoolide jagune-mine 1933/34. õppeaastal.] – Sisu: täien-duskool; täiendusklass; õppekorraldus; õppesisu; kutseaineline täienduskool; üldhariduslik täienduskool; kutseõppe-klass.

4. Veel kord kooli arengukavast ehk uus on sageli unustatud vana / – nr 19 (80), 1997. – lk 12–15. – Sisu: kooli arenguka-va; koostamine; Haridusministeeriumi ringkiri; 1937. aasta; minevikukogemus.
5. Ühest vähemtuntud õpetajate kutseorga-nisatsioonist / – nr 20 (81), 1997. – lk 36–42. – Sisu: Eesti Keskkooliõpetajate Kogu (EKESKO); asutamine; suhted EÕLiga; EKESKO osa 1934. a koolirefor-mis; EKESKO ajakiri „Tuleviku Rajad”.

■ Kirss, Ülle

1. Õpetaja töö ja hää (õpetaja häälehood) / – nr 4 (65), 1993. – lk 46–49. – Sisu: professionaalne kõnelemine; õpetaja; hääletoetuste süsteem; häälehäired; hää-lehügieen.
2. Rabota utshitelja i ego golos (zabota o golose utshitelja) / – nr 1, 1994. – lk 100–103. [Vaata „Kooliuuenduslane” nr 4.] – Sisu: professionaalne kõnelemine; õpetaja; hääletoetuste süsteem; häälehäi-red; häälehygieen.

■ Kivi, Lilian

1. [Kaasautor: Roosleht, Milvi] Üldõpetusli-ku töö kavandamine / – nr 2 (63), 1992. – lk 40–58. – Sisu: üldõpetus; tegevus-teema; taustteema; märksõnastik; kõlbe-line kasvatus; kodulugu; töö planeerimine; esimene klass; esimene poolaasta; näidis.
2. Sellest, kuidas viimase poolaastandi jook-sul on Eestimaal lapsed lugema õpetatud / – nr 5 (66), 1993. – lk 32–39. – Sisu: lugemine; analüütilis-sünteesiline häälik-meetod; hieroglüüfkiri; silpkiri; häälik-tä-heline kirjasüsteem; lugemaõpetamine; aabits; meetodiline juhend; lugema õppi-mise protsess; häälikanalüüs; akvaariu-mimeetod.
3. [Kaasautor: Roosleht, Milvi] Planirovanie integrativnogo obutshenija / – nr 1, 1994. – lk 29–31. [Vaata „Kooliuuenduslane” nr 2.] – Sisu: üldõpetus; tegevusteema; taustteema; märksõnastik; kõlbeline kasvatus; kodulugu; töö planeerimine; esimene klass; esimene poolaasta; näi-dis.

■ Klement, Viuu

1. Juhan Torgist ja tema raamatust / – nr 13 (74), 1995. – lk 13–24: 2 fotot. – Sisu: Tork, Juhan (foto); biograafia; Tartu Lin-

nakool; mälestusraamat „Seisata, rändur“; Tartu Ülikool; haridustegevus; Marie Aidniku eraalgkool; Tartu Õpetajate Seminar; eksii; Hanau Eesti Gümnaasium; Uus-Meremaa; Kanada; ilmunud tööd.

■ Kond, Meelis

1. Usuõpetusest enne ja nüüd / – nr 16 (77), 1996. – lk 15–18. – Sisu: usuõpetus; Riigi Kooliamet; Raud, Märt; Anver, J.; Aavik, Johannes; Põld, Peeter; Köpp, Johan; põhiseadus; haridusseadus; usuvabadus; religioonipedagoogika; õppekava; postmodernistlik ühiskond.

■ Kopso, Ilmar

1. Herman Rajamaa / – nr 2 (63), 1992. – lk 28–30. – Sisu: Rajamaa, Herman; välis-Eesti; ilmunud õppekirjandus.
2. EHA 70 ehk 70 aastat Tallinna Linna Pedagoogilise Muuseumi loomisest / – nr 4 (65), 1993. – lk 72–76. – Sisu: Eesti Hariduse Arenduskeskus; Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut; Tallinna Linna Pedagoogiline Muuseum; Eesti Pedagoogikamuuseum; Janson, Aleksei; juubel; raamatukogu.
3. Peeter Põld 115 / – nr 6 (67), 1993. – lk 54–55. – Sisu: Põld, Peeter; juubel; konverents; Käis, Johannes; retseptisioon.
4. Veel Kustav Ollikust ning Haridusministeeriumi kodukorra (1927) saateks / – nr 17 (78), 1996. – lk 19–29. – Sisu: Ollik, Kustav; Haridusministeerium; kodukord; haridusseadus; hariduskorraldus; Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseum.
5. „Kooliüvenduslase“ 20. nr puhul / – nr 20 (81), 1997. – lk 5–7 – Sisu: „Kooliüvenduslane“; pedagoogiline ajakirjandus; ajalugu; Põld, Peeter.

■ Kukk, Piret

1. [Kaasautor: Tooming, Kadri] Aastaring lasteaias / – nr 14 (75), 1995. – lk 37–48: ill. – Sisu: Steineri lasteaed; aastaring; loodusvaatlus; muinasjutt; fantaasia arendamine; mäng; rühmatöö; rahvakalendri tähtpäevad; kunstitegevus; liikumine; tegevusplaan; hommikuringid; peod; ülevaade pidudest.

■ Kuks, August

1. Koolinoorsoo ideaalidest / – nr 18 (79), 1996. – lk 10–17: 1 foto. [Ajakirjast „Kas-

vatus“ 1922, nr 10.] – Sisu: taastrükk; noorsoo ideaalid; ankeetküsitlus; analüüs; Kuks, August (foto).

■ Kurtakko, Kyösti

1. Õpetaja kutsealane areng ja õppimistulemused enesehinnangu objektina / tõlkinud soome keelest Kai Völlli. – nr 7 (68), 1993. – lk 43–51. – Sisu: detsentristlik koolituspoliitika; õpetaja kutsealane areng; kooli õppimistulemused; enesehinnang; võrdlushindamine; indikaatorhindamine.

■ Kurvits, Aleksander

1. Hariduse ja töö ühendamine on meieaegse elu ja kasvatuse peaprobleeme / – nr 11 (72), 1995. – lk 23–29. [Ptk. raamatust: Aleksander Kurvits. Õpetaja kooliüvenduse kandjana (Trt. 1932).] – Sisu: haridus; teadmiste rakendamise oskus; staatiline õpetus; dünaamiline õpetus; õppekooli meetod; Sokratese õpetus; üld- ja kutsehariduse lahutamatus; empiirilise õpetamine; võõrkeele õppimine.

■ Kuzmina, Olga

1. Problemõ politehnitsheskogo obrazovaniya v gumanitarnoi shkole / – nr 17 (78), 1996. – lk 75–77. – Sisu: humanitaarkool; polütehniline haridus; WOKATE; tehnikaõpetus; kursused.

■ Kuurme, Tiit

1. Õppimine kui oma maailmapildi loomine / – nr 10 (71), 1994. – lk 47–51. – Sisu: õppimine; oma maailmapildi loomine; kognitiivne õppimiskäsitlus; konstruktivistlik õppimiskäsitlus; Freinet, Celestin; pedagoogilised vaated.
2. Loomulik saab tulla vaid loomingu läbi (Õppimisest ja õpetusest Oulu avatud koolides) / – nr 8 (69), 1994. – lk 62–68. – Sisu: reformpedagoogika; lapsekesksus; avatud õpetus; Oulu avatud koolid; hariduse eesmärk; iseseisev töö; rühmatöö; hindamine; mäng.
3. Kui vabaks võib saada kool? / – nr 11 (72), 1995. – lk 31–34. – Sisu: Rüegsegger, Rued; majandusühiskond; tsiviilühiskond; tänapäeva kool; defensiivne õppimine; ekspansiivne õppimine.
4. Eesti õpetaja suhted ja õigus / – nr 12 (73), 1995. – lk 64–67. – Sisu: õpetaja

- staatus; ühiskond; hariduspoliitika; Euroopa Foorum Vabaduse Eest Hariduses; õpetajaharidus.
5. Palgest palgesse Ameerikaga. Küsimusi Mart Kuurmele / küsitles Tiiu Kuurme. – nr 12 (73), 1995. – lk 68–73. – Sisu: Kuurme, Mart; füüsikaõpetaja; kogemus; ameerika kool; õpetamine; õppimine; rühmatöö; bürokraatia; ameeriklaste haridustase.
  6. Alguses oli ime(stamine) (ülestahendusi workshop/werkstatt–töötuba–õpetusest / – nr 13 (74), 1995. – lk 54–50. – Sisu: Kasseli Ülikool; töötuba-õpetus; põhiprintsibid; õpilasekesksus.
  7. Vaimusilmes nähtud tulevikukool / – nr 14 (75), 1995. – lk 69–73. – Sisu: kooli-uendus; TPÜ valikkursus „Meie sajandi kooli-uenduslikke suundi“; tulevikukool; tudengite arvamus.
  8. Pühitsuseta jäänud kuninglik tee: Subjektiiivne sissevaade uue õppekava projekti kirjandusõpetusse / – nr 16 (77), 1996. – lk 48–50. – Sisu: õppekava; kooliaine; emakeel; kirjandusõpetus; kirjandus kooliainena; isikukeskne õpetamine; kooli funktsioonid.
- **Käis, Johannes**
1. Kooli-uenduslaste lähemaid ülesandeid / – nr 1 (62), 1990. – lk 6–8. [Ajakirjast „Kooli-uenduslane“ 1933, nr 1.] – Sisu: „Kooli-uenduslane“; kooli-uendus-töö; isetegevus; individuaalne tööviis; üldõpetus; õpetajate kooli-uenduslik tegevus.
  2. Lugejaile / – nr 1 (62), 1990. – lk 3. [Faksiimile ajakirjast „Kooli-uenduslane“ 1934, nr 2.] – Sisu: taastrükk; „Kooli-uenduslane“.
  3. Pukinmäe riiklik katsekool / – nr 2 (63), 1992. – lk 89–90. [Ajakirjast „Kasvatus“ 1934, nr 8, lk 395–397.] – Sisu: Soome algkool; Pukinmäe riiklik katsekool; individuaalne tööviis; rühmatöö.
  4. Kooli-uendustööst Eestis / – nr 8 (69), 1994. – lk 6–14: 3 joonist. [Ajakirjast „Eesti Kool“ 1939, nr 6.] – Sisu: kooli-uendus; vana ja uus kool; üldõpetus; keskus; levik Eestis; individuaalne tööviis; maa-alkkool; linnaalkool; eesti-keelne kooli-uenduslik kirjandus; kooli konservatism.
5. Algkooli-õpetajate ettevalmistuse pedagoogilised ja sotsiaalsed alused / – nr 14 (75), 1995. – lk 5–17: 1 foto, 1 tabel. [Ajakirjast „Kasvatus“ 1930, nr 5.] – Sisu: taastrükk; Käis, Johannes (foto); algkooli-õpetaja; ettevalmistamine; pedagoogilised ja sotsiaalsed nõuded; keskkooli-õpetaja; kutsevalik; pedagoogium; seminar; seminari õppekava; õpetajate ettevalmistamine välismaal.
  6. Taevaskoja loodusest / – nr 14 (75), 1995. – lk 18–23: ill. – Sisu: taastrükk; Käis, Johannes; uurimus; Taevaskoda; geoloogiline ehitus; taimestik.
- **Käis, Merike**
1. [Kaasautor: Tammiste, Elli] Inimese meeled ja meeleeuend / – nr 17 (78), 1996. – lk 51–59: ill. – Sisu: algklass; loodusõpetus; praktiline töö; kokkuvõtete tegemine; tööjuhendid; inimese meeled; meeleeuendid.
- **Kärkkäinen, Kaisu**
1. [Kaasautor: Rätty-Sarho Pirjo] Tervisekasvatus kui koostöös õppimine / tõlkinud soome keelest Kai Völli. – nr 13 (74), 1995. – lk 59–62. – Sisu: tervisekasvatus; psühhosotsiaalne tervisekasvatus; õppimiskäsitlused; teadmiste rakendamine; tegevuskava kolm suunda; uuriv õpetamine; hindamine.
- **Kübarsepp, Kirsti**
1. Luuletusi / – nr 4 (65), 1993. – lk 33–34. – Sisu: Kübarsepp, Kirsti; Luuletused: Sügisõhtu. Kevad. Lilled. Karjakoer. Pulmad.
- **Laherand, Meri-Liis**
1. Erik Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooria / – nr 4 (65), 1993. – lk 50–61. – Sisu: Erikson, Erik; psühhosotsiaalse arengu teooria; Freudi psühhoanalüütiline teooria; edasiarendus; imikuiga; varane lapsepõlv; lapsepõlv; kooliiga; noorukiiga; täiskasvanuiga; identsuse arengu teooria.
  2. Teorija psihosotsialnogo razvitija Erika Eriksona / – nr 1 [venekeelne erinumber], 1994. – lk 85–99. [Vaata „Kooli-uenduslane“ nr 4.] – Sisu: Erikson, Erik; psühhosotsiaalse arengu teooria; Freudi psühhoanalüütiline teooria; edasiarendus; imikuiga; varane lapsepõlv; lapsepõlv; kooliiga; noorukiiga; täiskasvanuiga; identsuse arengu teooria.

3. Mäng, töö ja õppimine eesti aabitsates / – nr 16 (77), 1996. – lk 51–59. [Järgneb.] – Sisu: Eisen, Loreida; Meister, Ülle; aabits; Luik, Viivi; Kokamägi, Epp-Maria; „Meie aabits ja lugemik”; Hiie, Eha; lugemik; esimene klass; lugemaõpetamine; mäng; mängu olemus; õppimine.
4. Mäng, töö ja õppimine eesti aabitsais / – nr 17 (78), 1996. – lk 35–42. [Algus: „Kooliuenduslane” nr 16.] – Sisu: aabits; Luik, Viivi; Kokamägi, Epp-Maria; mäng; töö; õppimine; arvustus.
5. Millest kirjutavad välismaa kasvatusajakirjad / – nr 17 (78), 1996. – lk 42–44. [Ülevaade Soome kasvatuskuukirjast „Kasvatus” (4/1995).] – Sisu: Soome; kasvatusajakiri; ülevaade sisust.
- **Lang, Ants**
1. Lugupeetud õpetajad! / – nr 14 (75), 1995. – lk 4. – Sisu: „Kooliuenduslane”; kirjastus „Koolibri”; väljaande tulevik.
- **Lange, Kaisa**
1. Avatud õpetus [Avoin opetus] / tõlkinud soome keelest Aili Praks. – nr 3 (64), 1992. – lk 78–80. – Sisu: avatud õpetus; projekt-meetod; kasutamise praktilised aspektid.
2. Otkrõtoje obutshenije / – nr 1 [venekeelne erinumber], 1994. – lk 82–84. [Vaata „Kooliuenduslane” nr 3.] – Sisu: avatud õpetus; projekt-meetod; kasutamise praktilised aspektid.
- **Lehestik, Paul**
1. Uuestisünd / – nr 1 (62), 1990. – lk 13–18. – Sisu: „Kooliuenduslane”; kooliuuendustöö; Käis, Johannes; Käisi mälestuse jäädvustamine; konverents.
2. 10 küsimust JKS-i tegevuse kohta / – nr 2 (63), 1992. – lk 102–103. – Sisu: Johannes Käisi Selts; tegevus; juhatus; Johannes Käisi nimeline preemia; „Kooliuenduslane”.
3. Meilt ja meile. (JKSi sidemetest välismaaga) / – nr 6 (67), 1993. – lk 55–57. – Sisu: Johannes Käisi Selts; sidemed välismaaga; Soome; Rootsi.
- **Leht, Kaiju**
1. Ühe alguse puhul: (Johannes Käisi Seltsi sünnist.) / – nr 1 (62), 1990. – lk 19–20. – Sisu: Johannes Käisi Selts; üldkogu koosolek; juhatus; film Johannes Käisist; konkurss „Algkool vajab õppematerjali”.
2. Toimetajamõtisklus / – nr 2 (63), 1992. – lk 5–12. – Sisu: „Kooliuenduslane”; eesti keel; kultuur; järjepidevus; õpetaja olemus; kutsekindlus; maaõpetaja; maakool.
3. Kuus küsimust Peep Puksile – Käisi-filmi režissöörile / intervjuerinud Kaiju Leht. – nr. 2 (63), 1992. – lk. 118–120: 1 foto. – Sisu: Puks, Peep (foto); Käis Johannes; filmi sünnilugu.
4. Tagasivaade Käisi-filmi sünniloole – sõnas ja pildis / – nr 2 (63), 1992. – lk 103–117: 13 fotot. – Sisu: Käis, Johannes (foto maalist); filmi sünnilugu; Rosma koolimaja (foto); Tromsi talu; Ungru, Julius (foto); Ivask, Albert (foto); Eisen, Ferdinand (foto); Elango, Aleksander (foto); Eilart, Jaan (foto); Kärkäinen, Kaisu (foto); Jakobson, Eha (foto); Gornischeff, Milvi (foto); Lehestik, Paul (foto); Võru Õpetajate Seminari hoone (foto).
5. Toimetajamõtisklus / – nr 3 (64), 1992. – lk 3–9. – Sisu: haridus; sovjetlik pedagoogika; õppeedukus; vaimne surve; väljapääs; psüühiline tasakaal; enesemääramine; klišeeline mõtlemine.
6. Toimetajamõtisklus / – nr 4 (65), 1993. – lk 3–6. – Sisu: haridushaldus; sovjetiaegne hariduselu; omariiklusaegne hariduselu; „Kooliuenduslane”; taotlused; tulevik.
7. Parijõe-fenomen / – nr 4 (65), 1993. – lk 7–10. [Väljavõte R. Lahi meenutusraamatust „Kohtumised” (1988).] – Sisu: Parijõgi, Jüri; võrdlus Oskar Lutsuga; pedagoogiline tegevus; bibliograafilisi andmeid.
8. Uus aabits tulekul / – nr 4 (65), 1993. – lk 36–41: 2 fotot. [Kolm pala uuest aabitsast: Johannese kodu. Mis Johannes linnas kuulis. Midrilinumäng.] – Sisu: Luik, Viivi (foto); Kokamägi, Epp-Maria (foto); aabitsa sünnilugu; autorite taotlused.
9. Toimetajamõtisklus / – nr 6 (67), 1993. – lk 3–8. – Sisu: kohustuslik haridus; kooli omaalgatus; praegune haridusseis; haridusuuendus; haridusseadusandlus; hariduse juhtimine; turumajanduslik ühiskond; hariduse roll; „Kooliuenduslane”.

10. Toimetajamõtisklus / – nr 7 (68), 1993. – lk 3–4. – Sis: hariduse finantskriis; eesti haridus; eelnevad etapid; kutse õpetajate ülemaalseks organiseerumiseks.
11. Ühest väärtuslikust algatusest / – nr 7 (68), 1993. – lk 55–57. – Sis: Viljandi-maa; kodu-uurimine; kogumik „Meie kodu lugu”; Abja valla kool.
12. Jüri Parijõelt „Kooliuuendustasele”. Saateks / – nr 7 (68), 1993. – lk 58–59. – Sis: ajalooõpik; „Möödunud ajad justustavad”.
13. [Kaasautor: Parol, Nadežda] Vvedenije / – nr 1 [venekeelne erinumber], 1994. – lk 4–6. – Sis: „Kooliuuenduslane”; venekeelne väljaanne.
14. Toimetajamõtisklus / – nr 8 (69), 1994. – lk 3–5. – Sis: kooliuuendus; haridusuuendus; Käis, Johannes; haridusseadusandlus; realiteeditunne; õpetajaskond; rütmitaju.
15. Toimetajamõtisklus / – nr 9 (70), 1994. – lk 3–7. – Sis: haridusminister; Olesk, Peeter; nõukogude aeg; hariduskogemus; hariduse diferentseerimine; algupärane õppekirjandus; välissuhted; õppekava projekt.
16. Toimetajamõtisklus / – nr 10 (71), 1994. – lk 3–4. – Sis: „Kooliuuenduslane”; tagasivaade ilmunud numbritele; tulevik.
17. Toimetajamõtisklus / – nr 11 (72), 1995. – lk 3–5. – Sis: hariduspoliitika; vasak- ja parempoolsus poliitikas; õppemaks; rikkad ja vaesed õpilased; õpetajaskonna organiseerumine.
18. Toimetajamõtisklus / – nr 13 (74), 1995. – lk 3–5. – Sis: töökasvatuse; kõlbeline kasvatuse; kehaline areng; riigikaitseõpetuse; õpetaja täiendkoolitus; haridusreform.
19. Märt Raud *contra* Johannes Käis / – nr 13 (74), 1995. – lk 6–12. – Sis: Käis, Johannes; kooliuuendus; üldõpetus; individuaalne õppeviis; Raud, Märt; entsüklopeedilised andmed; Käisi ideede tutvustus; kriitika.
20. Toimetajamõtisklus / – nr 14 (75), 1995. – lk 3–4. – Sis: „Kooliuuenduslane”; kirjastus „Koolibri”; väljaande tulevik; põhisuunad.
21. Toimetajamõtisklus / – nr 15 (76), 1996. – lk 3–6. [Haridusministri rollist.] – Sis: haridusminister; Pöld, Peeter; Annusson, Jüri; Veiderma, Aleksander; Mikkel-saar, Friedrich Volrad; Kann, Nikolai; Jaakson, Aleksander; Eisen, Ferdinand; Loik, Rein; Rajangu, Väino; Kreitzberg, Peeter.
22. Toimetajamõtisklus / – nr 16 (77), 1996. – lk 3. – Sis: eesti õpetaja; hariduse juhtimine; kõlbeline kasvatuse; Mäe, Hjalmar; Leesi, Lauri; õpetaja palk; õpetamise eesmärk; õpilasekeskus.
23. Curriculum vitae: Olaf Printits / – nr 16 (77), 1996. – lk 40. – Sis: Printits, Olaf (foto); lühibiograafia.
24. Toimetajamõtisklus / – nr 17 (78), 1996. – lk 3–5. – Sis: Eesti; majandusareng; inimarengu indeks; hariduskorraldus; haritus; valem: haridus=kaup; kõrgkool; kutseharidus; kooli kasvatustlik toime.
25. Toimetajamõtisklus / – nr 18 (79), 1996. – lk 3–5. – Sis: kooliuuendus; XXI sajandi kool; haridusreform.
26. Lisaku lood: kõrvalpilguga lisaku Keskkoolist / – nr 18 (79), 1996. – lk 18–22. – Sis: lisaku; Mölder, Endel; lisaku Keskkool; koolimuuseum; nõukogude aeg; hariduselu; Aidma, Rein.
27. Toimetajamõtisklus / – nr 19 (80), 1997. – lk 3. – Sis: hariduselu; järjepidevus; stabiilsus; pedagoogika alusdistsipliinid; nõukogude aeg; õpetaja ettevalmistus; Eesti haridusminevik.
28. Saateks / – nr 19 (80), 1997. – lk 21. – Sis: Elango, Aleksander (foto).
29. Toimetajamõtisklus / – nr 20 (81), 1997. – lk 3–4. – Sis: hariduse järjepidevus; „Kooliuuenduslase” autorkond.

■ Leht, Viive

1. JKSi seminar septembris 1993 / – nr 7 (68), 1993. – lk 52–55. – Sis: Johannes Käisi Selts; seminar „Projektmeetod õpetaja arendamisel”; steinerpedagoogika; Raasiku valla koolivõrk; kohalik omavalitsus; Aruküla Põhikool; hariduspoliitika puudumine; Käis, Johannes; didaktika käsiraamat; Riigi Kooliamet; prioriteedid.
2. Pedagoogiline päev Johannes Käisi Seltsis (93.12.11) / – nr 8 (69), 1994. – lk 75–76. – Sis: pedagoogiline päev Põlvas; Schwartz, Johann Georg; Oldekop, Gustav Adolf; Johannes Käisi Selts; mõttevahetus „J. Käis ja tänapäeva kooliuuendus”.

3. Missugune haridus peaks olema laste-aiakasvatatajal? / – nr 18 (79), 1996. – lk 32–38: 2 fotot. – Sisu: lasteaiakasvatataja; Tallinna Pedagoogiline Seminar (foto); alushariduse meetodika ja täiendkoolituse osakond; funktsioonid; Almann, Sirje (foto).
- **Leino, M**
1. Kas integreerida või mitte? / – nr 20 (81), 1997. – lk 52–56. – Sisu: integratsioon eriõpetuse arendajana; Tampere seminari tutvustus.
- **Leino, Pirkko**
1. Keel ja emakeel / tõlkinud soome keelest Kai Völlli. – nr 1 (62), 1990. – lk 99–103. – Sisu: keel; inimkeel; emakeel; rühmaidentiteedi, mõtlemise ja suhtlemise vahend.
- **Leppik, Peep**
1. Valupunktis on üleminek keskastmesse / – nr 10 (71), 1994. – lk 52–56. – Sisu: üleminek keskastmesse; klassiõpetaja; ainekeskne õpetamine; lapse areng; omandamispsühholoogia; õpilased; jaotumine signaalsüsteemi tüüpidesse; personaalsed iseärasused.
2. Omandamisprotsess ja õpetaja tegevus tunnis / – nr 12 (73), 1995. – lk 50–55. – Sisu: omandamisprotsess; õpetaja tegevus tunnis; didaktika printsiibid; reproduktioonimeetod; arendav õpetamine.
- **Leštšenko, Evi**
1. Loodusega tutvumine 4- ja 5-aastaste rühmas (lastevanematele) / – nr 2 (63), 1992. – lk 59–82. [Evi Leštšenko avaldab töö pälvis JKS-i konkursil (1990) teise auhinna.] – Sisu: lasteaed; 4- ja 5-aastaste rühm; loodusega tutvumine; sügis; töökava; lapsevanem.
2. Loodusega tutvumine. Talv / – nr 3 (64), 1992. – lk 51–63. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 2.] – Sisu: loodusega tutvumine; talv; töökava.
3. Loodusega tutvumine. Kevad / – nr 6 (67), 1993. – lk 33–40. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 2–3/Järgneb.] – Sisu: loodusega tutvumine; kevad; töökava.
4. Loodusega tutvumine 4- ja 5-aastaste rühmas. Suvi / – nr 7 (68), 1993. – lk 32–38. – Sisu: lasteaed; 4- ja 5-aastaste rühm; loodusega tutvumine; suvi; töökava.
- **Levävaara, Hannele**
1. Metalliprojekt / tõlkinud Hilda Urb; Anne Pihaste. – nr 3 (64), 1992. – lk 82–86. – Sisu: projektmeetodi kasutamine; keemia; kaheksas klass; teema „Metallid ja elektrokeemia katsed”.
- **Liimets, Heino**
1. Vastastikuse kasvatamise printsiip kasvatases / – nr 9 (70), 1994. – lk 33–35. – Sisu: kasvatustöö; didaktika printsiibid; kohuse- ja vastutustunne; vastastikuse rikastamise printsiip; õppetöö printsiibid; õpilane; eeldused; võimete erinevused.
- **Liimets–Sorokin, Reet**
1. Saateks. Heino Liimets ning Käislik mõtteruum / – nr 9 (70), 1994. – lk 36. – Sisu: Liimets, Heino; vastastikuse rikastamise printsiip; rühmatöö; ideeline lähedus Johannes Käisiga.
- **Liiva, Aimur**
1. Geograafia ainekava – eesmärgid ja vahendid / – nr 14 (75), 1995. – lk 53–58. – Sisu: geograafia; ainekava koostamine; õpetamise eesmärgid; oodatavad õpitulemused; õpetuse sisu; regionaalne ja süsteemne käsitlus; vahendid; geograafiaõpetuse tulevik.
- **Liiva, Mall**
1. [Kaasautorid: Rohtmets, Kersti; Sulg, Anu] Õppeainete integreerimisest / – nr 20 (81), 1997. – lk 57–64. – Sisu: õppeainete integreerimine; õpilase eelteadmised; eelteadmiste allikad; hinnang teadmiste kohta; analüüs; integreerimisvõtted.
- **Lind, Ene**
1. Johannes Käis tööõpetuse propageerijana / – nr 14 (75), 1995. – lk 24–27. – Sisu: Käis, Johannes; töökool; tööõpetus kui õppeaine; tööõpetuse osa üldõpetuses; näide; meetodilisi juhiseid.
- **Linstrem, L**
1. V shkolah goroda Sillamjæe / – nr 19 (80), 1996. – lk 63–68. – Sisu: Eesti; venekeelne kool; Sillamäe; kooli õppekava; võõrkeele õpetamine; õpilaste arv; õpetajate arv; üleminek uuele õppekavale; riigikeele õpetamine.
- **Loik, Rein**
1. [Pühendus „Kooliuuenduslasele”] / – nr 1 (62), 1990. – lk 2. [Autograaf: Rein Loik.]

– Sisu: „Kooliuuenduslane”; pühendus; autograaf.

■ Loks, Marge

1. Inimese toes/skelett / – nr 17 (78), 1996. – lk 59–65: ill. – Sisu: neljas klass; loodusõpetus; inimese skelett; praktiline töö; töö metoodiline alus; töö analüüs.

■ Louhija, Outi

1. Mis on loov väljendustegevus / tõlkinud Kai Völlli. – nr 6 (67), 1993. – lk 49–53. – Sisu: Soome kool; loov väljendustegevus; aistinguharjutused; lõdvestus-pingestus; mängimine aastaaegadekujutlustega.

■ Lukk, Külli

1. Vabadus õppida kogu elu / – nr 9 (70), 1994. – lk 51–55. – Sisu: koolikohustus; varjatud õppekava; isiklik kogemus; õppimine; traditsiooniline õppimine; vabaharidus; koolis omandatud teadmised; puudused; õppimisühiskond; pidevõpe; üksikisiku arenguvajadus.
2. Rühmatöö võimalikkusest täiskasvanu hariduses / – nr 12 (73), 1995. – lk 56–59. – Sisu: täiskasvanu; rühmatöö; õpiping; töökorraldus; hindamine.

■ Lume, Ellen

1. II – IV klassi õpilaste õpiprobleeme / – nr 15 (76), 1996. – lk 29–31: 1 tabel. [695 õpilase küsitlеме põhjal. Tabel.] – Sisu: uurimistöö; algkool; õpiprobleem; kodutööd; õppeedukus; vanemate huvitatus.

■ Luts, Kalju

1. [Pühendus „Kooliuuenduslasele”] / – nr 1 (62), 1990. – lk 2. [Autograaf: Kalju Luts.] – Sisu: „Kooliuuenduslane”; pühendus; autograaf.

■ Lätt, Ellen

1. Rakvere Õpetajate Seminari vaimust. (Kiri kunagisele klassikaaslasele.) Pedagoogilisest praktikast Rakvere Õpetajate Seminaris / – nr 3 (64), 1992. – lk 14–23. [Järgneb.] – Sisu: Rakvere Õpetajate Seminar; harjutuskool; pedagoogiline praktika; ettevalmistus; praktika koostisosad; üldõpetus; proovitund.
2. Rakvere Õpetajate Seminari vaimust / – nr 4 (65), 1993. – lk 14–25. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 3./Järgneb.] – Sisu: Rakvere Õpetajate Seminar; pe-

dagoogiline praktika; proovitund; konspekt; õpetaja-metoodik; usuõpetus; emakeel; matemaatika; saksa keel; klasisjuhataja.

3. Rakvere Õpetajate Seminari vaimust / – nr 5 (66), 1993. – lk 15–22. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 3 ja 4.] – Sisu: Rakvere Õpetajate Seminar; pedagoogiline praktika; Väike-Maarja Algkool; Einblau, Joh. (Heinpalu, Juhani); Pärnamägi, Elise; Nopasson, Ado; Neumann (Neemre), Viktor; Rakvere II algkool; Inju lastekodu; Riigi Kurttummade Kool; harjutuskool; laste peo korraldamine; kutseksam; Lätt, Ellen; biograafia.
4. Lauuluõpetaja Evert Mesiäinen / – nr 8 (69), 1994. – lk 25–30. [Ka: Vahter, Artur „Saateks”./Järgneb.] – Sisu: Mesiäinen, Evert; muusikapedagoog; Rakvere Õpetajate Seminar; muusikaline ettevalmistus; koorilaul.
5. Lauuluõpetaja Mesiäinen / – nr 9 (70), 1994. – lk 13–18: ill. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 8.] – Sisu: Mesiäinen, Evert; Rakvere Õpetajate Seminar; muusikaõpetus; toonika-do-meetod; noodiõpetus.

■ Läänemets, Urve

1. Hilda Taba pedagoogilise pärandi rakedamise võimalusest Eestis / – nr 5 (66), 1993. – lk 56–62. – Sisu: Taba, Hilda; biograafia; pedagoogiline pärand; rakedamine; õppekava; õppesisu valik; eritsemeliste teadmiste piiritlemine; lapsekeskus; õpetamise strateegiad.

■ Makarev, Igor

1. Pervõje shkólnõje godõ – eto otshen važno / – nr 15 (76), 1996. – lk 67–78. – Sisu: kooli astumine; mõju lapse psüühikale; esimene klass; matemaatika; kahe programmi (1988, 1993) võrdlus; erinevate tegevuste vaheldumine; päevane ja nädalane õppeainete jaotus; töövõime dünaamika; kooliga kohanemine.
2. Pedagogika svobodõ, ili psihopedagogika / – nr 18 (79), 1996. – lk 66–79. – Sisu: pedagogika; seaduspärasused; kasvatustöö tulemused; õpetaja; õpetamise eesmärgid; õppeprotsess; alternatiivpedagogika; traditsiooniline õpetamine; puudused; psühopedagogika; kooli feminiseerimine.

■ Malmstein, Kai

1. Johannes Valgma kui õpetaja ja keelemees / – nr 16 (77), 1996. – lk 30–31. – Sisu: Valgma, Johannes (foto); biograafia; haridustegevus; mälestused; Sööt, Bernhard (foto); Raielo, August (foto).
2. Milleks meil seda käsitööd üldse vaja on? / – nr 18 (79), 1996. – lk 56–60: 3 fotot. – Sisu: tööõpetus; kool; õpetamise vajalikkus.

■ Maran, Iko

1. Iko Maranilt „Kooliuuenduslasele” / – nr 5 (66), 1993. – lk 63–72: 2 fotot. – Sisu: Maran, Iko (foto); katkend raamatust „Kuidas kasvatada lastevanemaid”.

■ Meerits, Avo

1. „... on vaja otsest dialoogi õpetajaga” / – nr 4 (65), 1993. – lk 26–28. – Sisu: „Kooliuuenduslane”; funktsioonid; täiendkoolitus.

■ Morel, Sirje

1. Anna võimalus ise tegutseda / – nr 8 (69), 1994. – lk 55–58. – Sisu: algõpetus; ise-seisev töö; rühmatöö; emakeel; näidend; teine ja neljas klass; loodusõpetus; õppekäik; esimene ja kolmas klass; kahe klassi õpilaste ühistegevus; peoõhtu.

■ Mänd, Heljo

1. Heljo Männilt „Kooliuuenduslasele” / – nr 2 (63), 1992. – lk 121–127: 1 foto. – Sisu: Mänd, Heljo (foto); Jutud: Ajaloo võileib. Õunapäkk. Kevadtilgad. Poolik ja terve. Gerda ja kääbus. Luuletused: Kevad põleb ära. Oi kulda, oi kulda. Pole kabjaraudu. Kullakäik. Sinised sõnad.

■ Mölder, Endel

1. Kuidas sündis lisaku koolimuuseum / – nr 18 (79), 1996. – lk 27–31: 2 fotot. – Sisu: lisaku; koolimuuseum; muuseumi loomine; laiendamiskavatsused; eestluse säilimine; muuseumi tähtsus; Mölder, Endel (foto).

■ Mürsepp, Mare

1. Aabits: sissejuhatus holistlikku keeleõpetusse / – nr 10 (71), 1994. – lk 34–39. [Järgneb.] – Sisu: aabits; emakeele algõpetus; holistlik keeleõpetus; lugemaõpetamine; ajalugu ja tänapäev; lasteraamatu spetsiifika.
2. Aabits: sissejuhatus holistlikku keeleõpetusse / – nr 11 (72), 1995. – lk 35–39.

[Algus: „Kooliuuenduslane” nr 10.] – Sisu: aabits; lugemisoskuse arendamine; lugemisoskuse komponendid; teksti jõukohasus; pildi ja teksti koosmõju; holistlik keeleõpetus.

■ Neare, Viivi

1. Erivajadustega lapsed õpetaja hinnangutes / – nr 9 (70), 1994. – lk 64–68: 1 tabel. – Sisu: haridusuuendus; õpetuse diferentseerimine; tavakool; erivajadustega laps; õpetajate valmisolek; uurimus; erisuskategooriad; küsitluslehtede tulemused.

■ Neeme, Astrid

1. Tunne iseennast / – nr 8 (69), 1994. – lk 58–61. [Järgneb.] – Sisu: psühholoogia; vaimne tervis; väärtushinnangud; enesetunnetus; mina–pilt; tundmuste väljendamine.
2. Kas sina oled hingeliselt terve täiskasvanu? / – nr 9 (70), 1994. – lk 76–79. [Vaata samalt autorilt „Kooliuuenduslane” nr 8.] – Sisu: täiskasvanu; vaimne tervis; psüühilised omadused; kehalised omadused; hingelised omadused.

■ Niinesalu, Luule

1. Vanematega koos / – nr 5 (66), 1993. – lk 40–43. – Sisu: õpetaja kogemus; algklass; rühmatöö; õpilane; ülesanne; õigus; kohustus; kooli ja kodu koostöö; lapsevanemate abi.

■ Niinivaara, Eeva

1. Nagu eiline päev... / – nr 7 (68), 1993. – lk 13–19. [Artikkel on ilmunud Helsingis 1981. aastal teoses „Kasvumaa”.] – Sisu: Võru Õpetajate Seminar; õpetaja mälestused; seminari aed; Kreutzwald, Fr. R.; mälestuse jäädvustamine; Käis, Johannes.

■ Niit, Ellen

1. Ellen Niidult „Kooliuuenduslasele” / – nr 4 (65), 1993. – lk 77–86: ill. – Sisu: Jutud: Kuri nurk. Prillid. Tiia pliiats. Triinu mängib klaverit. Maakera. Puutalgud. Taadi taskukell. Luuletus: Imeline autobuss.

■ Nikkanen, Pentti

1. Organisatsiooni kultuurist, selle arendusprogrammi kavandamisest ja jälgimisest / tõlkinud soome keelest Kai Völli. – nr 5 (66), 1993. – lk 44–55. – Sisu: organisatsioon; õppeasutuse seesmine arendamine.

- ne; nüüdiseis; tulevikuperspektiiv; arengustrateegia; ühejärguline õppimine; kahejärguline õppimine; enesehinnang; arendusprogramm; vaatlus; arvuti-programm; eneseanalüüs.
- **Nilson, Malle**
1. Mänguelementide kasutamisest muusika kuulamisel / – nr 3 (64), 1992. – lk 64–66. – Sisu: muusikaõpetus; muusika kuulamine; mänguelementide kasutamine; mõju omandamisprotsessile; katsed esimestes klassides.
  2. Laulmine Eesti Vabariigi algkooli õppekavades aastatel 1917–1940 / – nr 11 (72), 1995. – lk 51–55. – Sisu: laulmine; algkooli õppekavad; 1917–1940; programmide sisu; võrdlus.
- **Noor, Endel**
1. Üht vana õppekava sirvides / – nr 8 (69), 1994. – lk 46–51. [Algkooli matemaatika õppekava projektist (1925)./Järgneb.] – Sisu: algkool; matemaatika; õppekava uuendamine; vana õppekava; tegelikkuse ja koolimatemaatika vaheline seos; õppematerjali valik; algkooliõpilase vaimne suutlikkus; arusaamisel põhinev õppimine; õppesisusse kuuluvad tegevused.
  2. Üht vana õppekava sirvides / – nr 9 (70), 1994. – lk 37–42. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 8.] – Sisu: algkool; matemaatika; õpiraskused; õppekava; lapse arengu- loogika; peastarvutamine; kirjalik arvutamine.
- **Nuutinen, Pirjo**
1. Võim kui kasvatusprobleem / refereerinud Soome ajakirjast „Kasvatus” 4/1995 Meri–Liis Laherand. – nr 19 (80), 1997. – lk 33–35. – Sisu: võim; kasvatusprobleem; võimukasutuse vormid; autoriteet; võimu rakendamine; sundimine; manipuleerimine; keelitatv mõjutamine.
- **Oengo–Juhandi, Adele**
1. Üldõpetus / – nr 6 (67), 1993. – lk 9–15. [Järgneb.] – Sisu: õpetaja kogemus; üldõpetus; esimene klass.
  2. Üldõpetus / – nr 7 (68), 1993. – lk 5–13. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 6. / Järgneb.] – Sisu: õpetaja kogemus; üldõpetus; esimene klass; rühmatöö; lapsevanem.
3. Üldõpetus / – nr 8 (69), 1994. – lk 20–25. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 6–7.] – Sisu: üldõpetus; Tallinna Linna XIII Algkool; õppekäik; koolinõunik Brüller; koduümbruse ring; Viidas, G.
- **Olesk, Peeter**
1. Ferdinand Eiseni tunnustuseks / – nr 10 (71), 1994. – lk 65. – Sisu: Eisen, Ferdinand; Eesti kooli kontseptsioon; originaalõpik.
- **Palmaru, Tiia**
1. Tiia Palmarult „Kooliuuenduslasele” / – nr 18 (79), 1996. – lk 63–65: 1 foto. – Sisu: Palmaru, Tiia (foto); Eesti pedagoogika- ajaloo jäädvustamine heliintidele.
- **Paltser, Mall**
1. Töökogemuslikke järeldusi matemaatika õpetamisel keskastmes vähevõimekatele õpilastele / – nr 15 (76), 1996. – lk 37–40. – Sisu: keskaste; matemaatika; vähevõimekas õpilane; töö kavandamine; rõhuasetused; töö emakeelega; töö põhimõistetega; õpetamine tegevuse kaudu; õpioskuste arendamine.
- **Parijõgi, Jüri**
1. Koduloo kaitseks / – nr 3 (64), 1992. – lk 10–14. [„Kasvatus” 1937, nr 2, lk 82–85.] – Sisu: taastrükk; kodulugu; õppeaine; õppeprintsip; kodulooline vaateõpetus; propedeutiline koduloo kursus; kasvatuslik väärtus.
  2. Jüri Parijõelt „Kooliuuenduslasele” / – nr 7 (68), 1993. – lk 59–62. [Katkend ja sisukord ajalooõpikust „Möödunud ajad jutustavad”.]– Sisu: ajalugu.
  3. V zaštšitu kraevedenija / – nr 1[venekeelne erinumber], 1994. – lk 24–28. [Vaata „Kooliuuenduslane” nr 3.]– Sisu: taastrükk; kodulugu; õppeaine; õppeprintsip; kodulooline vaateõpetus; propedeutiline koduloo kursus; kasvatuslik väärtus.
- **Parol, Nadežda**
1. Vvedenije / – nr 1, 1994. – lk 4–6. – Sisu: „Kooliuuenduslane”; venekeelne väljaanne.
- **Parvela, Leena**
1. Kirjutamisprotsessile tuginev õpetus (III–VI kl) / – nr 9 (70), 1994. – lk 80–84. [Järgneb.]– Sisu: kirjutamisprotsessile tuginev õpetus; kirjutamisprotsessi eta-

- pid; häälestamine; häälestamisharjutused; visandamine; viimistlemine.
2. Kirjutamisprotsessile tuginev õpetus (III–VI kl) / tõlkinud Aili Praks. – nr 11 (72), 1995. – lk 59–62. [Algus: „Kooli-uenduslane” nr 9.] – Sis: kirjutamisprotsessile tuginev õpetus; visandamine; tagasiside; viimistlemine; toimetamine; korrekatuur; hindamine; esitamine.

■ Paul, Toomas

1. Eesti rahvaharidusest ja Piibli osast selles / – nr 8 (69), 1994. – lk 31–36. [Järgneb.] – Sis: eestlaste ristiusustamine; piibel; luterlik reformatsioon; Wandradt–Koelli katekismus; jesuiitlus.
2. Eesti rahvaharidusest ja Piibli osast selles / – nr 9 (70), 1994. – lk 26–32. [Algus: „Kooli-uenduslane” nr 8.] – Sis: rahvaharidus; jesuiidid; ristiusk; piibel; eesti-keelne raamat; laudaabits; lugemiskuse levik; Forselius, Bengt Gottfried; piibli lugemise mõju.

■ Pervik, Aino

1. [Kaasautor: Raud, Eno] Aino Pervikult ja Eno Rault „Kooli-uenduslasele” / – nr 3 (64), 1992. – lk 93–95: 1 foto. – Sis: Pervik, Aino (foto); Raud, Eno (foto); Lühijutt: Lugu leivapoe uksest. Kase vari. Kolm lindu. Heinaritsikate sirin. Sõbrad. Metstuvi kruugutamine.

■ Pintmann, Maiu

1. Et õpilase teadmishimu ja töötahe ei kaoks / – nr 6 (67), 1993. – lk 27–32: 3 fotot. – Sis: õpetaja kogemus; üldõpetus; rühmatöö.

■ Pool, Reet

1. Reet Poolilt „Kooli-uenduslasele” (õpetaja igapäevaseks vormis püsimiseks) / – nr 10 (71), 1994. – lk 69–74: ill. – Sis: Pool, Reet (foto); õpetaja; vaimne tervis; kehaline tervis; harjutused.

■ Port, J

1. Algkooli vaatlusaed / – nr 15 (76), 1996. – lk 5–12. [Ajakirjast “Kasvatus” 1934, nr3. Avaldatud EPAMi soovitusel.] – Sis: taastrükk; algkool; kooliaed; vaatlus; taimmaterjali valiku põhimõtted; vaatlusaia osad; morfoloogiline osakond; süstemaatiline osakond; bioloogiline osakond; ravimtaimed; mürgised taimed.

■ Praks, Aili

1. Kooli-uenduse „tont” on jõudnud Eestisse? / – nr 3 (64), 1992. – lk 69–72. – Sis: kooli-uendus; pedagoogilised põhimõtted; filosoofiline alus; reformpedagoogika; Soome; uuendusmeelne õpetaja.
2. Freinet’ pedagoogika põhimõtteid / koostanud ja tõlkinud Aili Praks. – nr. 3 (64), 1992. – lk 86–90. – Sis: Freinet, Celestin; Soome õpetajate ühendus „Elämänkoulu – livets skola ry”; pedagoogika; filosoofilised põhimõtted.
3. Projekt-meetodi rakendamise ideid Soome koolides (valik näiteid raamatust „Koulutuksen uudet tuulet”) / näited valinud ja tõlkinud soome keelest Aili Praks. – nr. 3 (64), 1992. – lk. 81–82. – Sis: Soome kool; projekt-meetod; näited.
3. „Prizrak” obnovljenija shkolo pribõl v Estoniju / – nr 1 [venekeelne erinumber], 1994. – lk 73–77. [Vaata „Kooli-uenduslane” nr 3.] – Sis: kooli-uendus; pedagoogilised põhimõtted; filosoofiline alus; reformpedagoogika; Soome; uuendusmeelne õpetaja.

■ Prints, Olaf

1. Püüdlusi matemaatika õpetamise paremustamiseks viiekümnendail ja kuuekümnendail aastail / – nr 16 (77), 1996. – lk 37–40. – Sis: matemaatika; õpetamine; õppekava; töökooli printsiipide rakendamine; töövihik; õpik; autorid; üleliiduliste programmide kehtestamine; matemaatika ja füüsika olümpiaadid; matemaatika ainekomisjon; seadus „Kooli ja elu sidemete tugevdamisest”; tootmisõpetus; matemaatikaõpetuse uuendamine; originaalõpikute kasutuselevõtmine; matemaatikute ja füüsikute teaduslik–pedagoogiline konverents.

■ Puik, Tiit

1. Eesti keele häälikuortograafia emakeele algõpetuses / – nr 8 (69), 1994. – lk 52–55: 1 skeem. – Sis: algõpetus; emakeele programm; häälikuortograafia reeglid; nõudnud neljanda klassi lõpetajale; Kurrik, Juhan; kirjaviisi põhiseisukohad.
2. Reegel on õpilase abiline / – nr 16 (77), 1996. – lk 19–24. – Sis: emakeel; algõpetus; lugemaõpetamine; kirjutamaõpetamine; häälik; täht; täishäälik; kaashäälik; eristamine; kaashääli-

kuühend; õpilase tehtav sõnade analüüs; näide.

■ Pulk, Katrin

1. Arv kui ilming ja elamus (Waldorfi pedagoogika elementide kasutamisevõimalustest algklasside matemaatikaõpetuses) / – nr 14 (75), 1995. – lk 48–53: 1 joonis. – Sisu: Steineri kool; tavakool; algklass; matemaatika õpetamine; õppekava; eesmärk; võrdlus; Steineri pedagoogika elemendid; tavakooli matemaatikatumd.

■ Puskar, Mari-Anna

1. [Kaasautor: Salumaa, Tarmo] Kursustesüsteemi rakendamise Tallinna 32. Keskkoolis / – nr 15 (76), 1996. – lk 31–36: 3 tabelit. [Vaata ka „Kooliüendustlane“ nr12, Krista Sillari kirjutis „Ühe kooli võimalikust arenguteest“.] – Sisu: Tallinna 32. Keskkool; koolikorralduse analüüs; õppekava; kursustesüsteem; viis perioodi; õpimotivatsioon; õpilaste vastutus; õpilaste arvamus kursustesüsteemist.

■ Pärnpuu, Anu

1. Loodusloolisi harjutusi ja ülesandeid õpiraskustega õpilastele / – nr 15 (76), 1996. – lk 16–28: ill. – Sisu: õpiraskustega õpilane; õpivilumuse spetsiifilised häired; õppemeetodid; näitlik õpetamine; looduslooline harjutus; ülesanne; iseisev töö; tööjuhend.

■ Raatikainen, Tuula (vt. ka Hyyrö, Tuula)

1. Integratsioon – kooli arendamise vahend / tõlkinud soome keelest Kai Völlil. – nr 4 (65), 1993. – lk 61–67. – Sisu: kooli arendamine; õpetuse integreerimine; üldõpetus; õpetuskava koostamine; näidis.

■ Rajamaa, Hermann

1. Õpetajate seminarid vaekausil / – nr 2 (63), 1992. – lk 25–28. [Ajakirjast „Kasvatus“ 1930, nr. 4.] – Sisu: taastrükk; hariduse reorganiseerimine; õpetajate seminaride sulgemine; likvideerimise motiivid; pedagoogium; seminari õppekava muutmine.

■ Rannap, Heino

1. Aleksander Kurvits / – nr 11 (72), 1995. – lk 30. – Sisu: Kurvits, Aleksander; biograafia.

2. Suur loodusesõber ja töömees Jaan Port / – nr 15 (76), 1996. – lk 13–15: 1 foto. – Sisu: Port, Jaan (foto); biograafia; loodusteaduslikud artiklid; töökool; kooliaed.

3. Haridusesammas Kustav Ollik / – nr 17 (78), 1996. – lk 15–18. – Sisu: Ollik, Kustav (šarž); biograafia; haridustegevus; seltskondlikud kohustused.

4. August Kuks Eesti pedagoogikas ja hariduses / – nr 18 (79), 1997. – lk 5–10. – Sisu: Kuks, August; biograafia; haridustegevus.

5. Friedrich Volrad Mikkelsaar / – nr 19 (80), 1997. – lk 4–11. – Sisu: Mikkelsaar, Friedrich Volrad; biograafia; haridustegevus; õpikute kirjutamine; rahvakoolide inspektor; töö Haridusministeeriumis; õppekava; avalike keskkoolide seadus; kutseõppeasutuste seadused; Linnamäe valla kool.

6. Enn Murdmaa – koolimees ja haridusjuht / – nr 20 (81), 1997. – lk 32–36. – Sisu: Murdmaa, Enn; biograafia; tegevusest hariduspõllul; kooliõpikute autor.

■ Raud, Eno

1. [Kaasautor: Pervik, Aino] Aino Pervikult ja Eno Rault „Kooliüendustlasele“ / – nr 3 (64), 1992. – lk 93–95: 1 foto. – Sisu: Pervik, Aino (foto); Raud, Eno (foto); Lühijutt: Lugu leivapoe uksest. Kase vari. Kolm lindu. Heinaritsikate sirin. Sõbrad. Metstuvi kruugutamine.

■ Raud, Märt

1. Usuõpetuse kasvatuslikud ülesanded algkoolis ning teid ja võimalusi nende teostamiseks / – nr 16 (77), 1996. – lk 9–15. [Lühendatult ajakirjast „Eesti Kool“ 1937, nr 8.] – Sisu: usuõpetus; algkool; usuline kasvatus; kodu; kirik; usuõpetaja isik; verbaalinspiratsioon; usuteaduslik haridus; usuõpetuse sisu; kirikulaul; palvus; Vana Testament; mälu; tahe; intellekt.

■ Rebane, Mihkel

1. Rudolf Reimanni osast eesti kooli kirjandusdidaktilise mõtte kujunemisloos / – nr 5 (66), 1993. – lk 22–26. – Sisu: kirjandusõpetus; Bergson, Henri; intuiivismi teooria; Reimann, Rudolf; kirjandusdidaktika; kirjandus; õpetamise eesmärk; emakeel; keskkooli õppekava; muudatused.

■ Reial, Gustav

1. Üldõpetus, klassisüsteem, aineõpetus / refereerinud ja kommenteerinud Kalju Leht. – nr 2 (63), 1992. – lk 13–25. – Sisu: taastrükk; integratsioon; üldõpetus; õppeainete jaotus õppekavas; töökava; Austria kooliuendus; saksa üldõpetus; aine valik; kodulooline vaateõpetus; austria õppekava; õpetaja; liitklass; Oengo-Johanson, Adele; Parinbak, J.; Brandt, Th.; Käis, Johannes; isetegevus; üldõpetuse puudused.
2. Iz istorii obnovlenija shkolö / refereerinud ja kommenteerinud Kalju Leht. – nr 1 [venekeelne erinumber], 1994. – lk 8–24. [Vaata „Kooliuenduslane” nr 2.] – Sisu: taastrükk; integratsioon; üldõpetus; õppekava; kooliuendus; aine valik; kodulooline vaateõpetus; liitklass; isetegevus; Oengo-Johanson, Adele; Parinbak, J.; Brandt, Th.; Käis, Johannes; üldõpetuse puudused.

■ Riisikamp, Marju

1. Lapse meditatsioon / koostanud Marju Riisikamp. – nr 2 (63), 1992. – lk 83–84. – Sisu: laps; informatiivne teadmine; meditatsioon; tegelikkuse tunnetamine; teadvuse vabastamine pingest; kordus.

■ Rohtmets, Kersti

1. [Kaasautorid: Liiva, Mall ja Sulg, Anu] Õppeainete integreerimisest / – nr 20 (81), 1997. – lk 57–64. – Sisu: õppeainete integreerimine; õpilase eelteadmised; eelteadmiste allikad; hinnang teadmiste kohta; analüüs; integreerimisvõtted.

■ Roosleht, Milvi

1. [Kaasautor: Kivi, Lilian] Üldõpetusliku töö kavandamine / – nr 2 (63), 1992. – lk 40–58. – Sisu: üldõpetus; tegevusteema; taustteema; märksõnastik; kõlbeline kasvatus; kodulugu; töö planeerimine; esimene klass; esimene poolaasta; näidis.
2. [Kaasautor: Kivi, Lilian] Planirovanie integrativnogo obutshenija / – nr 1, 1994. – lk 29–31. [Vaata „Kooliuenduslane” nr 2.] – Sisu: üldõpetus; tegevusteema; taustteema; märksõnastik; kõlbeline kasvatus; kodulugu; töö planeerimine; esimene klass; esimene poolaasta; näidis.

■ Runnel, Hando

1. Salakiri / – nr 4 (65), 1993. – lk 46. – Sisu: luuletus.

■ Rute, Malle

1. [Kaasautor: Valgma, Aino] Koduloolised vaatlused kooli õpperajal / – nr 3 (64), 1993. – lk 40–50. – Sisu: kodulugu; loodusvaatlus; tahtekasvatus; õpperada; aastaajalised vaatlused; esimene klass; neljas klass; tegevuse näitlik stsenaarium.
2. [Kaasautor: Valgma, Aino] Kraevedtsheskije nabljudenija na shkoi noi utshhebnoi trope / – nr 1 [venekeelne erinumber], 1994. – lk 54–67. [Vaata „Kooliuenduslane” nr 3.] – Sisu: kodulugu; loodusvaatlus; tahtekasvatus; õpperada; aastaajalised vaatlused; esimene klass; neljas klass; tegevuse näitlik stsenaarium.

■ Rätý–Sarho, Pirjo

1. Minun pedagogikkani. Minu pedagoogika / – nr 2 (63), 1992. – lk 98–100. [Tekst paralleelselt soome ja eesti keeles.] – Sisu: pedagoogilised põhimõtted; tervikustamine; õpilase tasemest lähtuv õppimisprotsess; töö kavandamine; õpilase tegevus.
2. [Kaasautor: Kärkkäinen, Kaisu] Tervisekasvatus kui koostöö õppimine / tõlkinud soome keelest Kai Völli. – nr 13 (74), 1995. – lk 59–62. – Sisu: tervisekasvatus; psühhosotsiaalne tervisekasvatus; õppimiskäsitlused; teadmiste rakendamine; tegevuskava kolm suunda; uuriv õpetamine; hindamine.

■ Saar, Aivo

1. Ka loodusõpetus muutub ja areneb / – nr 15 (76), 1996. – lk 40–41. – Sisu: loodusõpetus Eesti koolis; üldharidus; loodusteadused; tehnikaõpetus; keskkonna kasvatus; science; õpetajate täiendkoolitus.

■ Saar, Eve–Mall

1. Plaksutants / – nr 18 (79), 1996. – lk 62. – Sisu: plaksutants; juhend.

■ Saar, Kaja

1. Koduloo õppekava (teemad) II klassis / – nr 7 (68), 1993. – lk 24–31. – Sisu: kodulugu; teine klass; õppekava; õpetamise põhimõtted; õppemeetodid; õppe-

materjal; kirjanduse loetelu; maarahva tähtpäevad; küünlapäeva lavastus.

2. Koduloo õppekava I ja III klassi teemade käsitlemisel / – nr 10 (71), 1994. – lk 40–46: 1 skeem. – Sisu: kodulugu; õppekava; esimene klass; kodulooline mapp; kolmas klass; kodulooaineline omalooming; integreeriv tegevus.

■ Salumaa, Tarmo

1. [Kaasautor: Puskar, Mari-Anna] Kursustesüsteemi rakendamisesest Taliinna 32. Keskkoolis / – nr 15 (76), 1996. – lk 31–36: 3 tabelit. [Vaata ka „Kooliuuenduslane” nr12, Krista Sillari kirjutis „Ühe kooli võimalikust arenguteest”.] – Sisu: Tallinna 32. Keskkool; koolikorralduse analüüs; õppekava; kursustesüsteem; viis perioodi; õpimotivatsioon; õpilaste vastutus; õpilaste arvamus kursustesüsteemist.

■ Saluveer, Enn

1. Tartus J. Parijõe koolis / – nr 4 (65), 1993. – lk 10–14. [Rmt-st: Raud, M. Alasi ja vasarate vahel. Koolinõuniku mälestusi. – Stockholm, 1966.] – Sisu: taastrükk; VE; Parijõgi, Jüri; iseloomustus; inimene; didaktik; perekonnaisa.

■ Seiler, Ueli

1. Inimühendused vajavad rituaale / tõlkinud saksa keelest Tiit Kuurme. – nr 10 (71), 1994. – lk 57–61. – Sisu: rituaalid; alternatiivkool „Schlössli-Ins”; näide; Waldorf-kool; antirituaalne liikumine.

■ Selg, Reet

1. Assotsiogramm (võõr)keeleõpetuses / – nr 8 (69), 1994. – lk 68–74. – Sisu: võõrkeeleõpetus; assotsiogramm; teema „Köök”; assotsiogrammide rakendamine; lugemisoskus; kirjutamisoskus; kuulamisoskus; kõneoskus; emakeeleõpetus.

■ Selirand, Jüri

1. Arheoloogid mõtteid kodutunnetusest ja selle kasvatamisest / – nr 9 (70), 1994. – lk 43–50: 1 foto. – Sisu: kodutunnetus; migrantide mõju; ajalugu; õppekava; kodulooline käsitus; õpilaste maailmapildi avardamine; Eesti; arheoloogia ajalugu; harrastusarheoloogia; arheoloogide ettevalmistamine; Tartu Ülikool; Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut; Moora, Harri; Selirand, Jüri (perekonnafoto).

■ Sepp, Enn

1. Eesti haridusministrid läbi aegade / – nr 10 (71), 1994. – lk 11–25: 19 fotot. [Järgneb.] – Sisu: haridusminister; Põld, Peeter (foto); Luts, Karl Friedrich (foto); Laksberg, Harald Alfred Johannes (foto); Kartau, Johannes (foto); Treffner, Konstantin (foto); Sauer, Friedrich (foto); Annusson, Jüri (foto); Bauer, Heinrich (foto); Veiderma, Aleksander (foto); Gabrel, Rudolf Georg; Rahamägi, Hugo Bernhard (foto); Lattik, Jaan (foto); Mõttus, Alfred Julius (foto); Johanson, Leopold Johannes (foto); Hünerson, Jaan (foto); Piiskar, Jaan (foto); Kukke, Hugo Villi; Konik, Konstantin (foto); Kann, Nikolai (foto); Jaakson, Aleksander (foto); Kogerman, Paul Nikolai (foto).
2. Eesti haridusministrid läbi aegade / – nr 11 (72), 1995. – lk 6–14: 14 fotot. [Algus: „Kooliuuenduslane” nr 10.] – Sisu: haridusminister; Semper, Johannes (foto); Andresen, Nigol (foto); Mäe, Hjalmar (foto); Nuut, Jüri (foto); Raud, Arnold (foto); Lentsmann, Leonid (foto); Oja, Voldemar (foto); Green, Arnold (foto); Eisen, Ferdinand (foto); Gretškina, Elsa (foto); Rajangu, Väino (foto); Loik, Rein (foto); Rummo, Paul-Erik (foto); Olesk, Peeter (foto).

■ Šarubin, Nikolai (fotod)

1. Tagasivaade Käisi-filmi sünniloole – sõnas ja pildis / – nr 2 (63), 1992. – lk 103–117: 13 fotot. – Sisu: Käis, Johannes (foto maalist); filmi sünnilugu; Rosma koolimaja (foto); Tromsi talu; Ungru, Julius (foto); Ivask, Albert (foto); Eisen, Ferdinand (foto); Elango, Aleksander (foto); Eilart, Jaan (foto); Kärkkäinen, Kaisu (foto); Jakobson, Eha (foto); Gornischeff, Milvi (foto); Lehestik, Paul (foto); Võru Õpetajate Seminari hoone (foto).

■ Štšerbakov, Robert

1. Ob osobennostjah prepodavanija estestvenno-nautshnõh predmetov v gumanitarnoi shkole / – nr 17 (78), 1996. – lk 72–75. – Sisu: humanitaarkool; loodusteaduslikud ained; õpetamise iseärasused; füüsika; maailmakultuur.

■ Siim, Enn

1. Kooliuuendusest ja uuendusest koolis / – nr 3 (64), 1993. – lk 31–40. – Sisu:

- kooli uuendus; arengukeskne kool; Kolga kool; algklass; aktiivõpe; rollimäng; intellekti arendamine; tegevuslaadi vaheldumine; rühmatöö; iseseisev töö; puhkus; tundekasvatus; voolimine; liikumismäng; konstrueerimine; mõõtmis- ja võrdlemistööd; paarisjoonistamine; Siim, Enn.
2. Avatud kooli poole / – nr 4 (65), 1993. – lk 28–33. – Sisu: Eesti; hariduse eesmärk; Dewey, John; üldhariduse eesmärk Kanadas; motiveerimata õpetus; avatud õpetus; avatud kool; Skiera, Eberhardt; lapse areng; vajalikud tingimused; loodetav õpilaste suhtumine koolitöösse.
  3. Toimetajamõtisklus. „Kooli uuenduslane” ja tema „leivaisa” / – nr 5 (66), 1993. – lk 3–4. – Sisu: hariduskorraldus; reorganiseerimine; „Kooli uuenduslane”; Haridustöötajate Koolituskeskus; Pedagoogika Arhiivmuuseum; „Esimesed Vaod”.
  4. K otrkōtoi shkole / – nr 1, 1994. – lk 67–73. [Vaata „Kooli uuenduslane” nr 4.] – Sisu: Eesti; hariduse eesmärk; Dewey, John; üldhariduse eesmärk Kanadas; motiveerimata õpetus; avatud õpetus; avatud kool; Skiera, Eberhardt; lapse areng; vajalikud tingimused; loodetav õpilaste suhtumine koolitöösse.
  5. Õpetaja aktiivõpetuslikus koolis... ja mitte ainult seal / – nr 10 (71), 1994. – lk 31–33. – Sisu: aktiivõpetuslik kool; õpetaja; kohanemine; toimetulek keskkonnas; õppekava rakendamine.
  6. Toimetajamõtisklus / – nr 12 (73), 1995. – lk 3–4. – Sisu: hariduskorraldus; haridustöötajate organiseerumine; õpetajaskonna passiivsus.

■ Sillar, Krista

1. Ühe kooli võimalikust arenguteest / – nr 12 (73), 1995. – lk 43–49: 2 tabelit. – Sisu: Tallinna 32. Keskkool; keskustumine ajalooõpetusele; näited; keskustuspõhimõtte rakendamine; kooli arengutabel; gümnaasiumi osa kursuste plaan; riiklik õppekava; kooli õppekava.

■ Sivers, Fanny de

1. Materiasse kootud palve / tõlkinud soome keelest Kai Võlli. – nr 4 (65), 1993. – lk 68–71. [„Loomingu Raamatukogu” 1992, nr 1/2.] – Sisu: essee; materia; palve; Sivers, Fanny de; lühibiograafia.

■ Sokolova, Tatjana

1. Poznavatelnoi protsess kak sredstvo ras-krōtija tvortsheskih vozmocnostei ut-shaihsja pri obutshenii himii v gumanitarnoi shkole / – nr 17 (78), 1996. – lk 77–78. – Sisu: humanitaarkool; tunnetuslik protsess; keemia õppimine.

■ Somerharju, Jukka

1. Mõtlemisainet põhikoolile / tõlkinud soome keelest Aili Praks; Hilda Urb. – nr 3 (64), 1992. – lk 74–78. – Sisu: põhikool; kooliteadmised; õpetuse diferentseerimine; Rogers, Carl; traditsiooniline õpetamine; avatud õpetus; võrdlus.
2. Material dlja razmōshlenija v osnovnoi shkole / – nr 1 [venekeelne erinumbr], 1994. – lk 77–81. [Vaata „Kooli uuenduslane” nr 3.] – Sisu: põhikool; kooliteadmised; õpetuse diferentseerimine; Rogers, Carl; traditsiooniline õpetamine; avatud õpetus; võrdlus.

■ Sulg, Anu

1. [Kaasautorid: Liiva, Mall ja Rohtmets, Kersti] Õppeainete integreerimisest / – nr 20 (81), 1997. – lk 57–64. – Sisu: õppeainete integreerimine; õpilase eelteadmised; eelteadmiste allikad; hinnang teadmiste kohta; analüüs; integreerimistööd.

■ Sunts, Krista

1. Üldõpetuslik töökorraldus Otepää Keskkooli Ia klassis 1988/89. õppeaastal / – nr 1 (62), 1990. – lk 27–71: ill. – Sisu: üldõpetus; eksperiment; töökorraldus; õpetaja valmisolek; Otepää Keskkool; õpilaskontingendi iseloomustus; kodulooprintsiip; esimene klass; nädalatöökava näidis.
2. Organizatsija integrativnogo obutshenija v 1–A klasse Otepjaskoi srednei shkolo v 1988/89 utsh. godu / – nr 1, 1994. – lk 32–54. [Vaata „Kooli uuenduslane” nr 1.] – Sisu: üldõpetus; eksperiment; töökorraldus; õpetaja valmisolek; Otepää Keskkool; õpilaskontingendi iseloomustus; kodulooprintsiip; esimene klass; nädalatöökava näidis.

■ Talts, Eeva

1. Eeva Taltsilt „Kooli uuenduslasele”: Pärnu Kodumajanduskooli direktriss oma kooli eilsest, tänasest ja homsest / – nr

16 (77), 1996. – lk 62–64. – Sisu: Talts, Eeva (foto); Pärnu Kodumajanduskool; Pärnu Linna Naiskutssekool; õppekava; kursus vaimsete puuetega õpilastele; sotsiaalhooldustöötaja; kokk–kondiiter; käsitöömeister-õmbleja; välisabi; Otava Sotsiaalhoolduskool; kursused õpetajatele; kutsehariduse tulevik.

■ Tammiste, Elli

1. [Kaasautor: Käis, Merike] Inimese meeled ja meeleeelundid / – nr 17 (78), 1996. – lk 51–59: ill. – Sisu: algklass; loodusõpetus; praktiline töö; kokkuvõtete tegemine; tööjuhendid; inimese meeled; meeleeelundid.

■ Tiko, Anne

1. Ühe lõpule viimata pikiuuringu jälgedes / – nr 9 (70), 1994. – lk 69–75: 2 tabelit. – Sisu: lapse keeleline areng; lapsevanem; ankeetküsitlus; Tork, Juhan; Taso, Olavi; intelligentsustest; tulemuste analüüs; DES–test.

■ Tints, Astra

1. Regilaulu kasutamist algklassides / – nr 12 (73), 1995. – lk 59–64: ill. – Sisu: regilaul; kasutamine algklassides; uurimus; tulemused.

■ Titko, Nina

1. Rol inostrannogo jazōka v gumanizatsii obutshenija / – nr 17 (78), 1996. – lk 70–72. – Sisu: Tallinna 26. Keskkool; humanitaarkool; humanitaarharidus; võõrkeele õpetamine.

■ Tooming, Kadri

1. [Kaasautor: Kukk, Piret] Aastaring lasteaias / – nr 14 (75), 1995. – lk 37–48: ill. – Sisu: Steineri lasteaed; aastaring; loodusvaatlus; muinasjutt; fantaasia arendamine; mäng; rühmatöö; rahvakalendri tähtpäev; kunstitegevus; liikumine; tegevusplaan; hommikuringid; peod; ülevaade pidudest.

■ Toppila, Maija

1. Pukinmäe algkoolis käärib / tõlkinud ajakirjast „Kodin kuvalehti” Kai Völl. – nr 2 (63), 1992. – lk 90–97: 2 fotot. – Sisu: Soome; Pukinmäe algkool (foto); Rätty-Sarho, Pirjo; Kärkkäinen, Kaisu; koolirevolutsioon; õpilaskeskne õppimine; hindamine.

■ Torm, Mare

1. Lasteaednike koolitusest ja tegevusest Eestis enne 1940. aastat / – nr 14 (75), 1995. – lk 27–37. – Sisu: lasteaednik; koolitamine; Tartu Eesti Lasteaia Selts; Tartu Lasteaednikkude Seminar; Kristlike Noorte Naisühing; lastekasvatajate kursused; E. Lenderi Lasteaiakasvatajate Eraseminar; Kodumajanduse Instituut; Eraõppeasutuste seadus; Tallinna 5. Lastepäevakodu; Eesti Lasteaednike Selts; ajakiri „Lasteaed”; ülemaaline lasteaednike kongress; Õpetajate Koja Nõukogu; Treffner, Ella; Elango, Aleksander.
2. Meeta Terri elukäik / – nr 18 (79), 1996. – lk 39–47. – Sisu: Terri, Meeta; biograafia; pedagoogiline pärand; muusikaline kasvatus; emakeel; kool; lapse ettevalmistamine; pedagoogide nõustamine; lastevanemate nõustamine.
3. Eva Lootsar – 90 aastat sünnist / – nr 20 (81), 1997. – lk 43–47. – Sisu: Lootsar, Eva; pedagoogiline pärand.

■ Tšurilin, Nikolai

1. Problemõ gumanizatsii obrazovaniya v gumanitarnoi shkole / – nr 17 (78), 1996. – lk 68–69. – Sisu: Tallinna 26. Keskkool; humanitaarkool; humanitaarharidus.
2. [Kaasautor: Belova, Jevgenija] Neko-torõje problemõ podkotovki vōpusknika russkojazōtshnoi shkolõ Estonii / – nr 17 (78), 1996. – lk 78–79. – Sisu: venekeelne kool; kooliõpetaja; tolerantsus; integreerumine; õppimine eesti keeles.

■ Tõnisson, Leo

1. Leo Tõnissonilt „Kooliuuendajalasele” / – nr 19 (80), 1997. – lk 60–62: 1 foto. – Sisu: Tõnisson, Leo (foto); Bormeister, Märt (foto); kunstõpetus; areng; tulevik; õppeainete seostatus; Tallinna Kopli Kunstikeskkool; Eesti Kunstiõpetajate Ühing.

■ Tärnpuu, Lembit

1. Kooli arendav juhtimine on hariduse uuendamise eelduseks Eestis / – nr 8 (69), 1994. – lk 37–41. – Sisu: haridusuuendus; koolijuhtimine; õppekava kohandamine; õpilase isiksuse arendamine; kompetentsus; õpetaja töö; kutselise juhi staatus.

■ Vahisalu, Andres

1. Esimesed õpetaja-aastad Tallinna 21. Keskkoolis / – nr 11 (72), 1995. – lk 57–58. – Sisu: Tallinna 21. Keskkool; kehaline kasvatus; õpetaja kogemus; Vahisalu, Andres.
2. Andres Vahisalul „Kooliuuenduslasele” / – nr 13 (74), 1995. – lk 71–72: 1 foto. – Sisu: Vahisalu, Andres (foto); laulmine; noodid; Laulud: Kevad. Jänes.
3. Kaks laulu koolilastele: („Kuldlauluke”, „Seitse sokku”) / – nr 16 (77), 1996. – lk 60–61. – Sisu: muusikaõpetus; laulmine; noodid.
4. Plakutants / – nr 18 (79), 1996. – lk 61. – Sisu: plakutants; noodid.
5. Õhtulaul / – nr 20 (81), 1997. – lk 65. – Sisu: muusikaõpetus; noodid.

■ Vahter, Artur

1. Saateks /Lauluõpetaja Evert Mesiäinenist./ / – nr 8 (69), 1994. – lk 25–26. – Sisu: Mesiäinen, Evert; Rakvere Õpetajate Seminar.
2. Esimesel töökohal (katkend Artur Vahteri memuaarilisest käsikirjast „Kui mina alles noor veel olin”) / – nr 9 (70), 1994. – lk 19–25. – Sisu: Vahter, Artur; Narva 3. algkool; õpetaja kogemus; Narva kultuurielu; ühiskondlik tegevus; Narva Meeskoor; koorijuhtimine; Tallinna Konservatoorium.

■ Valdmaa, Sulev

1. Sotsiaalõppeainete integratsioon Rootsi koolis / – nr 3 (64), 1992. – lk 72–74. – Sisu: sotsiaalõppeainete integratsioon; Rootsi kool; toimetaja järelmärkus.

■ Valgma, Aino

1. [Kaasautor: Rute, Malle] Koduloolised vaatlused kooli õpperajal / – nr 3 (64), 1993. – lk 40–50. – Sisu: kodulugu; loodusvaatlus; tahtekasvatus; õpperada; aastaajalised vaatlused; esimene klass; neljas klass; tegevuse näitlik stsenaarium.
2. [Kaasautor: Rute, Malle] Kraevedtsheskiye nabljudeniya na shkolnoi utshebnoi trope / – nr 1, 1994. – lk 54–67. [Vaata „Kooliuuenduslane” nr 3.]– Sisu: kodulugu; loodusvaatlus; tahtekasvatus; õpperada; aastaajalised vaatlused; esimene klass; neljas klass; tegevuse näitlik stsenaarium.

3. Külalugu / – nr 13 (74), 1995. – lk 25–43: 10 fotot ja 1 joonis. – Sisu: Jalase mui-nasküla; Jalase koolimaja (foto); koolitustegevus; Jalase küla kaitseala; rahvaharidustöö; „Jalase koolipäev”; kultuuriseminar; Jalase Haridusseltsi vabaharidustöö programm; Valgma, Aino (foto).

■ Vardja, Daniel

1. Iisaku Keskkooli muuseum / – nr 18 (79), 1996. – lk 22–26: 1 skeem. – Sisu: Iisaku; koduloomuuseum; koolimuuseum; muuseumi vara kogumine; muuseumi struktuur; interjöö; igapäevane muuseumitöö; muuseumi nõukogu.

■ Vernik, Ene-Mall

1. Mida ja kuidas? / – nr 6 (67), 1993. – lk 41–48. – Sisu: traditsiooniline õpetamine; puudused; edukaks tööks vajalikud oskused; kompetentsus; õpituatsiooni tunnused; õpilase kompetentsuse kujunemine; õpetaja suunav tegevus.

■ Viitar, Aili

1. Kolm aastat Tallinna 2. Keskkoolis / – nr 6 (67), 1993. – lk 16–26. – Sisu: Tallinna 2. Keskkool; Reaalkool; poistekool; õpetaja kogemus; klassijuhataja; mälestussammas Eesti Vabadussõjas langenute auks; „reaali vaim”; Nõukogude võim.

■ Villand, Leo

1. Johannes Valgma kui õpetaja ja keelemnõukaja / – nr 16 (77), 1996. – lk 32–34. – Sisu: Valgma, Johannes (foto); biograafia; haridustegevus; mälestused.
2. Eesti kirjandus Skylla ja Charybdis vahel / – nr 18 (79), 1996. – lk 48–55. – Sisu: rahvakultuur; eesti kirjandus; okupatsiooniaeg; venestuspoliitika.

■ Virkus, Rein

1. Tänumeelseid meenutusi / – nr 10 (71), 1994. – lk 64. – Sisu: Eisen, Ferdinand.
2. Johannes Valgma kui õpetaja ja keelemnõukaja / – nr 16 (77), 1996. – lk 34–36. – Sisu: Valgma, Johannes (foto); biograafia; haridustegevus; mälestused.

■ Võlli, Kai

1. Üldõpetus ja terviklikustamise põhimõte Soome koolides (referaat SHM toimikonna kokkuvõttest) / refereerinud Kai Võlli. – nr 1 (62), 1990. – lk 72–98. – Sisu:

Soome kool; üldõpetus; terviklikustamise põhimõte; vertikaalne integreerimine; horisontaalne integreerimine; rühmatöö; tagasiside; hindamine; kooli juhtimine; õppekavane terviklikustamine; õppeaja paindlik kasutamine; terviklik õppematerjal; alternatiivpedagoogika; soomekeelsed väljendid.

2. 9(10)-aastase üldhariduskooli õppeplaaniprojekt / koostanud Kai Völli. – nr 2 (63), 1992. – lk 84–88: 2 tabelit. – Sisu: üldhariduskool; ülesanne; 6-aastane algkool; õppeplaan; põhikooli teine aste; ainekursuste õppeplaaniline kogumaht.
3. Öpioskuste olümpiaad ehk kuidas õpetada õppima / – nr 15 (76), 1996. – lk 48–61: ill. – Sisu: öpioskuste olümpiaad; õppimise õppimine; instrumentaalne kompetentsus; sotsiaal-kommunikatiivne kompetentsus; reflektiivne kompetentsus; esimene olümpiaad; ajakava; tulemused; olümpiaadi ülesanded; tüüpülesanded.

■ Väljas, Vaino

1. Ferdinand Eisen – aus eesti koolimees / – nr 10 (71), 1994. – lk 62–63: 1 foto. – Sisu: Eisen, Ferdinand (foto).

■ Väljataga, Signe

1. Ilukirjanduse integreerimine õpitegevusega koolieelikute vanemas rühmas / – nr 11 (72), 1995. – lk 48–50. – Sisu: kodune kasvatus; lasteaed; koolieelik; õpitegevuse integreerimine; katse; lastekirjandus; nädalapäevade õpetamine.

■ Öispuu, Silvia

1. Ajaloo uue ainekava suundumustest ja probleemidest / – nr 11 (72), 1995. – lk 40–44. – Sisu: ajalugu; ainekava; ajalooõpetuse eesmärk; erinev ajalookäsitlus; ainekava projekti struktuur; põhi- ja valikteemad.
2. Ajalooõpetuse kavandamisest väliskogemuse toel / – nr 16 (77), 1996. – lk

41–47. – Sisu: ajalooõpetus; ainekava koostamine; väliskogemus; Vathke, Werner; ajalooõpetuse tähtsustamine; integratsioon; õpetuse sisu; Kanada; aktiivõpe; õpetajate täiendkoolitus; Taani.

Eesti algkooli arendamisest 6-aastaseks (-klassiliseks): (Johannes Käisi Seltsi üldkogus läbi arutatud teesid) / – nr 1 (62), 1990. – Sisu: Johannes Käisi Selts; algkool; õppeaja pikkus; 6-klassiline algkool; haridussüsteemi ümberkorraldamine; õpetajate ettevalmistamine.

Johannes Käisi Seltsi põhikirj / – nr 1 (62), 1990. – lk 21–23. põhikirj. – Sisu: Johannes Käisi Selts; põhikirj.

Toimetuselt / – nr 1 (62), 1990. – lk 104. – Sisu: „Kooliuenduslane”; toimetuse järelsõna; tagasiside; kaastöö.

Johannes Käisi sünniaastapäeva-konverentsist osavõtjate üleskutse pedagoogikateadlastele, Eesti Vabariigi õpetajaile, haridustöötajatele / nr 2 (63), 1992. – lk 101–102. [Üleskutse vastu võetud Põlvas, 12. jaan 1991.] – Sisu: Johannes Käisi sünniaastapäeva-konverents; üleskutse; hariduselu edendamine.

Johannes Käisi Seltsi liikmete nimekirj seisuga 15. mai 1991 / – nr 3 (64), 1992. – lk 91–92. – Sisu: Johannes Käisi Selts; liikmeskond; nimekirj.

Pauliile mõeldes / – nr 9 (70), 1994. – lk 98. – Sisu: nekroloog, Lehestik, Paul (foto).

Siililegi selge / nr 12 (73), 1995. – lk 74–79: 1 foto. – Sisu: saatesari „Siililegi selge” (foto); loodusõpetus; matk; sügis; loomaaed.

Siililegi selge / nr 13 (74), 1995. – lk 63–70: 1 foto. – [Vaata: „Kooliuenduslane” nr 12.] – Sisu: saatesari „Siililegi selge”; loodusõpetus; taigavöönd; taimestik; loomad. Problema integratsii i shkola (iz opöt 53. srednei shkolo goroda Tallinna) / – nr 20 (81), 1997. – lk 68–79. Sisu: Tallinna 53. Keskkool; integratsioon; õpetamiskogemus.

EESTI KOOLMEISTER 18. SAJANDIL

Põhjasõja tõttu pooleli jäänud rahvahariduse ümberkorraldamine sai edasi minna pärast seda, kui haridustööle asus talurahvaõpetajate uus põlvkond. Esialgugi tugines koolitööle pastorite, pärastpoole ka köstrite õppetegevusele. Kuigi juba 1711. a nõudis riigivõim koolide avamist Liivimaal ja 1726. a Eestimaal, jäid küsimused koolmeistrite koolitamisest ja tasustamisest lahendamata veel kauaks ajaks. 1726. a tegi Kose pastor H. J. Heitzig provintsiialkonsistooriumile ettepaneku Francke õppeasutuse eeskujul avada seminar ka Eestimaal. Seminar jäi avamata, kuid H. Gutsleff rajas endaalgatuslikult kooli Kullamaale. Lisaks nendele õpetasid oma kihelkonna külakoolmeistreid Jüris A. Thor Helle, Harju-Jaanis H. C. Wrede, Haljalas H. Sabler, Kuusalus A. J. Knüpfner. Ka rootsiaegsed õpetamistraditsioonid ei kadunud täiesti.

Lõuna-Eestis oli 1734. a elus veel 4 Forseliuse kasvandikku, kellest ainult Ignatsi Jaak Kambjas koolilapsi õpetas. Kambjas kasutati endiselt Forseliuseaegseid õpetamisviise ja võib arvata, et kogenud koolmeistri juures käisid õppimas nooremad kolleegid naaberkihelkondadestki. Teadaolevalt olid tihedad sidemed Otepää kooliga, kuna sealne koolmeister abiellus Jaagu vanema tütreaga. Koolmeistreid õpetati Forseliuse põhimõtete järgi edasi ka C. Rauscherti juhitud Sangaste koolis.

Lõuna-Eestis säilisid mitmel pool rootsiajal eraldatud koolimaad ja seetõttu püsisid ametis ka kihelkonnakoolmeistrid. Võimalik, et nemadki said

oma teadmised Kambja või Sangaste kihelkonnakoolist juba pärast Põhjasõja lõppemist.

Põhja-Eestis jäi köstrite õppetegevus kihelkonnakoolmeistritena teisejärguliseks. Kihelkonnakool muutus leerikooliks ja juba J. Jehringi (1638–1657) ajal kehtestatud köstri kooli laste õpetaja põhikohustus kadus. Kui Türil sai köster veel 1739. a koolitamise eest tasu 15 riigitaalrit, siis järgmistel aastatel seda enam ei makstud. Noarootsis kaotati nn koolimaa kümme aastat hiljem. Väga kujukalt kajastab muutunud olukorda 1738. a Viru-Nigula kirikuvisitatsioon. Kogudus polnud rahul köster Schönefeldiga, kes ei saanud hakkama eesti keelega ega pidanud viisi. Nagu protokollist nähtub, ei huvitanud visiteerijaid köstri võimed, vaid ainult tema jumalakartlikkust ja läbisäämine pastoriga. Kõrvalmärkusena kirjutati, et laulu alustamiseks jumalateenistuse ajal polegi vaja kuulda köstri häält, sest kiriku seinal olev tahvel näitab laulu numbrit ja igaüks võib oma lauluraamatust ise laulu üles leida ja lauluviisi üles võtta. Pealegi tahtnud köster ühe noormehe leerialiste seast endale abiks võtta, kes koguduse laulu võiks oma häälega juhtida. Vana köster jäigi ametisse – mõisnikud ei tahtnud parema köstri leidmiseks koolimaad anda ega talulaste õpetamise eest palka maksta.

Kihelkonnakoolide kadumisega vähenes ka külakoolmeistrite osakaal koolõpetuses. Haljala pastor C. Schnabel kurtis, et külades ikka veel kool-

meistreid leidis, kuid neid ei vabastatud mõisatööst ega antud ka mingisugust tasu. Kui vähe usku oli mõisnikel talupoorte õpivõimesse, näitab Kuusalu pastori aruanne provintsiaalkonsistooriumile. Selles kirjutati, et krahv Stenbock lubas 1739. a oma talupoja kirikumõisa õppima ja kui asi korda läheb, taheti teisigi saata, et siis külanõormehed koolmeistrina tööle rakendada. Kümme aastat hiljem tegi Helme pastor oma kihelkonna mõisnikele ettepaneku, et igaüks saadaks tema juurde kaheks talveks õppima ühe lugemisoskusega noormehe. Seejärel taheti luua koolivõrk, mis rahuldaks kõikide külaperede vajadusi.

Nõuded tulevasele koolmeistrile olid vägagi tagasihoidlikud. Selle aja pietistlik kirjamees A. A. Wicroth tunnistas: „Kui säärane inimene (koolmeister – L., A.) oskab hästi lugeda, selgesti ja kõvasti laulda ning seejuures viisi pidada, siis on tal kõik selle ameti jaoks nõutavad omadused.”

Lõuna-Eestis tõusis 18. saj viimasel kolmandikul ausse koolmeistriamet kui seadusega ettenähtud elukutse. 1765. a Browne'i patendi alusel pidi iga mõisaomanik, olenevalt mõisamaade suuruselt, ametisse panema „ühe või isegi mitu meest”. Kutsealast ettevalmistust ei vajatud, tulevastelt koolmeistritelt nõuti ainult, et nad „hästi lugeda oskaksid ja ristiisu õpetuses kindlad” oleksid. Seal, kus kihelkonnakoolide tegevus oli soikunud, nõuti nende kordaseadmist ja „sakstest või talupoegadest” koolmeistrite tööerakendamist. Kihelkonnakoolide kaudu algaski mitmel pool külakoolmeistrite ettevalmistamine. Kohalik pastor hakkas osa võtma koolitöö juhtimisest, andis näpunäiteid selle kohta, missuguses järjekorras õpetatav materjal läbi võtta, kuidas korraldada lugemaõpetamist, missugused

katekismuse osad lastele pähe tuupida, kuidas teadmisi kontrollida ja üles märkida.

Külakoolmeistri valis välja pastor, kuid õpetamise õiguse andis mõisnik. Aegamööda koolmeistri õigused ja kohustused siiski laienesid. Helme visitiisiooniprotokollis kirjutati: „...kirjaoskajad vanemad või sugulased võivad oma lapsi või hoolealuseid ka peredes õpetada, kuid iga talupoeg peab teatama härra pastorile või koolmeistrile, et tema poega või tütar õpetatakse selles või teises peres.” Seega koostas koolmeister nimekirjad ja esitas need pastorile, kes lapsed mõisa kaudu kooli nõudis.

Browne'i patent jättis koolmeistrite palgaküsimused lahendamata, mõisahärral soovitati küll „õiglast hüvitust anda” teotegemise vähendamise või muul viisil. Tegelikult tuli laste õpetamisega seotud kulud kanda talupoegadel endil. Räpina rahvas pidanud koolmeistrile maksma 6 vakka vilja ja 3 rubla raha aastas. Palga kättesaamine olnud raske ja koolmeistrid kurtnud: „...meie leivä samine om ni vaene kui keriajä Sandi leivä samine, mõnne inimese andva seddä, end mõnne ei andva.” Nad ei võinud ka mõisnikule kaevata, sest siis antud peksta. Kui Räpina mõisniku Löwenwolde pojad pärast kauast äraolekut jälle mõisa asunud, andnud nad koolmeistrile poolepäevamaa ja vilja korjamine rahvalt jäänud ära.

Niisiis, paljudel juhtudel polnud õpetajate valimise kriteeriumiks mitte lugemisoskus, vaid töösuhted mõisaga. Mõisnikud nägid külakoolide asutamise sunduses riigi poolt kehtestatud lisakohustust. Nad panid koolmeistriteks neid talupoegi, kes füüsiliseks tööks kõlbmatud või mõisakohustustega vähem seotud. 22. sept 1774 instruksiooniga kohustati kiriku-eestseisjaid koolmeist-

riteks valima neid talupoegi, kellel hea lauluhääl ja lauluoskus. Lauluviiside õppimiseks pidid külakoolmeistrid igal pühapäeval koos koolilastega kirikus käima. Et lauluviisid selgemini kuulda oleksid, tuli istuda kõstri või kihelkonna-koolmeistri lähedal ja „oma koolmeistri silma all”.

Külakoolmeistrite kutsetöö ametliku tunnustamiseni jõuti alles 1780. a koolireformiga. 1. dets 1785 väljasaadetud kindralkuberneri eeskirja järgi ei tohtinud koolmeistriks panna „liiderlikke, kõlbmatuid ja täiesti teadmisteta inimesi”, koolmeistrid tuli vabastada talvekuudeks mõisatöödest ja määrata kindel õpetamise tasu. 1787. a väljaantud kindralkuberneri patent fikseeris esitatud nõuded juba seadusena. Seal rõhutati, et „koolmeistriks ei võetaks kõlvatuid hulkujaid ega härraste või kirikuõpetajate teenijaid”, vaid neid, „kellel on tarvilik lugemisoskus ja head teadmised ristiusu õpetuses, kellel on korralikud, kained ja auväärased eluviisid ning kellelt võib oodata tarvilikku usinust ja usaldust noorsoo õpetamiseks”. Samas lisati, et need, kes lapsi õpetavad, „olgu pühendatud ainuüksi koolitööle ja vähemalt niikaua, kui kooliaeg kestab, ei tohi olla tarvitatud mingiks teotegemiseks, mis nimi sellel ka oleks”.

1780. a hakkas paranema ka õpetajate kutsealane ettevalmistus. Säilinud dokumentidest nähtub, et koolitööks vajaminevad oskused andis kohalik kõster ja kirikuõpetaja. Tavaliselt õppisid mõisnike ja pastori poolt väljavalitud noormehed kõstri või kihelkonnakoolmeistri juures paari aasta jooksul selgeks lugemise, laulmise, katekismuse ja palved nii, et oskasid neid edasi õpetada oma tulevases koolmeistriametis. Soovi korral õpetati selgeks ka kirjutamine ja rehkendamine.

Koolmeister tõusis sotsiaalselt kõrgemale tavalisest talupojast. Tema elukutse võitis tunnustuse sellega, et talvekuudel, kui lapsed koolis käisid, ei saanud mõisnik koolmeistrit enam mõisatööle sundida.

18. saj lõpul olid talvetöödest täielikult vabastatud juba kõik Nõo ja Otepää kihelkonna talulasteõpetajad, Vana-Nõo ja Luke kaks koolmeistrit olid mõisatöödest ka suvel vabad. Oma koolmeistreid iseloomustasid kohalikud hingekarjased väga erinevalt. Nõo kihelkonnas oskasid 4 koolmeistrit ka kirjutada, kuid pastor J. J. Voss märkis, et „koolmeistrid ei tea rohkem kui tavalised talupojad, sest nendele pole antud ei paremat kasvatust ega paremat õpetust”. Otepää kihelkonnas oskas 12st koolmeistrit kirjutada 3 ja pastor B. Hehn oli rahul 6 kooli tööga. Ta iseloomustas 1803. a oma talupoegadest koolmeistreid järgmiselt: „Ilmjärvel on Orriko Jürri Peedo (sünd 1774) kuueaastane ametis, vähe lugupeetud, oskab kirjutada. Pühajärvel Juusa Vaedo Andres (sünd 1742), juba rohkem kui 30 aastat ametis, suurepärase, hoolas, oma ametis kohusetundlik.” Veelgi paremini tundis oma kihelkonna koolmeistreid Torma pastor F. G. Asverus. Ta kirjutab: „Vaiatu mõis peab koolmeistri teenistuses kadunud koolmeistri leske Kooli Mari, kes oma tööd ustavalt ja kohusetruult teeb. Ta on 57 aastat vana ning 1790. aastast laste õpetaja. Saab 5 vakka rukist, 5 vakka otri ja 4 naela soola, nagu 25. mail 1786 keiserliku koolivisitsiooni protokollil läbi eramõisate jaoks kindlaks määratud. Võtikvere mõisas on koolmeistriks 57-aastane Kreutsi Reino, kes juba 10 aastat ametis olnud. Tal on küll vähe teadmisi, aga see lahkus, millega ta koolilapsi kohtleb, teeb tasa tema puudused.

Kõnnu mõisa koolmeister Simo Jaan, 40-aastane, täidab oma ametit küll truult, aga tema teadmised ei küündi üle lugemisoskuse. Ta saab oma tööst mõisalt ettenähtud teravilja ja soola, kuna ta oskab teha sööginõusid, on ta seeläbi kindlustanud end majanduslikult suurema puuduse vastu.

Tuulavere koolmeister Kooli Mihkel täidab oma ametit kohusetruult 32 aastat. Ta kirjutab päris hästi, loeb arusaadavalt, käitub korralikult ja alistub käskudele. Nii vanad kui noored austavad teda." Kooli Mihkel kasvatas 18. saj lõpul juba kartuleid ja küllap soovitas teha seda ka oma õpilaste vanematel. Torma kihelkonnas algaski kartulikasvatamine tänu koolmeistrite kaasaaitamisele varem kui mujal. Pastor F. G. Asveruse sõnul oli selles suuri teeneid kihelkonnakoolmeistril Heinrich Masingul, kes „kartuli-kultuuri” levitamiseks kihelkonnas teenis ka ilusa töötasu.

Torma kihelkonnas said koolmeistrid õpetamise tasu mõisast. Kui varem tuli talupoegadel koolmeistritele ise viljapalka maksta, siis 18. saj lõpul võtsid mitmed mõisad selle kohustuse enda kanda, kuid vastutasuks ei kostitanud enam abiteolisi mitmete mõisatööde ajal. Näiteks Põltsamaa kihelkonna Puiatu mõisa ja talupoegade vahel sõlmiti kokkulepe, mille järgi viimased õsused mõisa vilja omal leival, vastutasuks võttis mõis enda kanda pastori- ja koolmeistrivilja maksmise. Analoogiline kokkulepe sõlmiti Suure-Kõpus.

Vähesed eesti koolmeistrid on järelepõlvedele nimeliselt tuntud ja hoopiski puuduvad andmed nende pedagoogilise tegevuse kohta. Räpina külakoolmeistri Mäletu Jaani kirjadest saame teada, et 18. saj lõpul hakkasid ärksamad koolmeistrid huvi tundma võõraste maade ja rahvaste eluolu vastu ning sellest rääkima ka oma õpilastele. Huvi

äratajateks olid kalendrijutud. Need koolmeistrid, kes oma silmaringi tahtsid laiendada, pidid selgeks õppima saksa keele. Ajastule iseloomulik on Kõrenduse koolmeistrite, isa ja poja hariduse juurde pürgimine. Kõrenduse kool avati 1765. a ning seal õpetas lapsi „vajalike teadmistega” Kooli Märtn. Saades aru oma hariduse nappusest, pani Märtn poeg Kaarli pärast enda juures koolitamist tuttavate hernhuutlaste poolt palgatud koolmeistri juurde saksa keelt ja muusikat õppima. Kõrenduse Kaarlist sai teise põlve koolmeister, kes jätkas isa elutööd ning sihikindla enesetäiendamiseks saavutas juba silmapaistva kirjaoskuse.

Mango Hansu taolised koolmeistrid (Urvastes) hakkasid laulmist õpetama noodi järgi. Eestlaste musikaalsus äratas juba 18. saj hernhuutlastest välismaalaste tähelepanu, üks nendest kirjutab: „Laulmises on neil tubli andekus ja nad võivad kõige raskemad meloodiad kergesti ära õppida.” Urvaste koolmeister „jälgis hoolega neid meloodiaid, mis talle juba tutavad olid, Halle lauluraamatust nootide järgi ja õppis seeläbi nõnda palju, et seejärel hakkas mitte ainult kõikide nootide järgi laulma, vaid võis ise meloodiaid ka nootidesse panna”. Sääraste võimetega koolimehi leidis mujalgi.

Sajandi lõpul tekkis nõudlus ajakohasema koolikirjanduse väljaandmise ja koolmeistrite tõhusama ettevalmistamise järele. Hakati rääkima kooliõpetuse parandamisest õpetajate taseme tõstmise kaudu. Jõelähtme pastor J. Hirschhausen pidas vajalikuks muretse da tärkavale rahvakoolile uusi raamatuid mitte ainult mehaaniliseks lugemaõppimiseks, vaid „mõistusega lugemiseks ja hinge kosutamiseks ning kus oleks sissejuhatavalt juttu ka looduse ja maailma nähtustest”.

Koolmeistrite väljaõpetamine tuli viia niikaugele, et külakoolides õpetada „numbrite tundmist, rehkendamist ja soovijatele ka kirjutamist”. Hea eesti keele tundja, Keila pastor O. R. Holtz, oli rahul seniste lugemiskoolidega ja tema arvates tuli muuta kõstrikooli niipalju, et soovijatele võimaldada ka arutamise ja kirjutamise õppimist. Sellise ümberkorralduse puhul kirjutas O. R. Holtz, „oleks talurahva esmaseks õpetamiseks juba küllaldaselt ära tehtud”. Sama meelt oli ka Nissi pastor T. Hippius. Tema nägi senise olukorra lahendust kihelkonnakoolmeistrite seminaris avamises.

Lõuna-Eestis oli talurahvakoolide võrk juba inimpõlv tagasi välja kujunenud ja õppetöö parandamist taheti saavutada maakondlike seminaride avamise kaudu. Säärase ettepaneku tegid Tartu ülikooli koolikomisjonile

1803. aastal Eesti kultuurilukku läinud Carl ja Martin Körberite isa, Võnnu pastor Eduardt Körber, uute usuõpetuse raamatute autorid H. A. Erxleben Kambjast, F. G. Asverus Tormast ja mitmed teisedki pastorid.

Suurem osa konsistooriumile saadetud ettepanekuid ja soovitusi jäid paberile. Ajakohasema kooliõpetuse sisseseadmiseks puudus valitseva klassi toetus, ka talupojad ei saanud igal pool aru koolihariduse vajadusest. Tabavalt iseloomustas sajandi viimast aastakümnet Koeru pastor C. F. Mickwitz: „Mõisnikud kaebavad, „ei ole koolmeistrid”, koolmeistrid kaebavad, „ei ole õpilasi”, talupojad kaebavad, „koolmeistrid pole kõlblikud”. Ja kõigil on õigus.”

LEMBIT ANDRESEN
on TPÜ pedagoogikaprofessor

Heino Rannap

ENN MURDMAA – KOOLIMEES JA HARIDUSJUHT

Enn Murdmaa (aastani 1935 Ernst Martinson) on üks neist eesti koolimeestest, kes pani aluse meie omariiklikule koolile, liitis õpetajaskonna uute haridusideede rakendamiseks.

Eluteest. Väandra põlislaanes, suurte soode ja rabade taga, huntide ja karude pärusmaal elas Põrgu-Mart, Enn Murdmaa vanaisa. Nimedepanekul sai ta perekonnanimeks Martisohn. Ennu isa Mihkel (1847–76) sündis sealsa-

mas, kuid pärast Kuuda seminari lõpetamist sai temast 1870. a Käru valla Ülejõe külakooli õpetaja. Ema Ann, sündinud Villig (1854–1927), tegeles majapidamise ja talutöödega. 1873. a sündis neile tütar Marie ja 21. dets 1874 poeg Enn. Isa suri 29-aastaselt. „Vähe oli seda, mida lahkunu oli suutnud jätta oma perekonna ülalpidamiseks, kuid minu hinge on ta jätnud suure iha – saada ka rahvakooliõpetajaks,” kirjutab

E. Murdmaa oma mälestustevihikus (EPAMis). Enn õppis Lohu vallakoolis, Väandra kihelkonnakoolis ja Jõhvi ministeeriumikoolis. Pedagoogilise hariduse sai ta 1890–94 Tartu Õpetajate Seminaris, kus tema kaasõpilasteks olid Georg Hion (hiljem Tallinna 9. algkooli juhataja), Vilhelm Johanson (tuntud 21. algkooli juhatajana, aga ka mehena, kes, leidnud Jõhvis tüki põlevkivi, tutvustas seda ajakirjanduse kaudu teadlastele ja töösturitele), Peeter Samuel Songi (õpetaja ja kirjastaja Võrus), Juhan Birnbaum (hiljem Kaarma Õpetajate Seminari juhataja). Aastail 1894–1915 töötas E. Murdmaa paljudes Virumaa valla-, kihelkonna- ja ministeeriumikoolides. Sagedane koolide vahetamine oli tollal võimalik heade õpetajate vähesuse tõttu. E. Murdmaa liigub koolist kooli tõusujoones tänu võimekusele. Eriti hinnatakse tema muusikalisi andeid ja oskusi – mängis viiulit, klaverit, orelit, tuli toime ka koorijuhtimisega ja seltsielu korraldamisega.

1898. a abiellus E. Murdmaa Väandra talutütre Anna Tetsmanniga (1876–1944). Neil sündisid lapsed: Anni (1900–18), Oskar (1902–44) ja Leida (1914). Vaatamata Narva-Jõesuu koolimeistri heale palgale (720 rbl aastas) igatses E. Murdmaa linna, kus oleksid avaramad võimalused haridusvallas tegetsemiseks ja kus saaks anda lastele keskharidust. 1915. a avaneski võimalus saada õpetajaks Tallinna 3. algkooli. Peatselt lisandusid tunnid ka Westholmi gümnaasiumis ja 1. tütarlaste gümnaasiumis. 1917. a määrati Murdmaa Tallinna 2. jaoskonna rahvakoolide inspektoriks ja ühtaegu ka Harju maa-valitsuse abiesimeheks ja haridusosa-konna juhatajaks. Eesti esimene haridusminister Peeter Põld kutsus Murdmaa HMi rahvakoolide osakonna juhatajaks (1918), 1919. a sai temast

kooliosakonna juhataja. Aastatel 1920–23 tegutses aktiivse poliitikuna. 1923.–42. a oli Murdmaa Tallinna 21. algkooli juhataja; Teise maailmasõja ajal vanglas või töötü; 1944.–46. a uuesti 21. algkooli (mittetäieliku keskkooli) juhataja. 1951. aastal sattus ka Murdmaa kodanlikus natsionalismis süüdistatute sekka, talle katkestati personaalpensiooni maksmine (ei oma küllaldaselt teeneid!), viimaks lõpetati pensiooni maksmine üldse ja 1953. aastal tõsteti välja ametikorterist. Viimased eluaastad elas tütre juures, tõlkis vene kirjandusklassikute teoseid. Enn Murdmaa suri 9. jaanuaril 1957 ja maeti Tallinna Aleksander Nevski kalmistule.

Poliitika abil hariduselu korraldamas. Õpetaja-aastate jooksul õige mitmes vallas ja linnas süvenes E. Murdmaa erinevate rahvakihtide eluvaatlusse. Tema sotsiaalne närv teravnes, kujunes vajadus sekkuda sotsiaal- ja hariduspoliitikasse. Eriti oluliseks pidas ta õpetajate osalust omavalitsuslikus juhtimistöös. Tänapäevalgi on päevakajaline tema poolt väljendatud mõte: õpetajaskonnal tuleb luua tugev ühisrinne, kaitsmaks Eesti kooli ja õpetajaskonna üldisi huvisid. Murdmaa sotsiaalpoliitiline tegevus algas Toila-aastail, mil ta elustas kohaliku karskusseltsi „Kiir” selle esimehena: asutas karskusklubilise teemaja, avaliku raamatukogu, puhkpilliorkestri, korraldas tsaariametnikele üsna vastuvõetamatuid kõneõhtuid ja ilmalikke jõulupuuüritusi. Kuberner kinnitas Murdmaa (täiesti võimalik, et sooviga tõmmata ta eemale rahvalgustuslikust tegevusest!) 25. sõjaväe hobujaoskonna juhataja abiks. Kooliõpetajal oli vaeva, et sellest ametist lahti saada.

Veendunud tsaristliku koolisüsteemi puudulikkuses, koostas ta 1905. a revolutsiooni päevil rahvakooli seaduse eel-

*Enn Murdmaa oli üks neist eesti koolimeestest,
kes pani aluse meie omariiklikule koolile,
liitis õpetajaskonna uute haridusideede rakendamiseks.*

nõu ja esitas selle Virumaa maata-
meeste esindajana (1906) Eestimaa
kubermangu nõukogu hariduskomisjo-
nile. Komisjon lükkas eelnõu tagasi,
kuid Murdmaa jätkas selle viimistlemist.
Asunud 1915. a Tallinnasse, algas
Murdmaal õpetajatöö kõrval viljakas
poliitiline tegevus. Koondanud enda
ümber rühma edumeelseid õpetajaid,
asuti välja töötama õpetajate kut-
seühingu põhikirja. Veebruarirevoliutsio-
oni järel loodigi Tallinna Eesti
Kooliõpetajate Selts, mis hiljem nimeta-
ti ümber Tallinna Õpetajate Seltsiks.
Murdmaa osales 1917. a ülevenemaal-
isel õpetajate kongressil ja sama aasta
mais Rakveres Eesti Kooliõpetajate
Keskliidu asutamiskongressil, kus ta ka
juhatusse valiti. Vene rahvakooli

inspektorite vabastamise järel oli E.
Murdmaa üks esimesi, kes määrati Tal-
linna 2. jaoskonna koolide inspektoriks.
Õpetajate koosolekul koondas Murd-
maa tähelepanu kooli ümberkorralda-
mise põhivajadustele – emakeelne
õpetus algkoolis, 4-klassiline vallakool,
õpetajate täienduskursused jm. Murd-
maa asutas Harjumaa koolivalitsuse
juurde „õpetajate leidmise büroo” ning
taotles õpetajate „viletsate palkade ru-
tulist parandamist”.

1918. a novembris sai E. Murd-
maast HMi juhtivametnik – rahvakooli-
de osakonna juhataja. Siin tuli teha
kiiresti hiigeltöö: korraldada ümber
kogu Eesti koolielu demokraatlikul alu-
sel. „Koolikorralduse demokraatlikkust
tuleb hinnata selle järgi,” kirjutas E.

Murdmaa, „kui hästi on see seotud tähtsaima koolitüübi – rahvakooliga ja kui võrd soodne on sellelt koolitüübilt üleminek kõrgematele astmetele.” (Kasvatus 1919, nr 4.)

1919. a aprillis sai E. Murdmaast Asutava Kogu liige. Alustanud poliitikas eduerakondlasena, astus ta 1919. a sotsiaaldemokraatlikku erakonda. E. Murdmaa suur saavutus oli Avalike algkoolide seaduse läbisurumine Asutavas Kogus 7. mail 1920. Seadus määras kindlaks Eesti kooli arengu pikemaks perioodiks.

E. Murdmaa poliitiline tegevus jätkus Riigikogu I ja II koosseisus sotsiaaldemokraatide esindajana ja hariduskomisjoni sekretärina, seejärel esimehena. Ta võttis juhtivalt osa õpetajate palgaseaduse, õpetajate seminaride seaduse ja keskkoolide seaduse koostamisest, kaitstes järjekindlalt õpetajate õigusi ning ühtluskooli põhimõtet. Erakondadevaheline võimuvõitlus häiris Murdmaad sedavõrd, et 1924 lahkus ta sotsiaaldemokraatide parteist ja jäi Riigikokku parteituna. Poliitiliste intriigide tõttu oli ta sunnitud lahkuma ka HMist (1921) ja asus taas pedagoogilisele tööle. Poliitiline tegevus ometi ei katkenud, vaid jätkus võitluses õpetajate ametiõiguste eest.

Eesti Õpetajate Liitu juhtimas ja „Kasvatust” toimetamas. Õpetajate kutsehuvide kaitsmisel oli EÕLiil aastakümnete jooksul ülitähtis osa. E. Murdmaa oli EÕLi esimees jaanuarist 1923 kuni 1940. aasta juulini, mil liit likvideeriti. Juhatusse kuulus ta 18 aastat, sellest 14 aastat (vaheaegadega) esimehena. See tähendas sadu koosolekuid, töökavade koostamist, tööd komisjonides, seaduste eelnõude

ettevalmistamist, märgukirjade ja projektide esitamist HMile. EÕLi mõju kasvas Murdmaa juhtimisel pidevalt. Tema tööstiili iseloomustas objektiivsus ja sõbralikkus. Samas häälestas ta EÕLi opositsiooniliselt suhetes HMiga, eriti 1930. aastate esimesel poolel võitluses ühtluskooli idee eest ja N.Kannu reformide vastu. Enne neid reforme õnnestus Murdmaal ühendada kõigi koolitüüpide esindajad, ka koolinõunikud ja paljud haridusjuhid ühisriindeks. 1936. aastal loodi vastuolude tasandamiseks haridusjuhtide vahel kõiki õpetajate organisatsioone ühendav Õpetajate Koda. E. Murdmaa võttis osa ka selle tegevusest, 1937–1938 koguni koja esimehena ja tema tegevusel oli tulemusi: ühtluskool taastati, koolikohustuse vanusepiir viidi 14-ilt 15. aastani, astuti samme vene keele õpetamise parandamiseks jm.*

EÕLi ajakiri „Kasvatus” alustas ilmumist 1919 ja ilmus 1940. aastani. 20 aastat oli Enn Murdmaa selle vastutav ja peatoimetaja. „Kasvatuse” põhisuund oli alghariduse problemaatika nii teoreetilises kui praktilises plaanis. Peatoimetajal õnnestus jagu saada ka ajakirja väljaandmise majanduslikest raskustest. Kaastöölisteks olid tollased uuendusaldid õpetajad, ülikooli professorid ja seminaride õppejõud. E. Murdmaa ise kirjutas ligikaudu 100 artiklit. Nimetagem mõned tähtsamad nendest: „Ühtluskool” (1919, nr 4, 5, 6 ja 1920, nr 4, 5, 6); „Meie praegune hariduspoliitika” (1922, nr 8); „Töökooli teoreetiliseks põhjendamiseks” (1923, nr 3, 4, 5); „Teise Riigikogu hariduskomisjoni tegevusest” (1924, nr 4);

* Vt selle kohta lähemalt: H. Kelder. Ühest vähemtuntud õpetajate kutseorganisatsioonist (KU käesolevas nr-s). – Toim.

„Lugemaõpetamine ja aabits” (1925, nr 1–5);
 „Õppiva noorsoo sõjaline kasvatus” (1926, nr 4,5);
 „Heinrich Pestalozzi” (1927, nr 2);
 „Karskusaate tähtsus” (1929, nr 1);
 „Raskel momendil. EÕL Eesti kooli ja õpetajaskonna huvide valvel” (1933, nr 1);
 „Noorsoo- ja lastekirjanduse põhinõudeid” (1935, nr 1);
 „Meie standartlugemikud” (1939, nr 5).
 „Kasvatuse” kõrval toimetas E. Murdmaa ka EÕLi noorsookirjandusliku väljaannet „Noorusmaa” (1925–29) ja „Noorusmaa almanahhi” (1929–33, 7 väljaannet) ning 34 noorsooraamatut, EÕL kirjastas.

Koolikirjandust loomas. Eesti hariduselu uuendamise vajadus sundis E. Murdmaad pöörduma Lääne-Euroopa pedagoogika poole. Kuna suur osa õpetajatest oskas nii vene kui saksa keelt, telliti 1921. aastal 15 000 marga eest saksakeelseid kasvatusteaduslike teoseid.

E. Murdmaa tegevuse tulemusena oli EÕLi peagi üsna rikkalik kogu raamatuid, kus peamine tähelepanu oli pööratud töökoolile ja laiemalt reformpedagoogikale. Murdmaa käis ise korduvalt välismaal sealse kooliga tutvumas. Silmaringi laiendasid ka kongressid, millest ta osa võttis, nagu Rahvusvaheline Õpetajate Liitude Föderatsiooni (FIAI) kongress Taanis (1938) ja Prantsusmaal (1939). Nendest kirjutab ta ulatuslikud ülevaated „Kasvatuses”. Läänelikust haridusest avaldas ta 1927. a „Kooliuuendus Austrias, eriti Viinis”.

E. Murdmaa kooliõpikud kannavad traditsioonilist ülesehitust. „Kirjandust koolile” I–III (Tln 1928–36) sarjas on teistest parem esimene valimik eesti ilukirjandusest. II raamat väliskirjandusest on keskpäraste tõlgete ja teoste juhuliku valiku tõttu jäänud kompilatiivsele tasemele.

HEINO RANNAP,
 EMA emeriitprofessor

HARRI KELDER

ÜHEST VÄHEMTUNTUD ÕPETAJATE KUTSEORGANISATSIOONIST

Eesti õpetajaskonna suurimaks ja rahvuskooli kujunemist ning arengut aktiivselt mõjutavaks kutseorganisatsiooniks oli 1920.–30. aastail Eesti Õpetajate Liit (EÕL). Oma tegevuse üheks põhikirjaliseks eesmärgiks seadis EÕL „ühendada kõiki õpetajate organisatsioone Eestis ning juhtida õpetajate liikumist”.

Kuid õpetajate tegevusühtsus EÕLi raames säilis siiski vaid kuni 20. aastate lõpuni. Esimese sammu ühtsest organisatsioonist eraldumiseks ja organiseerumiseks koolitüüpide kaupa tegid täienduskoolide õpetajad, kes 1928. a asutasid Täienduskoolide Õpetajate Ühingu; 1932. a alustas tegevust

Eesti Lasteaednike Selts; 1933. a asutati keskkooliõpetajate ühendusena Eesti Keskkooliõpetajate Kogu (EKESKO). 1935. a löid ka kutsekooliõpetajad oma üleriigilise organisatsiooni – Kutsekoolide Õpetajate Ühingu. Kuigi osa kesk- ja kutsekoolide õpetajatest jäi ka edaspidi EÕLi liikmeiks, moodustasid 1930. aastail EÕLi liikmeskonna põhiosa siiski algkooliõpetajad, kelle kutsehuvid seisid liidu tegevuses esiplaanil. Seetõttu hakkasid hariduspoliitikat aktiivselt mõjustama EÕLi kõrval ka teised õpetajate ühendused, väljendades erinevate koolitüüpide ja neis töötavate õpetajate püüdlusi. Eriti väärib märkimist EKESKO tegevus, pidades silmas 1930. aastate keskset sündmust hariduselus – 1934. a keskkoolireformi, mille ettevalmistamises ja ellurakendamises see kutseorganisatsioon aktiivselt osales. Alljärgnev ongi ülevaade EKESKO asutamisest ja tegevuse mõningatest tahkudest aastail 1933–1940.

EKESKO ASUTAMINE JA SUHTED EÕLiga

Keskkooliõpetajate organiseerimisega tehti kõigepealt algust Tartus. 9. nov 1927 toimus Tartu keskkooliõpetajate koosolek, kus vahetati mõtteid selle üle, kas asutada keskkooliõpetajate iseseisev kutseorganisatsioon või piirduda sektsiooniga Tartu Õpetajate Seltsi juures. Koosolekul sõna võtnud tuntud koolimehed J. Lang, K. Treffner, J. Adamson, R. Kleis jt väitsid, et kuivõrd

keskkooli probleemid ei ole EÕLi tegevuses pälvinud piisavat tähelepanu, on iseseisva keskkooliõpetajate ühingu loomine vajalik ja igati õigustatud. Ehkki oli ka vastupidiseid arvamusi, otsustas koosolek siiski iseseisva organisatsiooni kasuks ning tegi koosolekul valitud toimekonnale ülesandeks asuda ette valmistama loodava ühingu põhikirja. Tartu Keskkooliõpetajate Ühingu (TKÜ) asutamiskoosolek toimus 21. sept 1928.¹

Üleriigiliselt võeti keskkooliõpetajate organiseerimine esmakordselt kaalumisele gümnaasiumiõpetajate I kongressil, mis toimus EÕLi keskkoolitoimekonna algatusel 3.–5. apr 1929.²

Kongressi avades ütles EÕLi keskkoolitoimekonna juhataja, Tallinna poeglaste gümnaasiumi direktor N. Kann: „...peame siin välja ütleva, kas jääme praeguse Õpetajate Liidu liikmeiks sel või teisel kujul edasi või /.../ lõome lahu ja asutame iseseisva keskkooliõpetajate liidu, nagu neid on olemas kõigis teistes maailma riikides.” (Kasvatus 1929, nr 4, lk 182.)

Kongress ei pooldanud EÕList eraldunud keskkooliõpetajate kutseorganisatsiooni loomist, vaid leidis vastuvõetud resolutsioonis, et tuleb hoiduda õpetajaskonna killustamisest mitme kutseorganisatsiooni vahel ja säilitada tervikuna õpetajaskonna ühendus – Eesti Õpetajate Liit. Samas peeti vajalikuks koos EÕLi juhatusega otsida võimalusi keskkooliõpetajate erihuvide arvestamiseks EÕLi raames, kas iseseisvate ühingute või autonoomsete

---

¹ Kuni 1933. a tegutses TKÜ koos Tartu Õpetajate Seltsiga, 1933.–1940. a oli TKÜ EKESKO Tartu osakond iseseisva põhikirjaga. 1938. a oli TKÜl 121 liiget. TKÜ lõpetas tegevuse 1940. a, ühinedes taas Tartu Õpetajate Seltsiga. Vt Valter Horm, Eesti õpetajate organisatsioonid (1870–1940). Käsikiri Pedagoogika Arhiivmuuseumis.

² EÕLi keskkoolitoimekond asutati juhatuse otsusega 1927. a.

seksioonide näol. (Kasvatus 1929, nr 5, lk 239.)

Et aga otsustatu realiseerimiseks praktilisi samme ei järgnenud, pidi gümnaasiumiõpetajate II kongress (1.–3. maini 1931) sama küsimuse juurde tagasi pöörduma. Arutanud läbi ettekan- de teemal „Gümnaasiumiõpetaja organiseeritud kutseühingu liikmena”, asus kongress seisukohale, et on tarvis lahendada gümnaasiumiõpetajate orga- niseerimise küsimus lõplikul kujul. Valiti vastav toimkond eesotsas Tallin- na poeglaste kommertsgümnaasiumi direktori O. J. Kiiseliga. Viimast volitati kuni organiseerimisküsimuse otsusta- miseni olema gümnaasiumiõpetajate arvamuste ja huvide esindajaks ning väljendajaks riigi-, omavalitsuste jt asu- tustes koostöös EÕLi juhatusega. (Kasvatus 1931, nr 5, lk 248.)

Möödus veel peaaegu kaks aastat, enne kui praktiliste lahendusteni jõuti. 5. veebr 1933. a koosolekul võttis güm- naasiumiõpetajate II kongressil moodustatud toimkond O. J. Kiiseli ettepanekul vastu otsuse, et keskkoo- liõpetajad peavad organiseeruma ise- seisvalt ühingutesse ja moodustama omaette ülemaalse kutseorganisatsi- ooni – Eesti Keskkooliõpetajate Kogu. Koostati organisatsiooni põhikiri, mis registreeriti 14. juunil 1933. Sama aasta 23. juunil toimus EKESKO asutamise- koosolek, kus valiti ka vastloodud orga- nisatsiooni ajutine juhatus eesotsas O. J. Kiiseliga. Ühtlasi otsustati teha ette- panek EÕLile põhikirja muutmiseks, et EKESKO oleks võimalik kuuluda EÕLi autonoomse üksusena. 8. juunil 1933 esitaski O. J. Kiisel EKESKO juhatusel volitusel ettepanekud EÕLi põhikirja

muutmiseks ja koostööks. Need olid järgmised:

- EÕL koosneb edaspidi eri tüüpi koolide õpetajate üleriigilistest kogu- dest, üksikud õpetajate seltsid ja ühen- dused ei saa kuuluda EÕLiitu;

- EÕLi juhatus koosneb kogude poolt volitatud esindajaist pariteedi alu- sel, igal esindajate grupil on juhatuses üks hääl;

- kõik otsused tehakse juhatuses kokkuleppel, s. o ühel häälel;

- kui mõni esindajate grupp ei ühine juhatuses teiste poolt heakskiidetud seisukohtadega, jääb talle selles küsi- muses tegevusvabandus;

- kuni EÕLi põhikirja muutmiseni jä- tab EÕL keskkoolidesse ja keskkoo- liõpetajatesse puutuvate küsimuste otsustamise EKESKO hooleks ning kõik EÕLi ja EKESKO ühisaktsioonid võetakse ette ühisel otsustamisel pari- teedi alusel. (ÕpL 14. juuli 1933.)

Organisatsioonilisest ühtsusest siis- ki asja ei saanud. 14. juulil 1933 vaatas EÕLi juhatus ettepanekud läbi ja leidis, et need ei saa olla EÕLi tegevuse üm- berkorraldamise aluseks. Ka sama aas- ta oktoobris toimunud arvamuste- vahetused ühise tegevuse ja organisat- sioonilise ühtsuse asjus ei kandnud vil- ja, kuigi mõlemad osapooled tunnistasid õpetajaskonna ühtsuse va- jalikkust. Nii muutusid suhted veelgi komplitseeritumaks. Seda soodustasid XI õpetajate üldkongressil (19.–20. aug 1933) vastuvõetud otsused, mis keskkooliõpetajate silmis erilist poole- hoidu ei leidnud.³ Erimeelsused ilmne- sid ka seoses kavandatava kesk- koolireformiga, mida keskkooliõpetajad

³ Eriti taunimisvääreks peeti kongressi resolutsiooni EÕLi astumise kohta Eestimaa Töölisühingute Kesklõidu liikmeks. Resolutsioon jäi EÕLi asemikekogu 1. okt 1933. a otsuse kohaselt ellu viimata. (Kasvatus 1933, nr 6, lk 282.)

üksmeelselt toetasid, kuid algkooliõpetajad asusid täielikult eitavale seisukohale.

Kantuna soovist leida neis tingimustes sobiv lahendus eri tüüpi koolides töötavate, esmajoones keskkooli- ja algkooliõpetajate koostöök, esitas EKESKO 1934. a jaanuaris EÕLile uued ettepanekud õpetajate organiseerimiseks. Kogu õpetajaskonda puudutavate üldküsimuste otsustamiseks pandi ette asutada Õpetajate Koda (ÕK), kuhu valitaks esindajad olemasolevate organisatsioonide poolt pariteetsetel alustel. Sama meelt oli ka keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate IV kongress (31. okt – 1. nov 1935).

EÕLi asemikekogu asus EKESKO ettepanekute suhtes eitavale seisukohale, taunides eriti pariteetse esindatuse nõuet, mis andnuks EÕLile, kus liikmeid üle 3000, võrdse esindatuse ja otsustusõiguse 650-liikmelise EKESKOga. Asjakohane märgukiri koos ÕKi seaduse eelnõu omapoolse variandiga saadeti 1935. a novembris riigivanemale. Kuid 1936. a mais jõustunud ÕKi seadus (RT 1936, 48, 391) lähtus EKESKO ettepanekutest. ÕKi kõrgemaks organiks sai 45-liikmeline, kolmest sektsioonist koosnev nõukogu, kuhu olemasolevad õpetajate organisatsioonid valisid esindajad järgmiselt: algkooliõpetajate sektsioon – EÕLi 14 esindajat ja Eesti Lasteaednike Selts – 1 esindaja; keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsioon – EKESKO 15 esindajat; kutse- ja täienduskoolide õpetajate sektsioon – Eesti Kutsekoolide Õpetajate Ühing – 13 esindajat; Täienduskoolide Õpetajate Ühing – 1 esindaja ja Põllumajanduslike Koolide Õpetajate Selts – 1 esindaja. Kuigi ÕK kui avalik-õiguslik organisatsioon tegut-

ses haridusministri järelevalve all ja koja nõukogu olulisemad otsused jõustusid alles haridusministri kinnitusel, tuleb siiski tõdeda, et õpetajaskonna organisatsioonilise killustatuse ning küllaltki teravate erimeelsuste tingimustes oli EKESKO initsiatiivil asutatud ÕK nähtavasti ainsaks sobilikuks õpetajaskonna ühishuvisid esindavaks organisatsiooniks.⁴ See aga ei tähenda, et EÕLi ja EKESKO kontaktid oleksid piirunud vaid ÕKi ettevõtmistega. Korraldati üleriigilisi ühisüritusi, millest võtsid osa nii alg- ja keskkooli kui ka gümnaasiumiõpetajad (nt ajalooõpetajate kongress 1935. a detsembris, eesti keele õpetajate kongress 1936. a detsembris jt). Maakondlikest õpetajate päevadest võeti aktiivselt osa organisatsioonilisest kuuluvusest olenemata.

EKESKO JA 1934. AASTA KOOLIREFORM

Kaalukamaks sündmuseks 1930. aastate hariduselus oli 1934. a koolireform, mille ettevalmistamisel ja läbiviimisel kuulus juhtiv osa EKESKOsse koonduvad keskkooliõpetajatele.

1920. ja 1922. a kooliseaduste alusel kujunenud koolisüsteemi muutmise tõusis päevakorda juba 20. aastate lõpul ja oli esmakordselt avaliku arutelu aineks gümnaasiumiõpetajate I kongressil. Oma reformikava esitas seal N. Kann, mille kohaselt pidi üldhariduskooli algastmeks jääma tulevikus 4-klassiline algkool. Selle lõpetamise järel õpib osa lapsi edasi 2-klassilises ülemalgkoolis, osa aga 4-klassilises keskkoolis, kust pääseb edasi eksamitega 4-klassilisse gümnaasiumi ja sealt edasi ülikooli. Ülemalgkooli lõpetanu edasiseks haridusteeks oli kavandatud

⁴ Õpetajate Koja tegevusest vt Harri Kelder, Õpetajate Kojast. Kooliuuenduslane 1994, nr 3, lk 26–30.

2-aastane täienduskool või 1–3-aastane kutsekool. Põhimõtteliselt samalaadsete reformikavadega astusid üles ka N. Nurmiste ja S. Pruuden.

Ühtluskooli põhimõtet eiravad reformikavad kongressil poolehoidu ei leidnud. Tartu koolinõunik J. Lang märkis, et keskkooli ümberkorraldamine peab lähtuma 6-klassilisest sunduslikust algkoolist, millele võiks järgneda 3-klassiline reaalkool või 6-klassiline gümnaasium. Keskkooli kaitseks astusid kongressil üles veel F. V. Mikkelsaar, J. Kiivet, J. Käis jt. Sama seisukohta väljendati ka kongressi resolutsioonis keskkooli kuju ja kestuse kohta. Märjiti, et keskkooli korraldamisel tuleb lähtuda 6-klassilisest sunduslikust algkoolist, sellele järgnev (üliskooli viiv) keskkool peab olema 6-õppeaastane. (Kasvatus 1929, nr 5, lk 239.)

Kavandatav koolireform pakkus väitlusainet ka gümnaasiumiõpetajate II kongressil haridusnõunik J. Kiiveti sellekohase ettekande põhjal, samuti keskkooliõpetajate päeval (29. okt 1933), kus keskkooli ülesannetest ja korraldusest kõneles E. Jaanvärk. Keskkooli reformikavade lõplikuks kaalumiseks tehti EKESKO juhatasele ülesandeks moodustada vastav toimikond, millest võtaksid osa ka HMi ja TÜ esindajad. (Kasvatus 1933, nr 7, lk 330.)

HMi esialgsetes reformikavades aktsepteeriti õpetajate foorumitel väljendatud seisukohti ja 6-klassiline algkool jäeti puutumata. Olukord aga

muutus, kui haridus- ja sotsiaalministri portfell läks N. Kannu kätte.⁵ 1934. a algul valitsusele esitatud uus reformikava, mida toetas ka EKESKO juhatus, nägi ette tulevikus kolmeastmelise koolisüsteemi. Selle kohaselt pidi 4-klassilise algkoolile järgnema 5-klassiline keskkool, kust pääseb edasi eksamitega 3-klassilisse gümnaasiumi. 1934. a mais jõustuski keskkoolireform HMi poolt ettepanud kujul. (Vt. RT 1934, 47, 409 ja 410.) Püsima jäi küll ka 6-klassiline algkool, mille lõpetanud võisid soovi korral astuda keskkooli III klassi, mis aga õppekavade erinevuse tõttu nõudis lisaõpinguid.⁶ Pealegi käsitati seda võimalust ajutisena ja edaspidi oli kavas täielikult üle minna algkooli IV klassile baseeruvale 5-klassilisele keskkoolile.

Ootuspäraselt asus keskkoolireformi suhtes eitavale seisukohale EÕL. Liidu asemikekoja erakorraline koosolek võttis 16. juunil 1934 vastu resolutsiooni, milles öeldi, et „uue dekreediga on antud surmav hoop meie ühtluskoolile”. Ühtlasi otsustati pöörduda vastava märgukirjaga riigivanema poole. (Kasvatus 1934, nr 5, lk 251–252.)

Seevastu keskendus EKESKO täielikult keskkoolireformi elluviimisele. Moodustati toimkonnad uute õppekavade väljatöötamiseks. Korraldati üleriigilisi aineõpetajate päevi, kus arutelu keskmes oli vastava aine õppekavad keskkooli ja gümnaasiumi tarbeks.

31. okt ja 1. nov 1935 toimus keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate IV kongress⁷, kus põhiküsimuseks oli sa-

⁵ Nikolai Kann (1873–1948) oli haridus- ja sotsiaalminister 21. okt 1933 kuni 11. maini 1936.

⁶ Avalike algkoolide seaduse muutmise seadusega 25. maist 1934 jäeti võõrkeel algkooli kohustuslike õppeainete hulgast välja. (RT 1934, 45, 400.) Keskkooli (progümnaasiumi) I ja II klassis õpetati võõrkeelt 5 nädalatunniga. (RT 1938, 30, 239.)

⁷ Märkimisväärne oli kongressi esinduslikkus. Kongressi 582 osavõtja seas olid peale keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate HMi juhtivad ametnikud eesotsas minister N. Kannuga, ülikooli õppejõud, koolinõunikud, keskkooli- ja gümnaasiumijuhatajad üle kogu maa. Kongressi austas oma osavõtuga riigivanem K. Päts, kes esines ka sõnavõetuga.

muti käsilolev koolireform. Kongressi avas EKESKO esimees O. J. Kiisel, sõnades: „Elame ajajärgul, kus on hüüdsõnaks: Vaata, ma teen kõik uueks. Kool ja õpetajaskond ei saa sellest liikumisest kõrval seista. Peame ühes sammuma eluga. Meie tähtsaimad päevaküsimusi on koolireform.” (Eesti Kool 1935, nr 10, lk 474.)

Minister N. Kannu ettekandes „Koolipoliitilisi sihtjooni lähemas tulevikus” leidsid käsitlemist koolireformi elluviimisega seotud praktilised probleemid: 6-klassilise algkooli staatus; järelkool neile 6-klassilise algkooli lõpetanuile, kes keskkoolis edasi ei õpi; keskkoolide ja gümnaasiumide võrk uuendatud koolisüsteemis jm. Elava mõttevahetuse kutsus esile Tartu Poeglaste Gümnaasiumi direktori V. Neggo ja HMi koolivalitsuse abidirektori A. Borkvelli esinemine teemal „Keskkooli kursuse ulatus meie koolisüsteemis”. Väideldi peaausjalikult selle üle, kas on vajalikud 6-klassilisele algkoolile baseeruvad 3-klassilised keskkoolid 5-klassiliste keskkoolide kõrval. Kuigi avaldati mõtteid poolt ja vastu, märgiti kongressi resolutsioonis, et „Eesti koolipoliitika esmajärguliseks ülesandeks keskkooli suhtes peab olema üleminek kõige lähemal ajal puhtakujulisele (I–V kl) keskkoolile”. (Eesti Kool 1935, nr 10, lk 480.) Paraku teeb aga elu üsna sageli poliitilistes otsustes oma korrektiivid. Nii ka seekord. Hoolimata N. Kannu ja tema mõttekaaslaste aktiivsest toetusest 1934. a koolireformile, hakkas pedagoogilistes ringkondades ja ka elanikkonnas üha enam poolehoidu

võitma 6-klassilisele algkoolile järgnev 3-klassiline keskkool.

1934. a koolireformi pooldajate ja ühtluskooli põhimõtete kaitsjate vahel puhkenud poleemikale tuli lahendus tuua uuel haridusministril A. Jaaksonil⁸, kes 1936. a mais ametisse asudes teatas, et 5-klassiliste keskkoolide kõrval jäävad püsima ka 3-klassilised keskkoolid. Samale seisukohale asus ka keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate V kongress (29.–30. okt 1936), rõhutas ühtlasi, et mõlema koolitüübi lõpetanud peavad omama võrdseid õigusi haridustee jätkamisel. (Eesti Kool 1936, nr 10, lk 581–582.)

Riigivanema 1937. a dekreediga jõustatigi keskkoolide seaduse muutmise seadus, millega seadustati 6-klassilisele algkoolile baseeruv 3-klassiline keskkool – reaalkool; selle lõpetanud omandasid võrdsed õigused 5-klassilise keskkooli – progümnaasiumi – lõpetanutega. (RT 1937, 42, 375.) Ühtsesse koolisüsteemi lülitati 1937. a kutseõppeasutuste seadusega ka kõik kutsekoolid.

Reaalkooli seadustamine oli teatud määral kompromissiks 1934. a koolireformi pooldajate ja ühtluskooli kaitsjate vahel. See võimaldas nüüd EKESKOI kogu tähelepanu keskendada hariduse sisule, st õppe- ja tunnikavade lõplikule väljatöötamisele, milles aktiivselt osalesid õpetajate kõrval ka ülikooli õppejõud ning HMi ametnikud.⁹

Kuid õppekavade koostaminegi ei kulgenud probleemideta. Ulatusliku mõttevahetuse kutsus esile eri koolitüüpide, esmajoones algkooli V ja VI

⁸ Aleksander Jaakson (1892 – surma-aasta teadmata) oli haridusminister 11. maist 1936 kuni 12. oktoobrini 1939.

⁹ Nt kuulusid keskkooli ja gümnaasiumi eesti keele õppekava väljatöötamiseks moodustatud toimkonda õpetajad P. Viires, A. Vaigla, K. Mihkla, H. Jänes, J. Rõks, E. Nurm, A. Meiesaar, A. Kask ning ülikooli õppejõud G. Suits, A. Saareste ja J. V. Veski. Toimkonna tööd juhtis haridusnõunik Joh. Aavik. (Eesti Kool 1936, nr 2, lk 107.)

klassi ning progümnaasiumi I ja II klassi õppekavade ühtlustamine, mille oli tõstatanud juba XII õpetajate üldkongress (24.–25. aug 1935). Seda küsimust vaagis 1937. a veebruaris ÕKi juhatus, 1938. a jaanuaris aga HMi koolivalitsuse direktor V. Altoa ettekande põhjal ka keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate järjekordne kongress. Õpetajate organisatsioonide ettepanekud leidsid osaliselt arvestamist 1938. a rakendunud uutes õppekavades ja hõlbustasid 6-klassilise algkooli lõpetanu pääsu progümnaasiumi III klassi ja reaalkooli lõpetanu edasiõppimist gümnaasiumis.

Seega säilis ühtluskool, kuigi sundusliku ja kõigile kättesaadava (st tasuta) algkooli kõrvale oli loodud osalt paralleelne koolitüüp – progümnaasium, kus tuli maksta õppemaksu. Koolireformi vaieldamatult positiivne tulemus oli aga keskhariduse omandamiseks tarviliku õppeaja pikendamine aasta võrra, sest 12-aastane üldharidus oli sel ajal juba kehtestatud enamikes Euroopa maades. (Vt Heino Rannap. 1930. aastate koolireformist. Haridus 1993, nr 10, lk 48.)

■ EKESKO tegevuses, mis 1936. a alates kulges tihedas koostöös ÕKi keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate sektsiooniga, oli mõistetavalt esiplaanil keskhariduse korraldus ja sisu. Samal ajal jagus tähelepanu ka õppurkonnale, esmajoones abinõudele, mis võiksid tõhustada koolikasvatust. Mitmetahulise probleemi käsitlemisel selles valdkonnas väärivad kaheldamatult esiletoomist soovitud noorsoo-organisatsioonide tegevuse korrastamiseks, mis töötati välja EKESKO juhatusel algatusel keskkooli- ja gümnaasiumiõpetajate IV ja V kongressil, mis leidsid kajastuse sellekohases seadusandluses ning praktilise väljundi õpilaste organiseerituse märkimisväärses

kasvus. Selle kinnituseks fakt, et 1937/38. õppeaastal võttis koolis ja kooli juures tegutsevate noorsoo-organisatsioonide ja õpilasingide tööst osa 70% keskkooli- ja gümnaasiumiõpilastest, õpetajatest aga veidi enam kui pooled. (Vt Eesti Kool 1939, nr 1, lk 52–63.)

Aastail 1935–1940 ilmus EKESKO väljaandena keskkooli- ja gümnaasiuminoortele mõeldud ajakiri „Tuleviku Rajad”. Ajakirja, mis ilmus üks kord kuus (v.a juuni, juuli, august), toimetas õpetajatest koosnev viieliikmeline toimetus eesotsas tuntud koolimehe ja õpikute autori Harald Jänesega. Kaastööde hankimise ja ajakirja levitamise eest kandsid hoolt õpilastest koosnevad toimkonnad kohtadel. Ajakirja veergudel võtsid sõna haridusjuhid, teadlased, õpetajad, aga ka õpilased ise oma esimeste kirjatöödega, nende hulgas hilisemad tuntud kultuuriinimesed Jaan Kross, Voldemar Panso, Juhan Peegel, Holger Pukk jt. Huvitavat lugemist leidsid sealt tehnikahuvilised, loodusesõbrad, sportlased. Ajakiri hoidis lugejat kursis uudiskirjandusega, samuti olulisemate sündmustega koolielus.

EKESKO asutamine ja tegevus ei olnud erandlik nähtus. Samalaadsed kutseorganisatsioonid tegutsesid teisteski Euroopa maades ja neid ühendas prantslaste algatusel loodud organisatsioon – Rahvusvaheline Keskkooliõpetajate Liit (FIPESO). Liidu liikmeks astus 1934. a ka EKESKO ja osales aktiivselt selle töös kuni Teise maailmasõja alguseni.

EKESKO lõpetas tegevuse muutunud ühiskondlik-poliitilistes oludes 1940. a septembri algul, andes asjaajamise üle EÕLile.

HARRI KELDER,
pedagoog ja kooliajaloolane

EVA LOOTSAR – 90 AASTAT SÜNNIST

Eva Lootsar – üks eredamaid isiksusi selle sajandi eesti lasteaiapedagoogikas.

31. märtsil k. a möödus teeneka pedagoogi EVA LOOTSARI sünnist 90 aastat; ta oli eredamaid isiksusi selle sajandi eesti lasteaiapedagoogikas. Sündinud 1907. a. Virumaal, omandas Eva Merjam gümnaasiumihariduse Paines (lõpetas 1924). Juba koolipäevil paistis ta silma mitmekülgsete huvidega: osales kooli näiteringis, tundis eriti huvi kirjanduse vastu, küllap suuresti ka õpetaja Roosi mõjutusel. Kunstikalduvused ilmnesisid ka joonistamises ja lauluharrastuses (laulis kooli kahes kooris). Seda arvestades on kõigiti loomulik õppima asumine muusikaõpetajate kursustele Tallinna Konservatooriumis. 1926. a siirdus Eva Tartusse, kus õppisid ka tema kaks õde, vanemast, dr Adda Mardnast (s. 1905) sai tuntud arst, noorem, Stella Ernesaks (1909–1973) oli üks esimesi kõrgharidusega võimlemisõpetajaid Eestis.

1926. aastal hakkas Eva Merjam õppima Tartu Lasteaednike Seminaris, mille lõpetas 1927. a. Üks tema õpingukaaslasid oli Meeta Terri, hilisem kauaaegne kolleeg. Seejärel asus noor daam edasi õppima koguni kahes õppeasutuses rööbiti: Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas (peaaineiks pedagoogika ja inglise keel) ja Tartu Naisseltsi Majapidamiskoolis. Viimase lõpetas 1929. aastal. Inglise keele õppimise eesmärgil sõitis Eva Merjam Inglismaale, toimides aastail 1930–32 lastekasvatajana-koduabilisena ühes Londoni perekonnas. Naasnud Eestisse, polnud tal majanduslikel põhjustel võimalik ülikooliõpinguid jätkata. Erialast tööd aga leidis (1933–35) H. Kubu Tütarlaste Eragümnaasiumi juures tegutsenud lasteaias. Selle likvideerimise järel asutas oma eramänguringi asukohaga Toompuiestee 4–3. Aastail 1937–40 oli

Tallinna I Lastepäevakodu kasvataja. 1939. a Eva Merjam abiellus ja kandis perekonnanime Lootsar. Uue riigikorra kehtestamise järel kutsuti E. Lootsar tööle Sotsiaal- ja Kodundusinstituuti, esialgu lasteaednik-instruktoriks; 1944–52 töötas samas õpetajana. Nimetatud õppeasutust reorganiseeriti pidevalt, kuid sisuliselt koolitas E. Lootsar tulevasi lasteaednikke. 1952. a kutsuti Lootsar tööle Vabariiklikku Õpetajate Täiendusinstituuti (VÕT) eelkooli meetodilise kabineti metoodikuks, aastail 1966–81 juhtis ta sellesama kabineti tööd. Kohakaasluse alusel koolitas ta rea aastate vältel toonases TPedIs tulevasi õpetajaid. 1966. a omistati talle teenelise õpetaja aunimetus.

E. Lootsar oli avara silmaringi, hea suhtlemisoskuse ning loova mõtlemisviisiga pedagoog. Ta oskas jagada end töö ja perekonna vahel. Erudeeritud pedagoogina pälvis ta nii kolleegide kui ka vabariigi lasteaednike lugupidamise, ta oli tuntud ja hinnatud koolieelse kasvatuses seotud ringkondades. Eva Lootsar suri 29. aprillil 1987 ja on maetud Rahumäe kalmistule.

EVA LOOTSARI PEDAGOOGILINE PÄRAND

E. Lootsar oli pikki aastaid koolieelse kasvatuses juhtivmetoodikuid vabariigis. Tema avarad teoreetilised teadmised ja rikkalikud kogemused kajastusid tema arvukais kirjutistes, mis ilmusid aastail 1949–1985 raamatute ja artiklitena, üh-tekokku üle 80 nimetuse. Käsitletud teemadering on lai. Hoolimata ajastu ideoloogilisest survest, ei tule E. Lootsari pärandisse suhtuda eelarvamusli- kult. Tema eeskujuks ei saanud nõukogude pedagoogika, ta jäi usta- vaks J. A. Comeniusele.

Põhiosa E. Lootsari artiklitest ilmus pedagoogilises perioodikas, aga ka aja- kirjades ja ajalehtedes, nagu „Nõuko- gude Naine“, „Küsimused ja Vastused“, „Sotsialistlik Põllumajandus“; „Noorte Hääl“, „Õhtuleht“ jt. E. Lootsar oli üks alusepanijaist lasteaednike täiendus- koolitusele. Ta oli hinnatud lektor las- teaednikele, algkooli õpetajaile, lastevanemaile peetud kursustel, semi- naridel ja loengutel. Samuti oli ta esime- si lasteaedade õppekavade koostajaid. E. Lootsar on õppefilmi „Rõõmupäeva- de meistrid“ (1976) idee autor ja üks stsenariste. Tinglikult võib E. Lootsari pärandit vaadelda kolmest aspektist:

- 1) esteetiline kasvatus,
- 2) laste mäng ja töö,
- 3) pedagoogide ja lastevanemate ning üldsuse nõustamine.

Vaatleme neid lühidalt eraldi.

EVA LOOTSAR ESTEETILISEST KASVATUSEST

E. Lootsari tuntakse kui **ilutegijat**, kel oli peen kunstimaitse, hea stiilitunne ning rikas fantaasia. Ta mõistis, et lapses ilumeele ja kunstimaitse kujunemi- ne algab varases lapsepõlves ning on keerukas ja pikaajaline protsess. Kooli- eelses eas on selleks vaja kasutada kõiki esteetilise kasvatuses vorme ja va- hendeid. E. Lootsari põhimõtteks oli, et kõigepealt ümbritsegu last ilu tema iga- päevases elus. Ta mõtles selle all en- nekõike **korda, puhtust, ilu** ja **hubasust**. Kallihinnalised asjad jäägu tagaplaanile. Lapsesõbralik keskkond tähendab kõigepealt sihiteadlikku kunstilist kujundust ja sisustust. Eriti hindas ta **omanäolisust**. Kui last ümb- ritseb ilu maast-madalast, siis kujuneb temas loomulik soov seda hoida. Laste- aia kasvatustöös olgu esiplaanil loovu-

se arendamine – soov ise **ilu luua**. Selles kätkevad **tunded, mõtted ja suhtumine ümbritsevasse**. Loovuse peamisi väljundeid on lapse **kujutav looming**. Just lasteaias on kõige õigem aeg huvi äratada loomingulise tegevuse vastu. Loovuse tegevuslikuks väljenduseks on **mäng**.

Lapse loomingu areng on lahutamatu **õpetamisest**, mis selles eas peab tuginema võimalikult kujutluslikkusele ja fantaasiale. E. Lootsar propageeris väsimatult **valiktegevust**, mis arvestab lapse **iseseisvust ja initsiatiivi**. Ta on seisukohal, et koolieelses eas väljendab iga normaalselt arenenud laps oma muljeid ja tundeid kujutavas tegevuses, jutustustes ja mitmesugustes mängudes. Lapse loovuse areng sõltub suuresti **kasvataja isiksusest** – tema **loomingulisusest**. Ühes intervjuus (1981) on ta öelnud: „Kasvatustarkusi ammutavad nad (st kasvatajad) mitte ainult ettekirjutustest ja tarkadest raamatutest, vaid elust endast, kogemustest. Neil on välja kujunenud oma arvamus, nad leiavad igasugustes kasvatusseisundites kõige optimaalsema ja paindlikuma lahenduse...” (V. Leht, 1981). E. Lootsari enda loomevõime leidis rakendust arvukais tööalbumis, mis olid tol ajal esimesed omataoliste seas: „Rebime ja lõikame” (1964), „Voldime” (1966), „Kirevad lehed” (1968), „Loomi tikutoosidest” (1969), mapp „Kleepetööd” (1968), „Meie teeme ise” (1977). Huvitavaid ideid oli ta ammutanud loodusest, millesse kiindus juba varases nooruses. E. Lootsar oli esteetilise kasvatusalusepanijaid meie lasteaiapedagoogikas. Tema teeneks oli ka lasteadeade ekspositsiooni koostamine paljudel vabariiklikel õpilastööde näitustel. See pikaajaline traditsioon on katkemas, mis on eriti kahetsusväärne.

EVA LOOTSAR LASTE MÄNGUST JA TÖÖST

E. Lootsar oli sõjajärgses Eestis enam tähelepanu pööranud mänguprobleemidele. Ta oli seisukohal, et koolieelses eas on lapse elu peamiseks sisuks **mäng**. 1960. aastail, mil lasteadeadesse kandus üle liigne koolilikkus, juhtis E. Lootsar kasvatajate tähelepanu tõsiolule, et **mäng oli, on ja jääb** tähtsaimaks kasvatusvormiks. Eriliselt väärtustas ta **õppemängu**, sealhulgas **ehitusmängu**. Samuti pööras ta erilist tähelepanu **mänguasjadele**, eriti aga **omavalmistatud** mänguasjadele, nende kasvatuslikule toimele. Raamat „Õppemängud koolieelses eas” (1972), mille üks neljast autorist on E. Lootsar, oli omal ajal väärtuslik käsiraamat ja on abiks ka tänapäeva kasvatajatele. Mänguga seonduvais kirjutistes on tunda autori poolehoidu Fr. Fröbeli ideedele mängust.

E. Lootsari kirjutisi töökasvatusest ühendab idee – mitte teha lapse eest ära seda, mida ta on suuteline tegema ise. Just jõukohane töö eelkoolieas aitab lapses kujundada arusaamist töö vajalikkusest ja kasulikkusest nii teiste kui enda heaks. Eriti on hinnatav laste ühistegevus. E. Lootsar on metoodilise kirja „Töökasvatus lasteaias” (1977) koostaja. E. Lootsari mõtted laste mängust ja tööst on seda väärt, et nendega taas tutvust teha.

EVA LOOTSAR KASVATUSEST

Koostöös tuntud pedagoogi ja sotsiaaltöötaja Ella Kirsipuuga valmis E. Lootsaril raamat „Väikelapse kasvatamine” (1949) – esimene sellealane käsiraamat pärast sõda. Selles rõhutavad autorid **ema** ja **perekonna** rolli lapse

esimestel eluaastatel. Praegu, mil vanemad seisavad sageli silmitsi tõsiste kasvatusraskustega, tasub meenutada E. Lootsari aastakümneid tagasi öeldut: kasvatusraskused on sageli tingitud sellest, et ei panda tähele lapse **õigus-tatud tarvidusi**; kõrvalekalded lapse käitumises on sageli tingitud täiskasvanute **oskamatuses** rakendada laste **aktiivsust**; kasvatuses pole piasiaju. Väga tähtis on kultuurhügieeniliste harjumuste ja kultuurse käitumise kujundamine lapseas. E. Lootsar on veendunud: ükski **harjumus** ei kujune välja, kui seda ei kinnistata laste kõikides tegevustes. Ainult see, mis on välja kujunenud lapse enda **kogemuse** alusel, jääb tema käitumises normiks. Täiskasvanul on oluline **jälgida** last tema tegevustes, olla oma nõudmistes **järjekindel** ja et kasvatuspõhimõtteis valitseks **üksmeel**. Määrav on seejuures täiskasvanu **isiklik eeskuju**.

E. Lootsar pidas viljaka kasvatustöö peatingimuseks lapse **psüühilise tegevuse** õiget mõistmist – seega **tunne iga last!** Tema **kehalist** ja **vaimset** arengut ning **tervislikku seisundit**. Tema meelest pidid lapsi ümbritsema optimistlikud ja elurõõmsad täiskasvanud, toetamaks nende **elurõõmu** ja **emotsionaalsust** (1959). Täna Eesti ühiskonnas on see ülimalt aktuaalne. Kasvataja erilist tähelepanu peaksid pälvima **arglikud, vähese algatusvõimega** lapsed, keda tuleb kiita, ergutada ja suunata tegevusele (1973). E. Lootsar oli veendunud, et lapsevanemad vajavad **pedagoogilist nõu**. Lasteaia ja perekonna ühistegevuse edukus sõltub vastastikusest mõistmisest ja huvitatusest ning tegutsemisest ühise eesmärgi nimel. Ennekõike on vaja võita lapsevanema usaldus ja toetada kõigele heale ja positiivsele tema taotlusis.

KOKKUVÕTTEKS

Eva Lootsar pidas väikelapse kasvatuses kõige olulisemaks, **kuidas** last kasvatada, arendada, õpetada. Tema pedagoogilise pärandi tuumaks on:

- lapse individuaalse eripära arvestamine,
- lapse loovvõimete eakohane arendamine,
- mäng kui lapse elu peamine sisu koolieelses eas,
- kasvataja eeskuju ja tema isiksuse määrav roll lapse arengus,
- last ümbritsegu ilu.

Eva Lootsar oskas luua enda ümber ilu ja soovis, et ka teised seda mõistaksid. Tema naiselik sarm ja elegants, hoolitsetud välimus ja vitaalsus tegid temast tõelise daami, need omadused kaunistavad iga **õpetajat**.

■

E. Lootsar ja M. Terri olid koolieelse pedagoogika peamised kujundajad sõjajärgses Eestis; nad olid ka C. H. Niggoli viimased õpilased. Nad suutsid ideoloogilise surve oludes endas kanda ja edasi arendada Fr. Fröbeli kasvatuspõhimõtteid. Sajandivahetuse eel on vaja rõhutada, et meie koolieelse kasvatusajaloolised juured on tugevas pinnases, mida ei kõigutanud isegi nõukogude võim. Eesti lasteaiaid on säilitanud omanäolisuse ja tasub uskuda E. Lootsari tõdemust aastast 1981: „Ei liialda, kui ütlen, et enamik meie vabariigi lasteasutusi on maailma kaunimad. Seda veendumust täidavad muljed mitmest välisriigist ja teistest liiduvabariikidest. Suurimaks saavutuseks pean üha laienevat lasteasutuste võrku ning kaadri kutsemeisterlikkuse tõusu.” (V.

Leht, 1981.) Ka meie kauaaegne endine haridusminister F. Eisen on oma 1994. a antud intervjuus seda meelt, et tuleb teiste saavutuste kõrval võimalikult säilitada hariduskorralduses selitunud sotsiaalseid saavutusi, nagu koolieelsete lasteasutuste laialt arenenud süsteemi. Koolieelne lasteasutus kui kasvatusasutus on haridussüsteemi vundament ja teistega võrdväärne lüli haridussüsteemis. E. Lootsar ja M. Terri olid selles sügavalt veendunud ja pühendasid sellele oma elutöö.

MARE TORM
on EAPSi liige

KASUTATUD ALLIKAD

Tallinna Linnaarhiiv, f 52, n2, sü 1241.

Leht, V. Kuldne tööjuubel. Nõukogude Õpetaja, 28. 03. 1981.

Lootsar, E. Laste kultuurse käitumise kasvatamine lasteaias. Nõukogude Kool 1958, nr 4; Teeme ise. Nõukogude Kool 1961, nr 7; Mäng on tähtsaim õpetamise ja kasvatamise vahend. Nõukogude Õpetaja, 29. 09. 1969; Mäng – sotsiaalsete suhete aritmeetika. Nõukogude Naine 1973, nr 1; Individuaalsest lähenemisest lapsele. Nõukogude Kool 1959, nr 9; Koolieelse lasteasutuse ja perekonna koostööst. Nõukogude Kool 1966, nr 3; Laste valiktegevus. Nõukogude Kool 1973, nr 8.

Autorilt Kooliuuenduslases: Lasteaednike koolitusest ja tegevusest Eestis enne 1940. aastat. 1995, nr 3; Meeta Terri elukäik. 1996, nr 4.

SIRJE AHER

KESKKONNAHARIDUS EI OLE KOOLIS ENAM VÕÖRAS

Keskkonnaharidus on koolides omaksvõetud mõiste. Aga ikka veel samastatakse keskkonnaharidust loodusharidusega. Mõnikord mõistetakse keskkonnakasvatust looduse, ühiskonna ja kultuuri kooseksisteerimise teadvustamise ja keskkonda säästva suhtumise kujundamise ühismõistena. Sel puhul vaadeldakse nii loodus-, kultuuri- kui sotsiaalset keskkonda ning käsitluse põhiideeks on säästlik areng. Keskkonnakasvatuse komponendid on teadmised, oskused, väärtushinnangud ja käitumishinnangid.

Praegu on keskkonnahariduse arengusuunad määratud peamiselt kahes dokumendis: *Eesti põhi- ja keskha-*

riduse riiklik õppekava ning Eesti keskkonnanstrateegia.

Esimeses neist on ühe õppe- ja kasvatustöö üldeesmärgiks, et kool aitab kellelgi kujuneda, kes hoiab loodust, elab ja tegutseb keskkonda säästes. Keskkond on ka ainekavadel läbiv teema, õppekavas sõnastatud järgmiselt: *Keskkond. Teadvustatakse loodus-, sotsiaalse ja kultuurikeskkonna seosed, rõhutades eriti säästlikku suhtumist ümbritsevasse elukeskkonda, säästliku arengu ideed. Inimese, looduse ja ühiskonna vastastikuseid suhteid käsitledes on võimalik kujundada õpilaste väärtushinnanguid ja käitumishinnangeme. Paikkonna kaudu teadvustatakse*

ümbritseva maailma mitmepalgelisus ja nähtuste omavaheline seotus. Õpitakse nägema keskkonnaprobleeme ja leidma neile lahendusvõimalusi, mõistma inimese sõltuvust loodusvaradest ja looduse iseuuendumisvõimest ning keskkonnaseisundist, mõistma ja hindama keskkonda säästvat eluviisi.

Ainekavade teemad seovad õpilase isiksust ja sotsiaalset arengut, mida ükski õppeaine eraldi ei mõista. Teemade täpsem eesmärgistus (õppesisu ja õpitulemused klassiti ja õppeaineti) määratletakse kooli õppekavas. Riikliku õppekava teemaloend on kohustuslik: iga kool peab oma õppekava koostamisel keskkonnateema käsitlemise põhjalikult läbi mõtlema.

Teine dokument: riiklik keskkonnastrateegia on Eestis olemas 1996. a juunist. Selle eesmärgiks on määratleda Eesti looduskasutuse ja keskkonnakaitse arengu suunad, eelistused ja põhiülesanded aastateni 2000 ja 2010.

Keskkonnastrateegia lähtub Eesti keskkonnakaitse ajalooliselt kujunenud eesmärgist: inimesi rahuldav tervislik keskkond ja majanduse arendamiseks vajalikud ressursid loodust oluliselt kahjustamata, maastike ja elustiku mitmekesisust säilitades ning majanduse arengutaset arvestades.

Strateegia kohaselt töötatakse välja riigi keskkonnavaline tegevuskava, milles määratakse ülesanded ja nende lahendamiseks vajalikud finantsvahendid.

Keskkonnastrateegia huvides märgitakse, et

■ suurendatakse Keskkonnaministeeriumi osa kasvatus- ja haridustöös ning keskkonnavalase täiendkoolituse õppevormide ja võimaluste mitmekesistamisel. Keskkonnakaitse spetsialistid osalevad interdistsiplinaarse keskkon-

naõpetuse sisseviimisel üldhariduskoolides alates 1997. õppeaastast;

■ keskkonnakaitse üldkursus lülitatakse ülikoolide, rakenduskõrgkoolide ja ametikoolide õppeprogrammidesse;

■ tugevdatakse maastikuarhitektide ettevalmistamist;

■ luuakse riigi täiendkoolituse võrk keskkonnahariduse taseme tõstmiseks;

■ korraldatakse puhaste tehnoloogiate kohta teabe levitamist;

■ avalikkuse paremaks teavitamiseks luuakse Keskkonnaministeeriumi juurde avalike suhete büroo;

■ tarbijakaitse propagandat täiendatakse keskkonnakaitseaspektiga, et suunata rahva tarbimistavasid säästlikusele ja loodushoiule;

■ erilist tähelepanu pööratakse Eesti looduse mitmekesisuse, ainulaadsuse ja selle säilitamise vajaduse teadvustamisele;

■ korraldatakse rahvusvaheliste ja riigi keskkonnadokumentide avalikustamist ja selgitamist.

Strateegia järgib rahvusvahelisi keskkonnakaitsealaseid initsiatiive, nagu

■ 1992. aastal Rio de Janeiro ÜRO Keskkonna- ja Arengukonverentsil heaks kiidetud Agenda 21 põhimõtteid;

■ 1993. aastal Luzernis toimunud Euroopa keskkonnaministrite konverentsil vastuvõetud Kesk- ja Ida-Euroopa tegevusprogrammi;

■ 1995. a Sofias toimunud konverentsi otsuseid;

■ Eesti Vabariigi suhtes jõustunud rahvusvahelisi leppeid.

Järgitakse samuti „Valget raamatut“, milles on ära toodud põhinõuded Kesk- ja Ida-Euroopa assotsieerunud riikide integreerumiseks Euroopa Liitu.

Ei ole õige öelda, et keskkonnaharidus on meie koolidele midagi täiesti uut. Sellealased traditsioonid on pikaajalised ning näiteks 1996. aastal haridusministeeriumi poolt koolides läbiviidud keskkonnaküsitlus näitas, et keskkond on populaarne teema nii õppetunnis kui klassi- ja koolivälises töös.

Keskkonnaküsitlusele vastas 420 kooli. Neist tegeleb laiendatult keskkonnaharidusega 247, st 58,5%. Ülejäänud piirduvad vastavates aineprogrammides (bioloogia, geograafia, keemia, füüsika, ajalugu, keeled jms) nõutava temaatika selgitamisega.

Mitmesugustes keskkonnaprojektides osales 145 kooli (34,5% vastanud koolidest). Viies erinevas rahvusvahelises projektis osales 81 kooli. Rohkesti, 35 erinevat nimetust, oli ka kohalikke – ühe või mitme kooli projekte. Kokku osales neis 58 kooli.

Keskkonnateemalisi valik- ja vabaaineid nimetati 73. Tõenäoliselt on neist osa sisult sarnased, kuid raskusastmelt erinevad (näiteks *Läänemeri kui ökosüsteem. Mere kaitse (35 t 11. klassis)* ning *Läänemeri on ohus (35 t 8. klassis)*). Üllatavalt vähe oli niisuguseid valikaineid, mis puudutasid kodupaiga keskkonda ning selle uurimist. Tulevikus võiksid koolid rohkem ka niisuguse temaatika käsitlemisele mõelda, kodupaiga keskkonna mõistmisest on kergem edasi liikuda globaalsete teemade juurde. Keskkonnateemalisi ringe on 80 koolis (19% vastanud koolidest). Algkooli õpilastele (7–12aastased) on koolides 11 erineva nimetusega ringi (*Tervis; Rahvusvahelistest keskkonnaprojektidest osavõtt; Matkaring; Maailm meie ümber; Loodusesõprade ring; Loodusring; Looduslooring; Looduskaitse ring; Toalilled; Kodulooring*); keskastme õpilastele (13–15aastased) (*Ökoloogiaring; Loo-*

duse kool; Loodushoid; Sisehaljastus; Rannikuvaatlused; Loodusvaatlused; Noorte naturalistide ring; Noorgeoloogid; Matkaring; Loodusesõprade ring; Loodusring; Keemia looduses; Looduskaitse; Geoloogiaring; Geograafiaring; Lilleseade; Koduümbruse taimestik ja loomastik; Lillering; Kodulooring; Flo-Fau; Ehisaiandus); gümnaasiumi õpilastele (16–18aastased) (*Ökoloogia; Rahvusvahelistest keskkonnaprojektidest osavõtt; Noorgeoloogid; Matkaring; Läänemeri; Loodusesõprade ring; Keskkonnateemalised uurimistööd; Keskkonnakaitseklubi „Scarabeus”; Keemiaring*); mitmete vanuseastmete õpilastele (*Looduskaitse ja maateaduse ring 5.–10. kl õpilastele; Keskkonnakaitsering 7.–11. kl õpilastele*). Tore, et on veel nii palju õpetajaid, kes lisaks igapäevastele tundidele soovivad õpilastega ka ringitööd teha.

Väga palju nimetati erinevaid üritusi, nii ühekordseid kui pikemaajalisi. Viimastest tuleks ära märkida teemanädalad kui võimalust pikemalt mingi oluline teema erinevate ainete tundidesse integreerida. Ehk aitab järgnev nimekiri teistes koolides tehtust õpetajaid, kes soovivad keskkonnateemalisi üritusi läbi viia, kuid ei leia head ideed. 1995/96. õppeaastal viidi läbi (paljud neist mitmetes koolides) järgmised üritused.

1. Rahvusvaheline aktsioon „Rannik puhtaks”; keskkonnaseisundist kirjade koostamine erinevatele asutustele; referaatide ja mappide koostamine; metsloomadele talveks lisasööda kogumine, lisasöötmine; patareide kogumine.

2. Ekskursioonid Tallinna Botaanikaeda; veepuhastusjaama; Loodusmuuseumi; keskkonnateemaline ekskursioon „Nõmme loodus”; Lahe-maa Rahvusparki; Paldiskisse.

3. Diskussioonid: „Kas see, mis meie pere tarbib, on keskkonnasõbralik?”

4. Kohtumised keskkonda ja vastavat seadusandlust tundvate inimestega (11 juhul).

5. Kollaažide koostamine teemal „Mina ja ümbritsev keskkond”.

6. Konverentsid (sügiskonverents, kevadkonverents; rannikuvaatluste kokkuvõtted; keskkond ja kodu; ökoloogilised probleemid Eestis; Läänemeri; uurimistööde konverents; alvarid ja kadakas; koolikonverents referaatide alusel).

7. Laagrid.

8. Matkad (aastaaegade vaheldumisele pühendatud; rabamatkad, matkad looduskaitsealadel jms).

9. Näitused (osavõtt üle-eestilisest keskkonnanäitusest; keskkonnanäitus ESTO-päevadeks; sügisnäitus; aiasaaduste näitus; keskkonnasõbralik eluviis; samblikunäitus; samblanäitus; kevadlillenäitus; joonistuste näitus; plakatile näitus; seenenäitus; linnunäitus; kivimite näitus; fossiilide näitus; raamatunäitus; keskkonnanäitus; seinalehe (stendi, laualehe) koostamine).

10. Praktiline aiandusõppus.

11. Teemakuu (looduskaitsekuu ekskursioonid, matkad, õppekäigud; kooliümbruse korrastamine; loengud; vestlused; referaadid; slaidid; joonistuste võistlus jms).

12. Teemanädalad (metsanädal; lilienädal; looduse nädal; energiasäästu nädal; metsapäevad; looduskaitse nädal; loodusteaduste päevad; loodusõbraliku tarbimise nädal; keskkonnasõbralik nädal).

13. Teemapäevad (kartulipäev; bioloogiapäev; leivapäev; samblikupäev; kalapäev; reostus kooli lähemas ümbruses; pööripäevade tähistamine; ülemaailmse loomade päeva tähistamine;

pargipäev; metsapäev; puude päev; merepäevad; õppepäev Toolsel; looduse päev (3 kooli koostöös); tervisepäev; keskkonnapäev; keskkonnakaitsepäev; heakorra päev; „Sügisel on sünnipäev”; „Kuldne sügis”; lindude päev; ülemaailmse Maa päeva tähistamine; loodusteaduste päev; loodusainete päev; looduskaitsepäev; roheline Maa päev; loodus ja meie; ökoloogia ja inimene; looduse päev).

14. Vaatlused (linnuvaatlused; salumetsa vaatlused; rannikuvaatlused; ilmavaatlused; fenoloogilised vaatlused; okaspuude vaatlus; kevadine taimede ja loomade vaatluspäev metsas; prügi vaatlus).

15. Viktoriinid (ülekooliline keskkonnakaitseviktoriin; ökoloogiaviktoriin; osavõtt ülelinnalisest viktoriinist „Keskkond ja loodus” (Tallinnas); osavõtt Tartu Loodusmaja ökoloogiaviktoriinist; keskkonnateemaline mälumäng; metsaviktoriin; loodusviktoriin; looduskaitseviktoriin; osavõtt ajalehe „Vooremaa” poolt looduskaitseaastale pühendatud viktoriinist; keskkonnaviktoriin).

16. Võistlused (joonistusvõistlus „Puhas Läänemeri”; keskkonnateemaline joonistusvõistlus; plakativõistlus; sügiskompositsioonide konkurs; osavõtt keskkonnateemalisest joonistusvõistlusest; osavõtt esseedevõistlusest „Taim ja keskkond”; osavõtt konkursist „Tootsi peenar”; nunnukonkurs; kurgikasvatamisvõistlus; osavõtt konkursist „Keskkond, mina ja muusika”; lilleseadekonkurs; taimede tundmise võistlus; loodusteaduste konkurs; võistlus „Loodus ja meie”; konkurs „Loodusesõbralik kodu”; osavõtt Keskkonnaministeeriumi korraldatud looduskaitseaasta konkursist; keskkonnateemaline mälumäng; fotokonkurs „Mina ja minu sõbrad”; Eesti tundmine kaarti-

de alusel; osavõtt „Eesti Looduse” kirjandusvõistlusest.

17. Ümbritseva keskkonna korrastamine.

18. Ürituste sarjad (Minu kodu on Sipa; suitsetamine ja meie tervis; ökoloogiateaduskond; loengud Võrumaa keskkonnakaitsest; lindude lisatoitmine; õpilaste loengutsükkel „Eesti rahvuspargid ja looduskaitsealad”; Adam Johan Krusensternile pühendatud üritused; Taanis Allrodi Gümnaasiumis rahvusvaheline „Euroopa nädal”, sellele järgnenud töö oma koolis; keskkonnaalane koostöö sõpruskoolidega Soomes või Rootsis.

Küsitluse tulemustest võib järelda, et

■ keskkonnakasvatuse esindatud mitmekesiste tegevustega;

■ projektide raames tegeldakse rohkem lähikeskkonna kui globaalsete probleemidega. Rohkesti on ühe kooli või isegi klassi projekte, vähem koolidevahelist koostööd;

■ keskkonnahariduse all mõistetakse siiski eelkõige loodusharidust;

■ keskkonnahariduse vajalikkus on teadvustatud paljudes koolides ning seda omandavad erinevate vanuseastmete õpilased mitmete õppevormide abil. Kui aga arvestada, et peaaegu pooled koolid jätsid küsitlusele vastamata, siis võib oletada, et nad ei tähtsusta keskkonda samavõrd kui vastanud koolid. Järelikult tuleb endiselt selgitada keskkonnahariduse vajalikkust ning pakkuda välja erinevaid võimalusi selle omandamiseks.

Koolides on Avatud Eesti Fondi, endise Riigi Kooliameti ja Haridusministeeriumi finantseerimisel olemas õppematerjale, selleteematist kirjandust võib leida ka raamatulettidelt. Hea oleks ka välja uurida, kas paikkonnas on koostatud kohalik Agenda 21 või muu

keskkonnastrateegia, ning tutvustada seda õpilastele. Võib-olla on võimalik sellega siduda ka oma projektitöö. Kui õpilased tunnevad huvi keskkonnaseadusandluse vastu, siis keskkonnapoliitika on määratletud järgmistes õigusaktides: seadus Eesti looduse kaitsest, loomakaitse seadus, metsaseadus, kaitstavate loodusobjektide seadus, veeseadus, maapõu seadus, jäätmeseadus, pakendiseadus, planeerimis- ja ehituseadus, jahikorralduse seadus, kalapüügist seadus, maa-paranduse seadus, säästva arengu seadus jt.

Keskkonnapoliitika tähendab riigi poolt suunatud ja üldsuse poolt omaks võetud arengut, kus oleviku põhinõudeid ohustamata võetakse arvesse tulevaste põlvete vajadused.

Kuigi looduskeskkond on väga oluline keskkonnahariduses, tuleks õppetöös tähelepanu pöörata ka sotsiaalse ja kultuurikeskkonna tutvustamisele ja uurimisele. Neist esimese käsitlemiseks on Avatud Eesti Fondi toetusel 1997. a välja antud ja koolidele kingitud raamat „Konflikt ja kommunikatsioon”, mis käsitleb inimestevahelisi suhteid ning aitab ka iseennast tundma õppida. Kultuurikeskkonna tundmaõppimine võiks samuti alata kodu lähedalt ning siis juba kaugemale maailma ulatuda.

Ükskõik, kuidas keskkonda käsitleda, peaks arvestama järgmist:

- elamuslikkus;
- kogemuslikkus;
- tegevuslikkus;
- pidevus;
- probleemikesksus;
- hinnangulisus;
- integratiivsus;
- tulevikku suunatus;
- optimistlikkus;
- terviklikkus.

Õppimises püütakse eelkõige hankida teadmisi. Neid hangitakse erinevatel allikatest ja õpilased peaksid õppima suhtuma pakutavasse kriitiliselt. Võrreldes ja analüüsidest õpib õpilane tegema järeldusi ka vastuolulisest informatsioonist. Keskkonnakasvatuse on tihedalt seotud väärtustega: inimesed otsustavad väärtushinnangute järgi, mis on keskkonnakasvatuse üks olulisemaid väärtuste arvestusi ja eluväärtusi.

Laste ja noorte võimalused protsessi mõjutada on tunduvalt piiratumad kui täiskasvanutel. Seetõttu võivad liialt hõlvatud keskkonnaprobleemid tekitada lastes stressi. Nende probleemide analüüsimiseks tuleks hoolega läbi mõelda nende esitamine, et ka õpilased suudaksid võimalikke lahendusi leida, et seeläbi tõuseks nende eneseusaldus.

SIRJE AHER
on HMi üldharidusosakonna peaekspert

Mare Leino

KAS INTEGREERIDA VÕI MITTE?

Integratsioon on muutunud viimasel ajal moesõnaks – seda kasutatakse nii rahvuste kui erivajaduste kontekstis, nii koolis kui ühiskonnas tervikuna. Õppekava sätestab meil küll võrdsed võimalused hariduse omandamiseks, aga praktikas on seda teinekord veel raske realiseerida.

Käesoleva artikli ajendiks on Tampere 10. ja 11. märtsil toimunud seminar: **Integratsioon eriõpetuse arendajana põhi- ja kutsekoolis.**

Soomes saab eriõpetust 16% lastest, neist 80% õpib tavakoolis – seetõttu on meil põhjanaabritelt mõndagi õppida, ja on põhjust seminaril kuulud ka edastada. Prof Sakari Moberg Jyväskylä Ülikoolist rääkis integratsioonist eelkõige oma kogemuste põhjal. Teema muutus Soomes aktuaalseks seoses koolikohustuse tekkega – kerkis küsimus õpetaja suutlikkusest õpetada nn teistsuguseid lapsi.

Kuna kool eelistab täiuslikku last, siis võib igast väiksemastki asjast tekkida õpetaja jaoks probleeme. Kui üldharidus enam toime ei tule, siis ta vormistabki asja probleemina ja appi võetakse eripedagoogilised meetodid. Eeldatakse, et ebatäiuslik on inimene, mitte süsteem. Ometi – kui nn erilisi on juba suur protsent, siis tekib hoopis küsimus, et kas just norm ei ole valesti paika pandud. Üldmainitud 16% eriõppe-lapsi ei ole Mobergi arvates üldse mitte lõplik suurus – tegelikult on neid palju rohkem ja on suur juhus, miks üks satub täiendava tähelepanu alla, teine aga mitte. Lisaks on ju veel olemas ka üle keskmise võimetega lapsed. Kuigi viimased ei valmista õpetajale nii suurt peavalu kui „alla keskmise kontingent”, vajaks eriabi andekaski.

Skeem 1 kirjeldab eripedagoogika teket üldhariduse ebatäiuslikkusest jootuvalt. Prof Moberg rõhutab mõtet, et

kui üldharidus oleks piisavalt hea, siis eripedagoogikat poleks vajagi. Näiteks individuaalne õppekava on ju ennekõike üldharidust täiustav moodus. Kui individuaalsest õppekavast (IÕK) saaks norm, oleks erivajadustega laste probleem suure osas lahenenud.

Tegemist on niisiis suuresti õpetajate ettevalmistuse teemaga. Sellest rääkis ka Ulla Saesma Helsingi Koolivalitsusest, kes vajadustas eripedagoogika osakaalu suurendamist tavaõpetajate ettevalmistuses. Klassiõpetajad peaksid tema arvates saama neli nädalat ja aineõpetajad 2 nädalat eripedagoogika õpetust. Selle peale kostis hääl saalist: miks aineõpetajatele vaid 2 nädalat – just aineõpetaja pädevust peaks tõstma, kuna õpiprobleemid on eeskätt ainekesksed. Kui klassiõpetaja saab veel kuidagi hakkama, siis põhikooli vanemas astmes aineõpetaja jääb lihtsalt hätta – töö individualiseerimine kujuneb talle nii mõnigi kord ületamatuks probleemiks.

Integratsiooni kontekstis rääkis prof Moberg ka avalikust arvamusest, mis on muutunud erivajaduste-sõbralikumaks. Puudeinimeste eneseväärikus ja -teadvus on tõusnud, 60-aastate segregatsiooni poliitikast on tasapisi vabanevad. Tollal väideti, et kui erivajadustega

inimesed õpivad eraldi koolides, siis saavad nad parema hariduse. Tegelik motiiv aga oli tavaklassi tööd mitte häirida.

Moberg kirjeldas ka Ameerika töökogemust, kus tavaõpetaja haridustee eripedagoogikat praktiliselt ei sisalda. Kui klassi satub erivajadustega laps, alles siis hakkab õpetaja end lapse erivajadusest lähtuvalt koolitama. Põhimõte on seal maal aga selline, et klassis, kus õpib kasvõi 1 erivajadusega laps, jääb õpilaste arv 15–25 vahele.

MIS SEE INTEGRATSIOON SIIS TEGELIKULT ON?

Kindlasti ei ole integratsioon see, kui tavaklassis istub puudelaps ning tema kõrval abiline, ja laps suhtlebki **ainult** abilisega. See on integratsiooni madalaim tasand, mis mingil juhul ei tohiks olla eesmärgiks omaette.

Integratsioonist saab rääkida neljal tasandil, kusjuures eesmärk on just neljanda saavutamine (vt skeem 2):

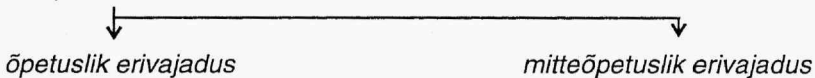
1) (tasand) on füüsiline: kas ollakse ühes ruumis, **ühe katuse all**;

2) on tegevuslik – ollakse ja **tegutsetakse koos**;

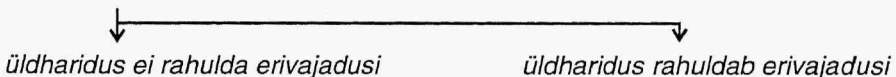
3) on sotsiaalne: koos olemine, tegetsemine ja ka **suhtlemine** – see on koolis olulisim;

Skeem 1. Eripedagoogika teke johtuvalt üldhariduse ebatäiuslikkusest

1. Õpilase erilisus

2. Üldhariduse võime rahuldada eritarbeid

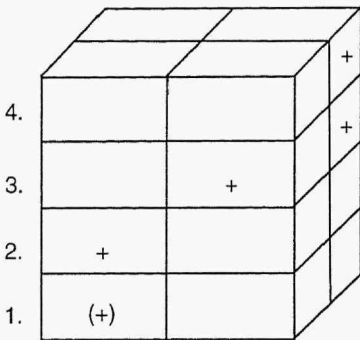

3. Eripedagoogika

4) on ühiskondlik – laps tunneb end **kuhugi kuuluvat ka pärast kooli**; tal on kõikide ühiskonnaliikmetega samad õigused ja kohustused.

Niisiis: 1. tasand on lähtekoht, 4. – eesmärk. Ideaaljuhul suhtlevad erivajadustega ja tavalised lapsed omavahel ka pärast kooli. (Vahendit ja eesmärki ei tohiks seejuures ära segada.)

SKEEM 2.
Integratsiooni tasandid

INTEGRATSIOONI TASANDID

Kuna koolis on põhieesmärgiks üldhariduse andmine, siis allub ka eripedagoogika üldharidusele ja me ei saa rääkida eripedagoogikast kui asjast iseeneses. See on vaid meetod/vahend eesmärgi saavutamiseks.

Uurides eripedagoogika tudengite integratsioonimeelsust Eestis, Soomes ja Ameerikas, üldistab Moberg, et Soome on kõige integratsiooni-sõbralikum, Ameerika asub keskel ning Eesti suhteliselt passiivsem (põhjuseks peab ta meie sotsialistlikku minevikku).*

Integratsiooni-idee rakendamiseks on vaja:

– IÕKi tegemise oskust;

- õpetajatele lisakoolitust;
- eri alade koostööd omavalitsuse vahendusel;
- geograafiliselt piisavat tugisüsteemi;
- täiendavat personali (terviseetteenistust, abilis) kooli;
- piisavat osa-aegset eri- ja tugiõpetust;
- materiaalseid ressursse, abivahendeid, füüsilist (kohandatud) õpikeskkonda;
- väiksemaid (puude sügavust arvestavalt) klasse.

Nende tingimuste täitmise korral ei tuleks kedagi täiendavalt integreerida.

INTEGRATSIOON
ARGIPÄEVAS.
PRAKTILISI NÄPUNÄITEID

Eripedagoog Jaana-Maija Haapalo ja klassiõpetaja Maria Klaavu teevad oma koolis (Tampere) integratsiooni alal koostööd 1. ja 2. klassis. 1. A (8 last) on eriklass ja 1. B (18 last) tavaklass; 2. A (8 last) eriklass ja 2. B (20 last) tavaklass.

Enne n-õ eksperimendi algust koolitati kõiki selle kooli õpetajaid integratsiooni asjus. Klasside eristamiseks kasutatakse õpetaja eesnime – vältimaks erivajadustega laste halvustamist (vaid vahel kasutatakse sõna *õpiprobleemne*).

Igapäevaselt töötavad pooltes tundides eri- ja tavaklassi õpilased koos, pooltes tundides oma klassis eraldi. Sagedi toimub töö ka rühmades. Näiteks eri- ja tavaklassi ühises tunnis moodustatakse kaks rühma: 9–10 tava- ja 4 eriklassi õpilast. Grupid jagunevad omakorda peredeks, kuhu kuulub 1 tugevam, 1 eriklassi ja 2–3 n-õ keskmise tasemega tavaklassi last. Perede koos-

* Tegemist on prof. S. Mobergi enda poolt korraldatud uurimusega. Eestis täitsid 1995.a vastavaid küsimustikke TÜ eripedagoogika osakonna tudengid.

seis ei muutu vähemasti 3 aastat. Õpetaja jälgib peresid ja suhtleb nendega. Reedel on tunniplaanis üks tund, selles arutatakse möödunud nädalal tehtud töid, saavutusi ja muresid, „pereprobleeme”. Vastutus pere enda sees on suur: alles siis, kui kõige targem ei oska, pöördutakse õpetaja poole. Ja vahel võib ka nõrgemast abi olla. Sellise töövormi eelis on ühiskondlik võrdväarsus.

Süsteem tervikuna on väga paindlik - erivajadustega laps võib edasi arenedes üle minna tavaklassi. Ja mõned tavaklassi õpilased on emakeeletundides omakorda eriklassis.

Eri- ja tavaõpetaja koostöö tugevad pooled õpetajate jaoks:

- vastutus õpilaste eest ei ole ainuisikuline, vaid jaguneb kahe õpetaja vahel;
- vastavalt jagunevad ka tööd, mistõttu saab keskenduda oma tugevatele külgedele;
- ideede vahetamine (mõlema tugevad küljed rakenduvad);
- eriõpetajale on kasulik vahel ka tava-klassis õpetada – et ei ununeks, milline siis see terve laps on.

Integratsiooni kasu õpilastele:

- nõrgem õpib eeskujustki;
- tulles lasteaiast piirkonnakooli, jääb seltskond samaks (erikooli minnes pikeneks koolitee ja kõik kaaslased oleksid uued ja võõrad);
- halvustamist ei esine
- õpitakse tavalises koolis, koos tavaliste lastega;
- laste vahel tekivad kontaktid ka pärast kooli;
- sallivus suureneb (nt matemaatika mitteoskamine ei vähenda lapse väärtust);
- tugevama lapse enesetunne paraneb, kui ta saab teisi aidata;
- õpitu kinnistub; ka mina-pilt paraneb

(nt laps saab teada, mis talle kergesti meelde jääb).

Saalist küsiti: milliseid raskusi on esinenud töö käigus? Vastus kõlas, et kolleegide suhtumine oli algul veidi võõristav. Ja kuigi kogu kollektiiv läbis koolituse, esines ikkagi selliseidki, kes asja olemusest päriselt aru ei saanud ja pidasid uuendust ajutiseks parandusõppeliseks eksperimendiks.

Esinejad, noored õpetajannad Jaana-Maija ja Maria ise märkisid, et nemad ootasid tavaklassi laste vanemate vastuseisu teemal: „Miks minu laps peab „totudega” koos õppima?” Häm-mastav, aga ühtegi kurtvat telefonikõnet pole seni tulnud. Põhjus võib peituda selles, et kooliaasta alguses toimunud lastevanemate koosolekul seletati integratsiooni motiive ja töö käiku võrdlemisi põhjalikult. Ja kui lastevanemate käest küsiti, et mida laps peaks koolis ennekoike õppima, siis tegelikult nii „tavaliste” kui „eriliste” laste vanemad hindasid väga kõrgelt eeskätt sotsiaalseid oskusi. Selleks aga pakub parimaid võimalusi just nimelt integratsioon.

Oma ettekande lõpetasid nad järgmise mõttega, mis tabavalt ja konkreet-selt sõnastab integratsiooni-ideed: „On oluline, et lapsel on võimalik õppida ja kasvada ühiskonnas, mis esindab sellist maailma, kus ta hakkab elama siis, kui kool on läbi” (Mara Sapon-Shevin).

Professor Oiva Ikoneni ettekande teema oli „Laps integratsiooni mosaiigis”. Uus õppimiskäsitlus toetab integratsiooni ideed. Kui meil on klassideta kool ja individuaalsed õppekavad, siis varsti integratsioonist rääkida ei olegi mõtet, kuna iga lapsega tegeldakse eraldi. Kogemusi on selles vallas mitmesuguseid. Ühes artiklis näiteks kirjeldas üks külakooli direktor oma positiivset kogemust nii: 29-st lapsest 3

on puuetega. Kuna koolis klasse pole, siis igal lapsel on oma IÖK. See sunnib õpetajaid tõsiselt tööle, õhkkond koolis on muutunud väga aktiivseks, õpihimuliseks ja toredaks.

Teine näide ei ole nii positiivne: analüüsiti pimedate õpetust tavaklassis ning täheldati kiusamist. Kiusamine tegelikult ei seostu ainult puudega. Ka näiteks andekaid kiusatakse sageli – eeskätt kadedusest. Ja Ikonen märgib, et ka õpetaja ise kiusab tihtipeale lapsi, nii et viimaste enesetunne langeb vahel kriitilise piirini.

Positiivsete kogemuste hulka kuulub tuutorite (nõustajate) koolitus puudeinimeste seas: nad kogunevad ja vestlevad, õppides sel moel teiste kogemustest juurde. Kui vigane saab teisele vigasele kasulik olla, siis ta enesetunne paraneb oluliselt. Väheneb ka abituse. Prof Ikonen ise toetab integratsiooni ideed vahelduva eduga. 70.–80. aastatel vältis ta seda teemat – see oli aeg, mil eripedagoogika maht neljakordistus. Nüüd hakatakse eripedagoogikaga liialdama selles mõttes, et nii kui mingi probleem ilmneb, siis tormatakse appi eripedagoogiliste vahenditega.

Unustagem sõna *integratsioon*, soovib Ikonen: kui laps astub näiteks külakooli, siis ta tuleb sinna ja on seal, tegemist pole niisiis mingi integratsiooniga. Aga kui oleme ta vahepeal vägisi kuhugi mujale paigutanud ja toome siis tagasi – see on siis integratsioon, aga äraviimine-tagasitoomine pole ju eesmärgiks omaette.

Põhiküsimus on ressursis: kuidas teha nii, et kõikidel oleks tavaklassis hea? Integratsioon maksab palju rohkem kui segregatsioon. Põhimõtteliselt toetab Ikonen integratsiooniideed, kuid kuna raha on vähe, tuleb tõsiselt kaaluda poolt- ja vastuargumente. Lapsi tu-

leb uurida ja testida, õpetajal aga pole aega seda teha. Soomlane veel ei usu, et just diagnoos on kõige alus, märgib professor murelikult.

Seminaril esines ka Pentti Murto – elav näide integratsiooni viljakusest. Ta on CP puudega (ajukahjustuse poolt põhjustatud liikumistakistus). Enne-aegsena sündinu kohta ütlesid arstid, et ta ei hakka rääkima ega kõndima. Keskest kaugel elades sai ta professionaalset abi alles 12. eluaastast alates. Nüüd tutvustas 30ndates mees oma 4 vastvalminud raamatut (neid sai koha-peal ka tellida), pidas loengu ning kaitseb peagi oma litsentsiaaditööd. Lühidalt tutvustas ta ka õpetajatele uudist: 3-nädalast õpiprobleemide kursust. Seal kirjeldatakse õpi- ja käitumisprobleeme (konfliktide puhul otsitagu põhjust, mitte süüdlast), lugemis- ja kirjutamisprobleeme; käsitletakse teemat „Puudelaps tavakoolis“; räägitakse iseseisva töö oskusest, selle kujundamisest. Mis on norm? Normaalne ongi olla eriline. Tähelepanu alt on teenimatult jäänud välja lasteaias töökogemus. Miks on nii, et lasteaias tahab laps õppida, kooli minnes aga kaob huvi ruttu?

Kuluarivestlustes jäi kõlama kokkutulnute (ligi 60 õpetajat) rahulolu sellel seminaril toimumise üle.

Osaliselt tegime tööd ka rühmades, kus arutleti integratsiooniprobleemiatikat juba konkreetsemalt – üksikute koolide tasandil. Helsingi Koolivalitsus planeerib sellele seminarile ka jätku, et samad inimesed tuleksid mingi aja pärast taas kokku ja räägiks, kuidas neil kohtadel on see integreerimine siis sujunud, leidmaks võimalikele esilekerkinud probleemidele üheskoos vastust.

MARE LEINO
on HMI projektitalituse peaekspert

ÕPPEAINETE INTEGREERIMISEST* (uurimus)

SISUKORD

Sissejuhatus

1. Õpilase eelteadmised

1.1. Õpilase rollidest lähtuvad eelteadmised

1.2. Õpilase hinnang oma eelteadmiste kohta

Eelteadmiste allikad

2. Analüüs õpilaste arvamustest ainetevaheliste seoste kohta

3. Integreerimisvõtted

Kokkuvõte

Lisa 1

Lisa 2

Lisa 3

Lisa 4

Kasutatud kirjandus

SISSEJUHATUS

Käesoleva töö eesmärk on uurida ainevahelisi seoseid, et tõhustada õppetööd.

Õpilase jaoks ei ole kool ainus teadmiste allikas. Elus toimetulekuks ei vaja ta ainuüksi õppeainetes omandatud, vaid peab suutma orienteeruda igapäevaelus ja tegema õigeid valikuid–otsuseid elus edukas olemise eesmärgil.

Seepärast on uurimistöös esimeses osas käsitletud õpilaste erinevaid rolle ühiskonnas ja eeldatavaid eelteadmisi.

Küsitlud on õpilasi kolmest erinevast gümnaasiumist/keskkoolist: maakoolist Audru Keskkoolist, linna tavakoolist Pärnu 6. Keskkoolist ja võõrkeeleorientatsiooniga Pärnu Ühisgümnaasiumist. Kokku küsitleti 101 õpilast.

Töö teises osas analüüsitakse õpilaste arvamusi ainetevaheliste seoste kohta. Rööbiti osutatakse allikatele, kust pärinevad eelteadmised. Kitsamalt on vaadeldud teatud temaatikat (riik, valitsus, immigratsioon...), mis annab ülevaate õpilase ühiskonna-poliitilisest pädevusest.

Lõpuosa toob ära mõningad konkreetset võtted, mida saab erinevates ainetundides kasutada integreerimisel. Kuna õpikud on õpilastele käsiraamatuks, siis on lisatud siia ka kahepoolne hinnang gümnaasiumiklassides enamkasutatavatele inglise keele õpikutele.

Kokkuvõte annab mõningaid põhisuukohti õpilaste pädevuse kujundamiseks erinevate õppeainete seostamisel õppeprotsessis.

---

* Käesoleva töö avaldamisega hõlbib KU oma senisest praktikast kahes punktis. Esiteks oleme seni loobunud väljapeetult uurimuslike tekstide avaldamisest, teiseks on KU esijoones põhikoolile mõeldud väljaanne (siinne töö käsitleb gümnaasiumiastet). Mõõnduseks olgu öeldud, et käesoleval juhul on tegemist tegevõpetajaist autoritega, kelle töö (valmis TÜ Täienduskoolituskeskuse juures) avaldamine tohiks ergutada uurimistegevust jätkama. Integreerimisprobleem on oluline kogu kooli õppetegevuses, põhikoolis kindlasti enamgi. *Toim.*

1. ÕPILASE EELTEADMISED

1.1. Õpilase rollidest lähtuvad eelteadmised

Õppetöö eesmärgistamisel ja kavandamisel tuleb lähtuda tõsiasjast, et õpilased elavad ning hakkavad elama ja toimima muutavas maailmas, kus peab oskama näha ja lahendada probleeme, teha iseseisvalt valikuid ja otsustusi.

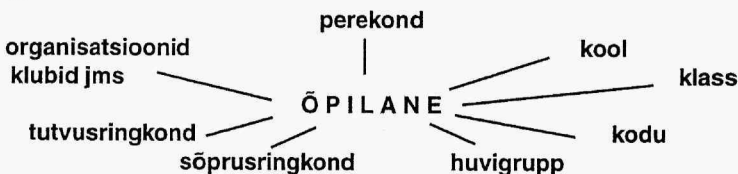
Tänapäeva kooli märksõnaks on õppekava avatus. See tähendab avatust nendele muutustele, mida toob kaasa aeg. Samuti tähendab see konkreetse kooli ja klassi arvessevõtmist ning eelkõige erinevate mikrostruktuuride mõju õpilasele, mida ta tajub oma rollina.

Õpilased kuuluvad mitmesugustesotsiaalsesse gruppidesse ja saavad sealt erineval hulgal informatsiooni ja teadmisi maailmaprobleemide, aga ka õppeainete kohta.

Õppija kogemusi peab arvestama ka klassiruumis. Enamiku oma päevast veedavad õpilased väljaspool kooli ja nende eelteadmised johtuvad igapäevaelu kogemusest. Mingil tasemel on pädevus olemas kõikidel õpilastel ja nende arvessevõtmine võimaldab õpetajal oma tööd tõhustada.

Audru Keskkooli, Pärnu Ühisgümnaasiumi ja Pärnu 6. KK õpilased vastasid küsimusele, millisesse sotsiaalsesse rühma nad end tajuvad kuuluvat. Nad pidid tegema valiku pakutud variantide hulgast ja vajadusel lisama omapoolseid gruppe.

Skeem 1.

Nimetati järgmisi sotsiaalseid struktuure, kuhu nad määratlesid end kuuluvat ja millest nad on mõjustatud (vt skeem 1).

Hinnangud gruppide mõju kohta osutusid üsna erinevaks. Ilmnes, et kool ja klass (sellest tulenevalt ka õppetund) ei ole õpilaste pädevuse kujundamisel hoopiski esikohal, nagu võinuks eeldada.

Küsitlus andis sootuks järgmise järjestuse:

- 1) kodu ja perekond,
- 2) sõprusringkond,
- 3) klass,
- 4) kool,
- 5) huviklubi.

Omaenda rolli eelistusrida osutus järgmiseks: eestlaseks olemine, kodakondsus, usukuuluvus; arvati end olevat ka üksi, INTERNETi newsgrupi liige jne.

Järeldus. Õpilane tuleb kodust, suhtleb sõpradega ja käib huviklubis. Need sotsiaalsed grupeeringud mõjustavad teda enam kui klass ja kool. Õppetöös tuleb seda arvestada ja üheks kanaliks – jõuda maksimaalselt õpilasele, kasutada efektiivselt õpetaja käsutuses olevat mõjustusmaad – on arendada tihedat kool-kodu-huviklubi koostööd.

1.2. Õpilaste hinnang oma eelteadmiste kohta. Eelteadmiste allikad

Haridus peab aitama inimest toime tulla oma eluülesannetega: isikliku eluga,

tööga, kultuurilise suhtlemisega ja kodanikuna ühiskonnas.

Õppija on sotsiaalne indiviid, ta kuulub ühiskonda ning edukuse tagavad talle teadmised ja oskused, kuid mitte ainult õppeainelised. Eelkõige vajab õpilane **teadmisi ühiskonnast**. Teadmiste allikas ja hankimisviis ei ole ainult õpetaja ja õppetund. Märkisime ära need allikad, kust õpilane informatsiooni saab. Edasi vaatlesime, millistest valdkondadest ja kui sügavad need teadmised on. Teadmiste liigitelu on tinglik ja seda võib teha mitmeti, kuid antud juhul vastasid õpilased küsimustele, mis puudutasid teda kui ühiskonna liiget. Kodaniku paradigmasid on vaja elamiseks meil ja mujal maailmas, praegusel ajal ja tulevikus.

Õpilased hindasid oma teadmisi 10-palli süsteemis ja märkisid ka allikad, kust nad need hangivad.

Teema	Pärnu 6 KK.	Pärnu Ühisgümnn	Audru KK	Hinnang
1. RIIK	5,4	5,8	6,2	5,8
2. Valitsus, parteid	5,1	4,3	4,6	4,7
3. Religioon	4,4	3,7	4,5	4,2
4. Ajaloo-sündmused	5,7	5,3	6,0	5,7
5. Maade tänapäev ja arenguprobleemid	5,7	5,5	5,2	5,5
6. Keel, rahvus, kodakondsus	6,2	4,2	6,3	5,5
7. Immigratsioon	4,4	2,9	4,1	3,8
8. Riikidevaheline koostöö	4,9	4,5	4,8	4,8
9. Turvalisus	5,9	4,7	6,9	5,9
Keskmine hinnang:	5,3	4,5	5,4	5,1

Tulemused näitavad, et õpilase keskmine pall ühiskonda ja sellesse integreerumist puudutavate teadmiste osas on 5,1. Seejuures erilist vahet maa- ja linnakooli õpilaste hinnangus ei olnud.

Teemade loetelust järeldeb, et õpilased tunnevad end tugevamalt aja-

loosündmustes orienteerumises, riigielu puudutavates küsimustes ja eestlase-identiteedis (keel, rahvus, kodakondsus).

Enesehinnangu analüüsis on õpetaja jaoks oluline arvestada laste teadmiste hulka (näitavad keskmised pallid) ning veelgi tähtsam on arvestada teadmiste allikaid. See näitab inimese integreerumist ajas ja kohas. Õpetaja peaks oma ainealases ettevalmistuses neid teadmisteallikaid arvestama ja kasutama.

Teadmiste allikatena mainiti õpilaste poolt ajakirjandust, televisiooni, raadiot, kooli, kirjandust, kodu, suhtlusringkonda, reklaami. Juhtival kohal oli meedia, täpsemalt – televisioon, ajakirjad ja ajalehed. Üllatavalt vähe oli märgitud kodu osatähtsust. Nähtavasti ei osale lapsed eriti perekondlikes vestlustes ühiskonna aktuaalsetel teemadel.

Järeldus. Õpilane tuleb kooli, klassi, tundi ja aineõpetaja juurde mitte *tabula rasana*, vaid eelnevate teadmistega. Põhiliselt hangib ta oma eelteadmisi massimeediast ning õpetajal tuleks seda asjaolu ainetundides arvestada.

2. ANALÜÜS ÕPILASTE ARVAMUSTEST AINEVAHELISTE SEOSTE KOHTA

Eelnevast (1. osa) järeldeb, et õpilase kompetentsus ei kujune ainult ühe võimaluse (allika) teljel. Ta on ikkagi isikus oma keeruliste rollide ja suundumustega ning kool-klass-õppetund ei osutunud nende hinnanguis esmaseks teadmiste omandamise võimaluseks. Ometi kuulub hariduse andmise prioriteet ikkagi õppeasutusele. Kool annab haridust tõendava dokumendi, mis kinnitab riikliku õppekava

omandatud, aga õppekava arendab õppuri pädevust komplekselt. Huvigrupis näiteks arendab õpilane end kitsamalt – füüsilisi võimeid, kunstianet vms.

Õpetööd aitavad oluliselt tulemuslikustada ainetevaheliste seoste rakedamine. Õpilaste üldareng tugineb pigem kodule ja ühiskonnale laiemas mõttes. Üldarenguna omandatu on põhilult integreeritud teadmused (mingi teadmiste summa). Aga ka õppekavas ettenähtud oskused ja vilumused omandatakse tulemuslikumalt integreeritud kujul – õppeainetevahelises seostes. Küsitlesime kolme kooli gümnaasiumiosa õpilasi selgitamaks välja, kas ja kuidas õpilased õppeaineid integreerituna tajuvad.

Küsimused lähtuvad ühest aineist – inglise keelest, kuna edasises kesken-dutakse võõrkeele käsitlemisele seostatutult teiste õppeainetega.

Vastati järgmistele küsimustele:

- milliste ainetega on inglise keel seotud?
- mis osas need seosed avalduvad?
- millised inglise keeles omandatud teadmised aitavad kaasa teiste ainetega õppimisele?

Vastustest esimesele küsimusele (seoses teiste ainetega) selgub, et õpilased näevad seoseid pea kõigi õpitavate ainetega. Seoste puudumist märkis ainult üks vastaja.

Järgnev tabel ülevaatlustab seosed konkreetsete õppeainetega.

Õppeaine	Pärnu 6. KK	Pärnu Ühisgümn	Audru KK	Hinnang
Ajalugu	10x	15x	24x	16x
Informaatika	7x			2,3x
Teised võõrkeeled (saksa, rootsi, vene keel)				
Eesti keel	8x	15x	22x	15x
Kirjandus	2x	15x	4x	7x
Geograafia	4x			1,3x
	3x	14x	12x	9,7x

Bioloogia	1x	1x		0,7x
Majandusõpetus	3x	9x	2x	4,7x
Füüsika	2x	1x	2x	1,7x
Muusika			10x	3,3x
Filosoofia	2x			0,7x
Usundilugu			4x	1,3x
Matemaatika	2x		2x	1,3x
Kodanikuõpetus		4x		1,3x
Kunstiõpetus		1x		0,3x
Keemia			2x	0,7x

Küsitletud õpilaste arv 38 15 48

Tabelist nähtub, et õpilaste arvates on inglise keele seotus kõige tugevam ajaloo, võõrkeelte ja geograafiaga. Tegelikult tulevad arvesse kõikvõimalikud seosed. Kõik oleneb õpetaja leidlikkusest ja koostöö laabumisest selle või teise aine õpetajaga.

Millises konkreetsemas lähenduses (milliste teemadena) õpilased integreeritust näevad? Saime järgmised märksõnad:

- sõnavara,
- faktoloogia,
- terminoloogia (eelkõige mõisted),
- temaatika,
- grammatilised struktuurid,
- foneetika,
- informatsioon,
- suhtlemisoskus,
- eruditsioon.

Seoste kasutamise võimalike moodustena märgiti võrdlust, analüüsi, otsest kasutamist, tuletamist, järeldamist ja teadmiste korrastamist.

Vastajad märkisid ka ained, mille suhtes inglise keele õppimine on enam avatud. Need olid järgmised:

- võõrkeeled 9x
  - ajalugu 12x
  - kirjandus
  - arvutiõpetus
  - geograafia
  - kunsti- ja muusikaõpetus
  - majandusõpetus
- jne

Kokku võttes tuleb välja, et kujunes seesama aineleolu nagu vastustes

küsimusele, milliste ainetega on inglise keelel seoseid.

Seega järeldub, et toimib **vastastikune seos** ainete vahel, mis veel kord kinnitab integratsiooni-printsipi eluõigust õppekavas ja selle rakendamisel. Seejuures keskendub rakendamine eeskätt temaatilisele seostatusele, eriti läbivatele teemadele erinevais aineis. Ühe probleemi (teema) käsitlemine erinevatest külgedest (antud juhul erinevates ainetes) annab õppijale oskuse orienteeruda paljususes ja teha õigeid otsuseid/valikuid. Kompleksse lähene-mise korral õpitakse kujundama õigeid väärtushinnanguid ja valima sobivaid käitumisviise. Need on suure päde-vusastmega oskused tulevaseks eluks.

Hariduse lõppeesmärk on inimese ettevalmistamine toimetulevaks eluks ühiskonnas. Seepärast ongi selles töös inglise keelest lähtuva integratsiooni koondteemaks valitud „Inimene ja ühis-kond”. See temaatika hõlmab inimese ja riigi, inimese ja valitsuse, inimese ja kultuuri, inimese ja tänapäeva arenguprobleemide ja teiste isikut puuduta-vate probleemide ringi. Teadmised, oskused ja pädevus selles valdkonnas aitavad kaasa kodanikuks kujunemise-le.

Teemat „Inimene ja ühiskond” käsit-letakse selles töös gümnaasiumis õppi-mise vältel õppekava läbiva teemana. Lähtepunktiks on võetud inglise keele ainekava (vt tabelit „Läbiv teema „Ini-mene ja ühiskond”” lk 62–63).

Inglise keele ainekavast lähtudes vaatlesime teemade seostamist ajaloo-ga. Probleemaatiliseks osutus fakt, et mitte kõik ainekavas ettenähtud teema-valdkonnad ei leia käsitlemist gümnaa-siumi keeleõpikutes (Form 10, Form 11, Form 12). Teine raskus on selles, et ajalises järjestuses õpitakse inglise keeles ja ajaloos teemasid erinevais va-

nuseastmeis. Järelikult tuleb ainealane seostatus suures osas lahendada õpe-tajatevahelises koostöös. Optimaal-seim lahendus: nii ajalugu kui ka inglise keelt õpetab üks õpetaja.

Teine lahendus: lisada õppekavale tabelina temaatiline plaan, kus on ära toodud teemad vanuseastmete ja õp-painete järgi.

Õpetajale oleks lahenduseks ka ai-nete järgi esitatud „raudvara”, mille järgi saaks ise leida ja arendada aineseo-seid. Samuti saaks sellest lähtudes so-etada inglise keele ainekavas esitatud teemade kohta lisamaterjali. Eriti tuleb see välja põhiõpikute õppetükkidest (Form 10, Form 11, Form 12), kus ei leidu temaatikat ammendavat käsitlust. Näiteks puudub religiooni ja riikideva-helise koostöö kohta materjal täielikult. Inglise keele võimalikeks õpperaama-tuteks võiksid olla „Focus on Britain”, „My Convergation Book”, „Let’s Keep Talking”, „Blueprint” I–IV, „Aspects of Britain and USA”, „Integrated Skills” jt.

Muidugi on ohtrasti võimalusi televi-siooni, raadio ja ajakirjanduse kasuta-miseks. Ideaaljuhul peaksid riiklikult kehtivad õpikud sisaldama kõik õppe-kavas nõutavad materjalid, pluss veel harjutustikud, käsiraamatud, tööjuhen-did.

Palusime õpilastel anda hinnang õpikutele Form 10, Form 11, Form 12. Õpilased hindasid 10-palli süsteemis järgnevalt.

HINNANG ÕPIKUTELE

	Form 10	Form 11	Form 12
Arusaadavus	8,1	7,9	7,7
Huvitav	5,7	6,9	7,5
Illustratsioonid	3,3	4,1	5,7
Elulisus	4,2	6,1	6,1
Isiklik huvi	5,8	6,6	6,9
On vaja kasutada	6,5	8,1	8,5

LÄBIV TEEMA „INIMENE JA ÜHISKOND”

TEEMA	Inglise keel	Teised ained
Riik	10. klass (Form 10) Kanada (Unit 12) Uus-Meremaa (Unit 13)	
Eesti	11. klass (Form 11) (Unit 4)	Ajalugu: kogu kursuse vältel käsitletavad maad alates erinevate riikide tekkest ja arengust kuni tänapäevani
Austraalia	12. klass (Form 12) Suurbritannia (Unit 2)	Kodanikuõpetus: (9. ja 12. klass) Erinevad riigivormid
VALITSUS,		
Parteid	10. klass Kanada (Unit 12) Uus-Meremaa (Unit 13) 11. klass Eesti (Unit 4) Austraalia (Unit 9) 12. klass Suurbritannia (Unit 2)	Kodanikuõpetus: partei määratlus, kuuluvus, erinevad valitsemisvormid Ajalugu: parteide tekkest erinevates maades; kaheparteisüsteemiga ja parteide paljususega maad; valitsemisvormid ajaloolises kujunemises
RELIGIOON	Puuduvad materjalid põhiõpikus	Maailmareligioonide teke, usuvoolude paljusus kuni kaasaja kirikuni
AJALOOSÜNDMUSED		
1) Eesti		Eesti ajalugu: 11. klass
2) inglise keelt kõnelevad maad	Form 10 Wellington (Unit 3) Londoni tulekahju ja katk (Unit 7) Florence Nightingale (Unit 9) New York (Unit 11) Isaac Newton (Unit 8) Nelson (Unit 7) John Constable Joseph Turner (Unit 10) Captain Cook (Unit 13) Form 11 Ernest Hemingway + lisatekst lk. 142 (Unit 8) Austraalia + lisatekst lk. 149 (Unit 9) Form 12 Puuduvad temaatilised tekstid	Üldajalugu: 10. klass Napoleoni sõjad Inglismaa uusareng + kunstiajalugu Krimmi sõda Ameerika ajalugu Teaduse areng uusajal Trafalgar lahing Kunstiajalugu uusajal Koloniaalvalduste teke I maailmasõda Maadeavastused Üldajalugu: 12. klass

MAADE TÄNAPÄEV JA ARENGUPROBLEEMID

Form 10

Haridus (Unit 1)
Haridus (Unit 2)
Haridus (Unit 4)
Sport (Unit 5)
Teadus (Unit 10)

Üldajalugu: 10. klass

Form 12

Massimeedia (Unit 1)
Eluolu (Unit 2) (Unit 7)
Perekonnaprobleemid (Unit 9)

Üldajalugu: 12. klass

KEEL, RAHVUS, KODAKONDSUS

Form 11

Eesti (Unit 4)
Lisatekst (lk 156, 158)

Ühiskonnaõpetus gümnaasiumile

Form 12

Maailmakeeled (Unit 2)
Inglise keel (Unit 2)

IMMIGRATSIOON

Form 11

Kolmas maailm, 12. klassi üldajalugu

Form 12

Sulatustiigel (Unit 8)

TURVALISUS

Form 11

Pomm (Unit 2)

Form 12

Pommiintsident (Unit 3)
Liiklus (Unit 3) (Unit 9)

RIIKIDEVAHELINE KOOSTÖÖ

Puudub materjal

3. INTEGREERIMISVÕTTED

Integreerimine võib toimuda mitmeti. See võib tulla õpetaja algatusena, aga ka õpilased ise seostavad ainealaselt omandatud varemõpitud ja oma väljaspool kooli saadud teadmistega.

Seostatusegi motiivid erinevad. Hulk informatsiooni on õpilasel juba eelnevalt omandatud. Seda saab õppetunni kasutada ja uued teadmised – oskused – vilumused lisanduvad olemasolevatele. Teadmiste omandamise käigus võib õpilane leida ka seostatust:

informatsioonihulk lisab vajaliku, mis viib õppija järeldusteni, uutele seisukohtadele. Seostatus jätkub tagasisides – orienteeruda ja neid igas mõttes ja suhtes rakendada. Õpetaja kasutavad integreerimisvõtted arvestavad eelnevat teadmiste hulka, õppeprotsessis omandatud kui ka selle järgnevat kasutamist.

Mõned õppeülesannete vormid, mille puhul õpilane kasutab omandatud teadmisi – läheneb integreeritult ülesannetele –, on järgmised:

- referaadid,
- uurimistööd,
- vaatlused,
- esseed.

Õpilastele antud ülesanne eeldab kasutada teistes ainetes omandatud: nt 11. kl inglise keele Austraalia-teema juures ülesandeks antud referaat James Cookist nõuab materjali geograafiast ja ajaloost.

Vaatlusülesanne võimaldab pruukida televisiooni, raadiot, ajakirjandust. Õpilased järgivad poliitikasündmusi, uudiseid ning teevad märkmeid, mille põhjal saab arendada temaatilisi vestlusi, referaate koostada jm.

On võimalik arendada võrdlusoskust ja järeldustele jõudmist nii või teisi ti.

Esseed põhinevad üldjuhul allikmaterjalil. Õpilased koguvad seda ise või õpetaja antud alusmaterjali najal. Selle põhjal kirjutataksegi essee. Edukalt võib kasutada reklaame, kuulutusi, katalooge vms.

KOKKUVÕTE

Meie uurimistöö põhjal võib järeldada õppeainete integreerimises järgmist:

- õpilasel on erinevaid rollikalduvusi ja ta võtab vastu nende kaudu õppetööle eelneva teadmiste hulga;
- informatsiooniallikad on mitmekeelsed, meediast suhtlusgrupini;
- ainetevaheline seos on õpilaste jaoks olemas;
- tegelikult kasutavad nad omandatud mõisteid, sõnavara, fakte peaaegu kõigis õppeainetes;
- temaatiline integratsioon on raskesti omandatav olemasolevate õpikute kasutamisel;
- ainetundides võib kasutada erinevaid õppeülesannete vorme ainetevaheliste

seoste suurendamiseks.

Uurimistöö koostamine andis meile kogemuse näha õppekava integreeritult, tõi välja kehtiva õppekava ainetevahelised seosed ning näitas võimalikke suundi edasiminekuks.

LISA 1

I. Milliste gruppide /rühmade/ kollektiivide liikmeks Sa oled?

Valik:

- pere
- kool
- klass
- huviklubi
- sõbrad

Vajadusel lisa!

II. Järjesta mõjult need grupid!

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...

LISA 2

Hinda oma üldteadmisi 10-palli süsteemis antud teemadest ja too ära allikas/allikad, kust informatsioon tuleb.

TEEMA HINNANG ALLIKAS(D)

1. Riik
2. Valitsus, parteid
3. Religioon
4. Ajaloosündmused
5. Maade tänapäev ja arenguprobleemid
6. Keel, rahvus, kodakondsus
7. Immigratsioon
8. Riikidevaheline koostöö
9. Turvalisus

LISA 3

Ainetevaheline seos

I. Milliste ainetega on seotud INGLISE KEEL?

Loetle aineid.

II. Mis osas seosed?

Loetle!

(nt sõnavara, faktid, temaatika, mõisted jne)

III. Millised INGLISE KEELES omandatud teadmised aitavad kaasa teiste ainete õppimisele?

Loetle!

LISA 4

HINNANG ÕPIKUILE. HINDA
10-PALLI SÜSTEEMIS.

HINNANG ÕPIKUTELE

ÕPIK

VAADELDA Form 10 Form 11 Form 12

Arusaadavus

Huvitav

Illustratsioonid

Elulisus

Isiklik huvi

On vajalik kasutada

KIRJANDUST

1. **Hone, L., Kriit, A.** English. Form 10. Tln 1992.
2. **Ehin, A., Kuljus, J.** English. Form 11. Tln 1991.
3. **Hone, L., Kriit, A.** English. Form 12. Tln 1995.
4. Üldajalugu (XX sajandi algusest kuni 1938). Õpik X klassile. Koostanud Kaido Jaanson. Tln 1992.
5. Üldajalugu (1938–1991). Õpik XII klassile. Koostanud Kaido Jaanson. Tln 1994.
6. **A. Mäesalu, T. Luukas, M. Laur, T. Tannberg.** Eesti ajalugu I. Tln 1995.
7. **M. Laur, A. Pajur, T. Tannberg.** Eesti ajalugu II. Tln 1995.
8. **J. Kivimäe, S. Valdmaa, M. Laur, O. Kaljundi.** Uusaeg 1. Tln 1993.
9. **H. Piirimäe, M. Laur, O. Klaassen, J. Kivimäe, O. Kaljundi.** Uusaeg 2. Koostanud Helmut Piirimäe. Tln 1993.
10. **A. Espenberg, Ü. Liitoja, T. Rosenberg, M. Siiroja, T. Tannberg, L. Vahtre, E. Värä.** Uusaeg 3. Tln 1993.
11. **A. Espenberg, T. Rosenberg, M. Siiroja, T. Tannberg, S. Tae, S. Valdmaa, E. Värä.** Uusaeg 4. Tln 1994.
12. **V. Peep, P. Kama.** Ühiskonnaõpetus gümnaasiumile. Tln 1996.
13. Põhikooli ja gümnaasiumi õppekava. Projekt. Tln 1995.
14. Eesti põhi- ja keskkooli riiklik õppekava. Riigi Teataja, I osa, nr 65–69, 27. september 1996.

Artikli autorid on õpetajad:
KERSTI ROHTMETS – Audru KK,
MALL LIIVA – Pärnu Ühisgümnaasium,
ANU SULG – Pärnu 6. KK.

ÕHTULAUL

M. Tombach

A. Vahisalu

Rahulikult

1. Vaa — ta, sõb — ra — ke, vaa — ta õ — he — tab päi — ke — ne.
 2. Kuu — la, sõb — ra — ke, kuu — la vaikseks jääb lin — nu — laul.

Võid vaid pil — gu — ga saa — ta te — da sa u — ne — le.
 Lin — nud las — ku — vad puu — le su — le — vad vä — sind' laud.

Kaa — sa soo — ju — se võ — tab, val — gu — se mi — ne — ma viib.
 Aeg sul ma — ga — ma min — na, lõp — pe — nud tä — na — sed tööd.

Met — sa — de ta — ha ta tõt — tab päe — va — tööst puh — ka — ma siis,
 Kõik su õeksed ja ven — nad soo — vi — vad sul — le, „Head ööd!”

met — sa — de ta — ha ta tõt — tab päe — va — tööst puh — ka — ma siis.
 Kõik su õeksed ja ven — nad soo — vi — vad sul — le, „Head ööd!”

**ANTS EGLONILT
„KOOLIUUENDUSLASELE”**

Ma saan aru toimetaja kaalutlusest – kirjutagu ma tema väljaandele. Sest ta on mind HMi ametnikuna nimetanud „sidemängijaks”, nagu öeldakse võrkpallikeeles.

Tõepoolest, pea kõikvõimalikud haridusastmed olen läbi käinud: õpetaja, koolidirektor, haridusosakonna inspektor ja juhataja, VÕTi direktor, HMis koolivalitsuse juhataja. Nüüd siis taas HMis talituse juhataja. Ma ei nimetaks seda just karjääriredeliks, see on lihtsalt elukäigu loogika.

Selle õige pika perioodi kestel on tulnud kaasa teha ja näha hariduse loendamatuid ümberkorraldusi, sealhulgas paraku ka nuripidiseid. Töösuhetes on tulnud olla väga paljude haridusnimestega, kellest paljud pole enam kaasategijad, paljud on manalateed läinud. Haridusministreidki, kelle käe all olen töötanud, annab üles lugeda. Siin nad on: Ferdinand Eisen, Elsa Gretškina, Väino Rajango koos Matti Piirimaaga (ENSV Riikliku Hariduskomitee aegu), Rein Loik, Paul–Eerik Rummo, Peeter Olesk, Peeter Kreitzberg, Jaak Aaviksoo, (taas) Rein Loik. Ja nüüd siis Mait Klaassen. Kui hakata lugema 1980. aastast, tuleb kokku 12 ministrit. On seda vähe või palju? Küllap igal KU lugejal on siin oma arvamus olemas.

Kõige stabiilsem ja haridusele omaselt konservatiivsem oli olukord Ferdinand Eiseni ajal. Muidugi, oli teistsugune aeg ja pinged hariduselus tekkisid teisel pinnal. Eisen oma meeskonnaga pidas pinevat võitlust Moskva. Mille eest? Kõigepealt emakeelse kooli eest, originaalõpikute ja õpetamise diferentseerimise eest, humanitaarhariduse ja selle sees kunstihariduse eest. HMi seesugune hoiak ja püüded ei jäänud allpool märkamata. Õpetajaskond mõistis, et HM püüab leevendada Moskvast tulevaid lööke ja survet sedavõrd kui võimalik. Muidugi, kõike tõrjuda polnud võimalik, surve jäi, sest frontaalne vastuhakk ei ole totalitaarses riigis võimalik. Kummatigi on õige, et õpetajaskond tollasest HMist ei võõrandunud.

Kaheksakümnendate hakul tuli ministriks Elsa Gretškina. Kerge see tulek ei olnud – esiteks Keskkomiteest, teiseks Eiseni järel. Ja ometi võin koostööd temaga tagantjärele meeldivaks hinnata. Esiteks osutus Elsa Gretškina väga töökaks ja järjekindlaks ministriks, teiseks elas ta üllatavalt kiiresti sisse Eesti haridusellu, mis oli paljudele üllatuseks.

Põnevad olid „perestroika” aastad, mil hakkasime pead tõstma ja oma, eestlikku haridusmudelit kokku panema. Õpetajate kongressi (1987) eel ja aegu koondus HMi juures tõeliselt entusiastlik meeskond, n-ö kongressi staap. Keegi ei mõõtnud tööpäeva pikkust, püsis kõrgendatud meeleolu, sest õhus hõljus Moskva haardest vabanemise aimdus.

Kongress kujunes Eesti hariduselu tähtsündmuseks. Nendel kahel märtsipäeval Sakala keskuses koondus Eesti õpetajaskond enneolematu üksmeeles ja tahtekindluses ning rahvuslikus vaimus. Meenutan, et samuti kuulsaks saanud Loominguliste Liitude kongress toimus nädal hiljem.

Pingeline oli ka kongressi järeltöö, materjalide süstematiseerimine ja esialgne analüüs. Kokkuvõtte tegi HMi kolleegium. Rööbiti toimusid mõttetalgud ja ekspertnõupidamised, kuhu kaasati võimalikult haridusüldsust – üliõpilaste ja õpilasteni välja. 1987. aasta jaanilaupäeval võisime esialgselt joone alla tõmmata.

Lühikirjutises ei ole ju võimalik kuigivõrdki kogu seda sündmuste ahelat või õigemini – ahelreaktsiooni kaardistada. See tohutu materjal ootab tänini süsteemset analüüsi. Ongi viimane aeg, et tollaseid sündmusi ja dokumentaalvara Eesti haridusloo üheks põnevamaks peatükiks läbi kirjutada.

Muidugi peaksin asetama endale küsimuse: mis on saanud edasi? kuidas on kujunenud Eesti hariduse käekäik tänase päevani? Siin ei ole selle probleemi arendamine võimalik. Öelda võib vaid üht: kaugeltki kõik pole läinud seda teed, mis terendus uue Eesti Vabariigi koidikul.

ПРОБЛЕМА ИНТЕГРАЦИИ И ШКОЛА

**(из опыта работы 53-й средней школы
г.Таллинна)**

Рабочая версия проекта программы обучения (õppekava) рассматривает интеграцию как центральный принцип, пронизывающий всю учебную программу и создающий связи между различными сферами обучения и изучаемым материалом. С точки зрения содержания интеграция означает наличие тематических центров, концентрацию содержания тем. С точки зрения учебного процесса она обеспечивается учебными заданиями. Чем больше изучаемый материал рассматривается с различных позиций и на различных основах, тем больше возможностей создается для интеграции.

Сегодня, когда на повестке дня остро стоит вопрос повышения уровня образования и совершенствования учебных программ, многие учителя-предметники серьезно обеспокоены тем фактом, что количество часов, отведенных на изучение, сокращается. Как уложить весь учебный материал в предлагаемые 1-2 часа в неделю? Но ведь и увеличивать количество уроков нельзя, школьники и так загружены до предела. Один из выходов, который мы видим сегодня, - межпредметная интеграция. Она даст возможность сделать обучение интереснее и доступнее, потому что ученик увидит воочию общее в школьных предметах, получит более целостную картину мира.

Интеграция высвобождает время ученика для самостоятельного познания, позволяет за счет сэкономленных часов проводить экскурсии и использовать время на закрепление другой темы, практическое занятие и т.п.

Работа по межпредметной интеграции в нашей школе началась с коррекции учебных программ, чтобы избежать дублирования тем. Все предметы условно были разделены на циклы, имеющие точки соприкосновения - общие темы:

- история Эстонии - география Эстонии - эстонская литература - эстонский язык,
- иностранный язык - зарубежная литература - история,
- история - география - биология - химия,
- химия - физика - математика.

Это была попытка найти и зафиксировать близкие или подобные темы не только внутри одного предмета (на разных

этапах обучения, в разных классах), но и - что самое главное - между разными предметами цикла. Главная сложность состояла в недостаточной психологической подготовленности педагогов к такого рода сотрудничеству. Ведь если на первом его этапе учителя делят материал, то на следующем они должны быть и профессионально примерно на одном уровне, чтобы совместно проводить уроки, дополняя один другого.

Когда работа по выявлению точек соприкосновения между предметами была завершена, результаты показали нам весьма интересными, но они предполагают внесение значительных изменений в календарно-тематические планы (иногда достаточно просто перенести изучение темы во времени или вынести изучение ее в другой класс). Вот несколько примеров.

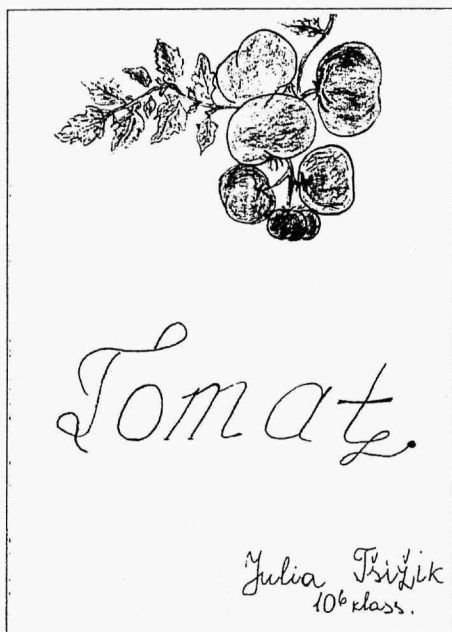
5-й класс. Тема «Древняя история эстов. Эстонский фольклор. Эстонские старинные сказки» изучается на уроках истории в IV четверти, а на уроках эстонской литературы в I четверти (учителя, учитывая конкретные возможности школы и класса, дают эти темы параллельно).

Также в рамках одного учебного года могут быть предложены темы «Эстонский эпос «Калевипозг»» (история - эстонская литература, 7-й класс), «Творчество А. Х. Таммсааре» (эстонский язык - эстонская литература, 8-й класс), «Творчество Ф.Р. Крейцвальда» (эстонский язык - эстонская литература, 8-й класс), «Великие географические открытия» (география - история, 7-й класс), «Птицы и млекопитающие Эстонии» (география - биология, 8-й класс), «Роль органических и неорганических веществ в жизнедеятельности клетки» (биология - химия, 11-й класс) и т.д. Сложнее, но, как нам кажется, возможно переносить изучение конкретной темы и из класса в класс, например, изучение эстонских легенд из 6-го класса (эстонская литература) в 5-й, когда по истории изучаются темы, посвященные жизни древних эстов.

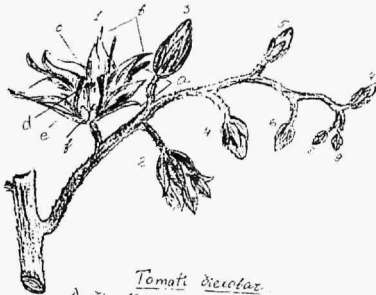
Приведем пример изучения темы «Мифы и легенды Древней Греции» (история - литература, 6-й класс). Чуть раньше эта тема изучается в курсе литературы. Учителя литературы и истории, составляя планы, учли это. Начинает знакомство учащихся с темой литератор. Ученики читали, обсуждали, отвечали на вопросы по подвигам Геракла. Затем была проведена серьезная контрольная работа, в которую вошли вопросы по мифам Древней Греции, на знание крылатых выражений и о мифологических сюжетах в русской живописи. Оценивали контрольную оба учителя (литератор ставил оценку за грамотность изложения, историк - за содержание). Таким образом, позже ученики и преподаватель не останавливаются на уроках истории на этой теме, а лишь повторяют (вспоминают) изученный материал.

Интересен и опыт учителя эстонского языка Э. Гавриловой по интеграции эстонского языка и ботаники. Ученики 10-го гуманитарного класса в конце года сдавали зачет, проведенный в форме защиты рефератов. Работы учеников были не только содержательны, но и красочно оформлены. Готовили рефераты учащиеся под руководством педагога, используя учебник "Bioloogia V klassile" (R. Aguraiuja, E. Poots). Каждый ученик на зачете рассказывал о среде и условиях произрастания выбранного растения, о корневище, стебле, листьях, цветах и плодах его, о службе человеку. В качестве дополнительного материала предлагалась романтическая легенда (о гордом Нарциссе), реальная история освоения (как картошку ввезли, вырастили, а есть стали не корешки, а верхки) или советы медика о лечении (ромашка аптечная). Этот зачет стал праздником и для гордых за себя учеников и учителя, и для комиссии. Качество знаний - 100 %. Никто не зачитывал свой реферат, все рассказывали, четко отвечали на вопросы и не раз ответы содержали агрономические, медицинские, химические термины.

Еще один вариант межпредметной интеграции предлагают учителя языков. На уроках эстонского и иностранных языков изучаются поэтические произведения. Ученики, владея определенным лексическим запасом и навыками работы со словарем, делают подстрочный перевод стихотворения. Затем на уроках русского языка и литературы они продолжают работать со своими подстрочниками, пытаясь придать им стихотворную

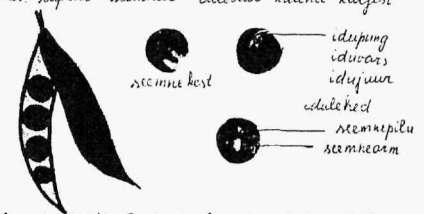

Tomati *Solanum*

- 1) õis lühikesed: a) täpplehed
 2) õis lühikesed: b) kroonlehed
 3) õis lühikesed: c) tolmmeemaldid
 4) õis lühikesed: d) muna-seede
 5, 6, 7, 8, 9. Kõrgarvestmata
 õiepuungad. e) tolmmeemaldid
 f) sigimise

Heene viljad on seemned, mis arevad kaunades. Kõrpsed seemned lülevad kauna küljest

Kõrgesti lühike. Enchisele kinnituskohale jääb seemnearm kuniaga areadates näeme seemnearmi lähedal väikest seemnepilu. Selle kõrval on kühmike, mille tekitab kesta all paiknev iduruur. Seemet ümbritseb lihe seemnekest, mis ei lase õhku ja vett liiki. Seemnekest kaitses õrnemaid osi kuumuse ja vigastuse eest. Seene hingab ja saab

форму. Эту попытку оценивает уже учитель русского языка. Особый интерес вызывает такая работа в случае, когда учащиеся могут сравнить свой перевод с профессиональным (например, стихотворения эстонских авторов в переводах И. Северянина).

Сегодня остро стоит проблема интеграции русских школьников в жизнь Эстонии, ее социокультурную среду. Путей решения такого рода проблем существует немало, но и трудностей много. Комплекс предметов «Эстоноведение», предлагаемый сегодня, - прекрасная возможность мягкой интеграции. Но пока, к сожалению, мы не совсем готовы работать по предложенному варианту. Главная проблема - отсутствие квалифицированных специалистов нужного профиля. Учителя-билингвы - пока редкое явление в русских школах (и чаще всего они преподают эстонский язык в русских школах или русский - в эстонских). Да и учебники по предмету «Эстоноведение» мы пока видели только на курсах и конференциях.

Уже несколько лет в нашей школе по мере сил и возможностей на различных уроках идет подготовка учащихся к жизни в эстонской социокультуре. Наверное, правильнее назвать это попыткой адаптации (многим выпускникам предстоит учиться дальше на эстонском языке). Здесь имеется в виду не только обязательное для всех изучение законов ЭР, Конституции и т.д., но и параллельное использование на уроках истории и географии эстонских и русских топонимов; на уроках математики терминология дается как на русском, так и на эстонском языках. Нельзя забывать при этом и о региональных особенностях. Школы Таллинна, как нам кажется, имеют большое преимущество, так как приблизительно половина школьников учится в русских школах. Благодаря этому, с одной стороны, мы имеем возможность постоянно контактировать с эстонскими школьниками, с другой, не боимся потерять русскую

национальную школу. Есть и еще один существенный плюс: Таллинн - столица (а культурная жизнь сосредоточена в основном в крупных городах и в столице в первую очередь).

Учащиеся спецкласса с углубленным изучением немецкого языка проводили уроки совместно с учащимися 54-й средней школы (соседней, эстонской). Инициаторами уроков выступили педагоги из Германии, преподающие в наших школах. Одна из целей таких уроков - сблизить эстонских и русских школьников, снять напряженность в отношениях, которая возникла в последнее время по совсем не школьным причинам. Вот, например, как прошел урок по теме «Знакомство». У каждого учащегося и у учителей были таблички с именами. При знакомстве каждый должен был не только назвать себя, но и рассказать о своей школе, о классе и т.д. К концу урока общение стало менее официальным, более дружеским. Главная цель достигнута - школы наши рядом, почему бы не подружиться? Ученикам импонирует использование в общении «третьего» языка. Один из совместных уроков был, например, посвящен подготовке к эстонскому Рождеству - с предварительно записанными на магнитофонную ленту интервью, обсуждением обычаев и рецептов праздничных блюд, рассказами о том, как отмечается Рождество в семьях и т.п.

Учеников средних классов связывают с соседями-эстонцами внеклассные мероприятия, например, празднование дней Марта и Кадри. Мы пытаемся приучить учеников младших и средних классов к эстонским национальным праздникам (День матери, День отца и др.).

Интеграция в жизнь Эстонии невозможна без знания молодежных проблем, новостей политической, общественной, культурной и спортивной жизни. И здесь огромную помощь оказывают учителя эстонского языка. Уже стало традицией читать и обсуждать статьи из эстонских газет и журналов. Самые интересные материалы из "Eesti Päevaleht", "Sõnumileht", "Õhtuleht", "Eesti Ekspress", "Pere ja Kodu" и других изданий находят ребята, благодаря учителям-эстонцам (непосредственным носителям эстонской культуры). Таких учителей в нашей школе несколько. Благодаря этим педагогам-энтузиастам, ребята учатся не только говорить по-эстонски, но и любить эстонскую землю, понимать ее народ, петь ее песни.

Ежегодно в школе проводится игра-путешествие по станциям на тему «Знаешь ли ты Эстонию?» для учеников 5-7-х классов. На исторической, географической, литературной, этнографической, музыкальной и других станциях ребята демонстрируют свои знания о родном городе, стране, о традициях, обычаях эстонцев. Подготовка к такого рода играм заставляет их по-новому взглянуть вокруг, а может быть, и задуматься над тем, знают ли они свой

дом, землю, где живут. Изучению родного края, безусловно, помогают экскурсии по историческим и культурным местам Эстонии. Но возможности для изучения архитектуры, истории, литературы и культуры Эстонии есть и в нашем городе: средневековый Таллинн, Ратуша, Кик-ин-де-Кек, Нигулисте - это лишь малая часть «наглядного» материала, живой истории, иллюстрирующей многие темы уроков. Морской, Городской, Исторический музеи, Музей прикладного искусства и другие предлагают не только экспозиции, но интереснейшие выставки. Мемориальная квартира Андреса Сяргава, музей Адамсона-Эрика, Дом-музей А. Х. Таммсааре, Дом-музей Кристьяна Рауда и Музей театра и музыки - стараемся всех учеников хоть раз сводить туда. Ведь, к сожалению, мало надежд на то, что ребята пойдут в музеи со своими родителями. Старшеклассники предпочитают не музеи, а галереи, которых в Таллинне сейчас немало. Кстати, на уроках эстонского языка впечатления обязательно обсуждаются.

Возможность посетить эстонские театры - тоже привилегия таллиннских школьников. Нельзя сказать, что часто, но все же наши ученики бывают на балетных спектаклях и концертах в «Эстонии», несколько раз смотрели постановки эстонской классики в Эстонском театре драмы. Хотя смотреть спектакль на эстонском языке могут только ученики спецклассов. Остальные пока еще не готовы.

Живя в Таллинне, мы имеем возможность постоянно пользоваться Национальной библиотекой. Временная неразбериха с учебниками в русских школах (российских уже нет, а эстонских пока мало) привела к некоторому информационному голоду. Возможность найти все недостающее в хорошо оборудованной библиотеке у нас есть. Как есть и возможность получать достаточно регулярную помощь от различных организаций. Так, очень действенную помощь всегда готов предоставить школам Дом природы в виде бесплатных лекций, экскурсий и практических занятий. Там же можно было приобрести и наглядный материал для уроков (например, набор слайдов «Птицы Эстонии» и др.).

И последнее. Большая часть только что изданных учебников попадает в школы Таллинна почти сразу, что делает переход на эстонские программы обучения достаточно безболезненным.

Итак, перед нашей школой стоят сегодня две серьезные задачи: межпредметная интеграция (нам видится множество путей поиска и вариантов работы в этом направлении) и по возможности мягкая интеграция в жизнь Эстонии.

Светлана Леонтьева
завуч старших классов
53-й средней школы г. Таллинна

НЕВЕРБАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ ДИАГНОСТИКИ ВОСПРИЯТИЯ

Меняющийся мир ставит перед школой множество проблем, требующих от учителя новых подходов к связке «учитель-ученик». Речь идет об индивидуальном и личностно-ориентированном подходе к ученику. Задача авторов статьи - показать, как можно определить, что за человек перед учителем, каких реакций можно ожидать от него и как и чему можно его обучить. Содержание статьи связано с исследованиями американских психологов и практиков Мильтона, Эриксона, Гриндера, Бэндера, Делозье и других, оно имеет непосредственное отношение к нейролингвистическому программированию (НЛП).

Учитель должен быть не просто профессионалом, скорее даже универсалом, владеющим наряду с профессиональными знаниями по предмету, еще и основами психологии.

В мире не существует двух людей, жизненный опыт которых полностью совпадает. Люди по-разному представляют свой индивидуальный опыт. Каждый человек имеет в своем распоряжении различные способы восприятия окружающего. Пути, посредством которых мы познаем мир, проходят через наши «врата восприятия» - органы зрения, слуха, кинестезиса, обоняния и вкуса. Системы эти функционируют непрерывно, но поскольку большая часть этого постоянного потока сенсорного опыта по множеству причин является чрезмерной или не нужной, обратим здесь внимание на все его элементы, а сосредоточимся на той системе, которая дает информацию, наиболее соответствующую нашему опыту. Мы располагаем языковой системой, с помощью которой можем представить наш опыт. Человек обычно мыслит в рамках одной из трех основных систем. Он может внутри себя строить визуальные образы, испытывать кинестетические ощущения или говорить что-то самому себе. И каждый человек в результате формирует свою модель мира.

Многие школьники не успевают в учебе именно потому, что системы восприятия у ученика и учителя не совпадают. Если ни ученик, ни учитель не проявят достаточной гибкости, обучения не произойдет. Когда подход учителя отвечает модели мира учеников, налицо огромное преимущество - материал подается в наиболее доступном для ученика виде. Нередко т.н. неспособные ученики -

это обычные дети, проблемы которых созданы самой системой обучения. Зная системы познания окружающего мира, можно понять, почему ученик, который числится в отстающих, у другого учителя успеваает или же по разным предметам имеет разные оценки.

Определить системы восприятия не так уж трудно. Большую помощь в этом оказывает невербальная информация (выражение лица, поза, жесты, положение ног и т.д.). Обычно вербальная информация обрабатывается партнером по общению осознанно, а невербальная - неосознанно. Оба вида сообщений передаются одновременно, однако доверие к невербальной части больше - ведь бессловесное общение являет собой более древний пласт коммуникаций.

На уроке учителю не всегда удастся обратить внимание на позу, жесты, положение рук или ног ученика, ведь за партами ребята загораживают друг друга. Однако выражение лица и глаза видны учителю всегда! «Глаза - зеркало души...»

В романе Булгакова «Мастер и Маргарита» есть эпизод - сновидение Никанора Ивановича Босого «Сдавайте валюту»: «Верю! Эти глаза не лгут. Ведь сколько же раз я говорил вам, что основная ваша ошибка заключается в том, что вы недооцениваете значение человеческих глаз. Поймите, что язык может скрыть истину, а глаза - никогда! Вам задают внезапный вопрос, вы даже не вздрагиваете, в одну секунду вы овладеваете собой и знаете, что нужно сказать, чтобы укрыть истину, и весьма убедительно говорите, и ни одна складка на вашем лице не шевельнется, но, увы, встревоженная вопросом истина со дна души на мгновение прыгает в глаза, и все кончено. Она замечена, а вы пойманы!»

Читая по глазам учеников, мы не только догадываемся, кто готов к уроку, а кто - нет, но можем получить и много дополнительной информации. Вы, наверняка, замечали, что если задать собеседнику вопрос, требующий обдумывания, он перестает смотреть прямо на вас. Он «уходит в себя»:

- либо смотрит «сквозь вас» (отсутствующий взгляд);
- либо смотрит вверх («читает» на потолке);
- либо смотрит в сторону (подслушивает ответ);
- либо смотрит вниз.

Этот «уход в себя» - обращение к своей памяти, внутреннему опыту, к способности вообразить или сконструировать что-то новое на основании известного. Взгляд человека достоверно показывает, к какой именно разновидности памяти он прибегает.

Ребенок постигает мир прежде всего в той системе восприятия, которая у него наиболее развита. Изменение направления взгляда

при обработке информации имеет свое нейрофизиологическое обоснование. Когда человек думает и при этом воспроизводит в памяти визуальные образы, его глаза движутся вправо вверх. Если же конструируется образ, не виденный ранее, то глаза движутся влево вверх. При припоминании слуховых образов, звуков, голосов глаза движутся на среднем уровне, к правому уху. При конструировании ранее не слышанных звуков глаза направляются к левому уху. Когда человек говорит сам с собой, т.е. обращается к внутренней речи, глаза движутся вправо вниз. При воспоминании о движениях, прикосновениях, переживаниях глаза направлены влево вниз.

Данная схема диагностически верна для всех людей с доминирующим правым полушарием мозга. У «левши» наблюдение выявляет соответственно зеркальный вариант.

Очень важно заметить, что глазодвигательные реакции, указывающие на систему переработки информации, используемую человеком, формируются в онтогенезе довольно рано. В школу ребенок приходит уже с готовой системой оценки опыта. Для диагностики необходимо задать несколько вопросов, причем минимум связан с шестью направлениями, например:

- для визуальной памяти: представь себе карту Европы;
- для визуального воображения: представь рядом с собой средневекового рыцаря;
- для аудиальной памяти: вспомни голос своей первой учительницы;
- для слухового воображения: представь звуки, которые издавал в минуты опасности первобытный человек;
- для внутренней речи: переведи на эстонский язык фразу «Я пришел домой из школы в 2 часа»;
- для кинестетики: вспомни, каков на ощупь апельсин.

Этот простейший тест можно провести в паре - испытуемый и наблюдатель. Второй смотрит в глаза первому и фиксирует стрелкой направление взгляда.

О ведущей системе восприятия или модальности можно судить и по иной информации. Тон голоса выше при визуальной оценке информации и ниже при кинестетической. Темп речи выше при визуальной модальности и ниже при кинестетической. Кстати, женщины чаще «специализируются» в визуальной оценке информации, мужчины - в кинестетической. Развитая аудиальная модальность встречается реже, например, у музыкантов.

Путем обычного наблюдения учитель легко может выделить в классе визуалистов, кинестетиков и аудиалистов. И сделать это необходимо для определения языка, на котором следует говорить в данном коллективе. То же принципиально важно и при индивидуальной работе. Обращения типа «представьте себе,

давайте рассмотрим, не упустите из виду, сделаем обзор, какова ваша точка зрения» понятны и действенны для тех, кто мыслит зрительными образами, а «прикоснуться, рассортировать, охватить, держаться» - для тех, кто способен к кинестетике. Определить ведущую модальность у ученика можно, обратив внимание на слова, которые он использует при описании своего внутреннего опыта. Нужно открыться навстречу тому, как говорит человек. Например, если учитель выражает свою мысль следующим образом: «Я с трудом представляю, что ты учил урок. У тебя неуверенный вид», а ученик отвечает: «Я чувствую, что знаю, только не могу нащупать правильный ответ», то это люди из разных миров. Инопланетяне, говорящие на разных языках. Шансов, что они поймут друг друга, мало.

Одни ученики буквально «видят» то, о чем говорит учитель, другие «ощущают» это, третьи «слышат». В каждом классе - 30 индивидуальностей. И если при объяснении нового материала один из учеников смотрит вправо вверх, а другой влево вниз, то можно предположить, что у первого возникают образы, связанные с излагаемой информацией, а второй изолировался и ведет свой внутренний диалог.

Когда воспринимая информацию, ваши слушатели меняют направление взгляда, притормозите. Слушатели обратились к своему внутреннему опыту, осмысливают ваши аргументы, поэтому не могут воспринять новые сведения. В иной ситуации легко вывести ученика на «чистую воду». Глаза не солгут. Если ученик дает подробное объяснение, почему он накануне не был на занятиях, и смотрит при этом влево - он не вспоминает прошедшие события, а пытается их представить себе, сочинить.

Если при изложении материала в группе мы опираемся на ведущие системы восприятия учеников, то делаем его более понятным для всех. Но тем самым мы оказываем и плохую услугу, поддерживая стереотипы учебной деятельности. Присоединяясь к модели восприятия мира учеником, можно наложить на нее другую модель и расширить возможности обучения. Ученики, располагающие соответствующим опытом, будут иметь две стратегии обучения и смогут впоследствии приспособиться к новым вариантам обучения.

При работе с учениками много внимания приходится уделять текстам учебников, подчас адаптировать их для учащихся. К сожалению, далеки от совершенства новые учебники по истории. Трудно воспринимается материал по программе 8-го класса - отдельные темы в учебнике изложены разными авторами, а у учеников отсутствует навык перестройки на разные системы восприятия. Трудно подчас ученикам 6-го и 7-го классов, так как материал в учебниках изложен сухим и невыразительным языком.

Если вы способны гибко использовать разные модальности в соответствии с ситуацией, подстроиться и к группе и к каждому ученику - вы незаурядный учитель. Если еще нет, у вас впереди знакомство со своим внутренним миром и миром ваших учеников. Взгляд каждого из них обогатит вашу картину мира, сделает ее ярче, более слышимой, ощущаемой, реальной.

Попробуйте говорить на разных языках, описывать свои переживания, впечатления, ощущения, как это сделал бы аудиалист, кинестетик, визуалист. Чем больше модальностей вы используете, воспринимая окружающий мир, тем насыщенной будет ваша жизнь. Успеха вам.

Елена Леонтьева, Анна Кузнецова
53-я средняя школа

SISUKORD

Toimetajamõtisklus (K. Leht)	3
I. Kopso . „Kooliuuenduslase” 20. numbri puhul	5
L. Andresen . Eesti koolmeister 18. sajandil	28
H. Rannap . Enn Murdmaa – koolimees ja haridusjuht	32
H. Kelder . Ühest vähemtuntud õpetajate kutseorganisatsioonist	36
M. Torm . Eva Lootsar – 90 aastat sünnist	43
S. Aher . Keskkonnaharidus ei ole koolis enam võõras	47
M. Leino . Kas integreerida või mitte?	52
M. Liiva , K. Rohtmets , A. Sulg . Õppeainete integreerimisest	57

Ants Eglonilt <i>Kooliuuenduslasele</i>	67
---	----

Светлана Леонтьева . Проблема интеграции и школа	69
Елена Леонтьева, Анна Кузнецова . Невербальные методы диагностики восприятия	75